

أیدا بۆ مرتبە چىنغا تۇرغان دىنىي، اخلاقىي و فلسفىي

إِسْلاَمُ الْعَمَلِ

انسانلارنىڭ پەقەتتى دىنىيى حىيات و حىيانلى دىن بىلەن ولاچاقى

حرم، صفر ۱۳۴۴ - اوعوست، سەنتەبىر ۱۹۲۵ يىل

۱۲-۱۱

محرر و ناشرى: كشاف الدين ترجمانى.

УФА

Типо-литография „Октябрьский Натиск“

صفوت العرفان ترجمەسى	تەفسىر بابى
محکمہ شریعیہ لریز مقتیلر و قاضیلر مەز	حدیث شریف درسى
اسلام	ياڭما بىل باشى
احتیاط ظهر نمازى	وعظ نمونەسى مرغیناندىن مکتوب
وعظ حقنە	خاتون قزلارە عاتە
وعظ نمونەسى	اسلام دینىنىڭ خاتونلارغە بېرگەن حقوق
حضرت ابراهیم و لوط حقنە آیتلر	لارى
اخبار و استخبار	ندوہ ہم دینی ادارەنىڭ قرارلارى
تەفسىر حقنە استىضاح	خلقت آدم مسئلەسندە گى نظریە گە فارشى
تنقىدى مکتوب	دین و انسان
دینى و فلسفى مقالەلەر	

توزەتو:

بول	بیت	صواب	خطا
۳۵	۴۱۹	فارچوا	فارچعوا
۱	۴۲۱	مسئله	مسله
۵	«	عصا	عصد
۱۱	۳۴۰	جعلنا	جاعنا
۹	۴۳۱	معتقد	معقد
۱۵	۴۳۴	الابتر	الابسر
۱۰	۴۳۵	اخلاقسزلقنىڭ ياراماغان	ياراماغان
۸	۴۳۷	لايقام	ليقام
۲۶	۴۴۶	نفدت	نغدت
۵۵	۴۴۹	فقعوا	فتعوا
۲۹	۴۷۰	او نىصى درهم منى حنطه	اونىصى اوصاع درهم
۶	۴۷۸	يخرج	بخرج
۴	۴۸۶	امرأته	امرات
۴۱	۴۹۲	النفطه	النفطه

۱۹۲۵

اسلام اعجاز

ان الدين عند الله الاسلام

سان ۱۱ - ۱۲ محرم، صفر يل ۱۳۴۴ آعرسته سنتابر ۱۹۲۵ يل

بسم الله الرحمن الرحيم

تفسير بابي

ياغاچاغی کشیله و ناشلار بولغان اوتدان
صافلانگزه ، نول کادرار اوچون حاضر-
لنمشدر .

وان كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا
فاتوا بسورة من مثله وادعوا شهداءكم
من دون الله ان كنتم صادقين. فان لم
تفعلوا ولن تفعلوا فاتقوا النار التي وقودها
الانس والحجارة اعدت للكاافرين (سورة
نوره آيت ۲۲ - ۲۳) ترجمه: بندگان
(محمد عم) گه ئيمندركمز قرآن حقلده
شبهده بولساگز و شبهه گزده راست ايسه
گرز، الله دن بولساغا يبارده مچي ديس
بلدكز ذاتلرنى چاقروب (آنلار ايله
برگه له شوب) قرآن اوخشاشاي بركده
سوره نى كيتر گز- اگو بو ئشنى قيلماز-
ساگز- البته قىلا آلاچاقده نوكلسز-

ايضاح و تفسير

توتكان ئىكى آيتلرده اسلامنىڭ
بوتىچى اساسى بولغان اللهنىڭ بارلىقى ،
عبادتكه لايىق و مستحق ذات فقط الله تعالى
ئيدى كى متعدد دليللر ايله اثبات ايدلمش
ئيدى . ئيندى اوشو آيت اسلام ديننىڭ
ايكنچى اساسى بولغان رسوالله (صلى الله
عليه وسلم) نىڭ پيغمبرلىكنى اثبات غه
عائدر .

باشده مکه کافرلری محمد علیه
 السلامنڭ پيغمبرلگينه بعني اكا وحى
 كيلو گسه ئشانماديلار. قرآن محمدنڭ
 اوزلگننن توزوگنن سوزى، ااكه باشقا
 كشياردن اويرونن سويله گان كنانن باكه
 اول خيالپرست شاعر شعر قوت ايله بونى
 سويلى ديلر ئيدى. مكه مشركلرنڭ
 بو سوزلرى فقط قارشولقلارندان حقنى
 اعتراف ايتەر كه تله بينجه عناد و تعصب
 ده دوام ايتولرندن ئيدى. چهنكه محمد
 عليه السلام آلارنڭ ئچلرندنه توغان و
 ئوسكان، سيرمى، اوصاف و بونون
 ترجمه حالى آنلارغه معلوم ايدى. محمد
 عليه السلام نڭ سچ كمدن ارقوماغانن،
 يازودا او گره نمانن. امى پر كشى ايكانن
 آلار بليلر ايدى. شولا يوق اوزلارى عرب
 بولقالقلارندن قرآن شاعرلرنڭ شعرينه
 و هيچ بر آدم سوزينه اوخشامغانلن دا
 اڭليلار ئيدى. شول روشچه بله توروب
 عناد و تعصب ده دوام ايتدكـارندن
 الله تعالى قرآن كریم ده متعدد اورنلاردا
 آنلارنى معارضه غه چاقرعان :
 (۱) قل فاعنو بكتاب من عندالله
 هو اعدى منه اتبعه ان كنتم صادقين (سوره
 قصص آيت ۴۹)
 ترجمه: تهيت (اى محمد) دعوا گزده راست
 ايسه گز الله طرفندن، بو كتابدن (قرآن
 دن) ارتغراق توغرى يولنى كورسه توچى
 بر كتاب كيتر گزده مين شوگا ئيبه رهيم.
 (۲) قل لمن اجتمعت الانس والجن

على ان يأتوا بمثل هذا القرآن لا يأتون
 بمثله ولو كمان بعضهم لبعض ظهيرا
 (سوره اسراء آيت ۸۸)
 ترجمه: تهيت (اى محمد) بو قرآن نڭ
 اوخشاشنى ميدانغه كيترو ئوچون آدميلر
 و جنلر بر چير كه جيلسالار، و بعضيلرى
 بعضيلرينه ياردهمچى بولسالاردا اوخشاشنى
 كيتره آلمازلار .
 (۳) ام بقولون افترهه قل فانوا بعضر
 سوز مثله مفتريات و ادعوا من استطعتم
 من دون الله ان كنتم صادقين (سوره
 هود آيت ۱۳)
 ترجمه: يوقسه قرآن حقننه محمد (عم)
 انى افترا اولاراق ميدانغه قويدى ديور.
 لهر مى؟ (آنلارغه جوابا) تهيت كه،
 بو دعوا گزده راست ايسه گز قرآن غه
 اوخشاعان اون دانه افتراء اولارهق تو.
 زولگان سوره كيتر گز و بوگا موافق
 بولو ئوچون الله دن باشقه كملرندن
 استمداد قילו ممكن ايسه قيلگز. سوره
 يونس ده اوشبو مضمونده گى آيت كریمده
 قل فاعنو بسوره مثله كيلگان (آيت ۳۸)
 قرآن كریم اوشبو ايتلر ايله مشركلرنى
 و كافرلرنى كيرك برهم. برهم و كيرك
 جماعت رهوشنده بارچهن معارضه غه
 دعوت ايتدى. قاتى تعبيرلر ايله عزت
 نفس لرينه توقو اراق آنلارنى بو
 تسكليفنى قبول كه مجبور ئيتونى تلهدى.
 شوننده اعتبارغه آلرلازمدر كه، مكه
 كافرلرى كيرك رسول الله نڭ اوزيسنه و

ذاتىڭ كېتىردكى قرآن غە مەعارضە غە چاقىرلغان فۇجىيا و بىلقاننىڭ نىظىر كىتىرو دن عاجز قالولارى آنىڭ سىرلىدىكى قرآن اللە تەمالى طرفىدىن وحى ايدىكەنە آچقى دىلىل . (۲) محمد عليه السلام آغزىدىن ولنى تەلەوا دىيە آلدىنن خىر بىراو و ب و خىر نىڭ درىستكە چەووى ونىڭ رحى الهى اولدقينا آچقى دىلىل .

۲

بو آيتلار دەگى مئىلە ضمىرىنىڭ مرجىي ، شەھادە ، و حجارە كىلمەلىرى و قرآن نىڭ مەجىزلىگى حەقنە اىضاح و بىيان

(۱) « فائتوا بسورة من مثله » دەگى ضمىر نىڭ مرجىي حەقنە مفسەرلەر ئىككى تۈرلى وچە بىيان ايدىلەر : بىرىنچى ضمىر « ما نزلنا » دەگى ما موصولە كە يعنى منزل كە قايتە بو وقتە آيتنىڭ مەناسى يوقارىدا سۆيلىدىكەنچە بولا . اىككىنچى ضمىر « عبدنا » نە يعنى منزل عليه كە قايتو بو وقتە آيت نىڭ مەناسى :

اگر بندهم محمد (عم) گە ايندىر - دىكىمىز قرآن حەقنە شەھىدە بولسا كىز و شەھە كىز دا راست ايسە كىز آنىڭ كىك او قو يازو او گىرەنمىگان و هىچ كىمىن علم آلماغان امى بر كىشىن قرآن نىڭ بىر سورەسىنە كەنە مثل و نىظىر كىتىر كىز دىمىك بولادىر .

مرحوم شىخ محمد عبده حضرت تارى صوڭغى و جەننى تىرجىيى ايتىمىگان . شىخ

كېرەك نىشەنە كىرىدىكى دىنىيەنە صوڭ درجە دوشمان بولغانلىقلارنىڭ آنىڭ تىرە - فەدىن باسالىغان بو تەكلىفى قارشوپىندا عاجز قالماونى آرزو ايتەچە ، كەلەرى تىببىي ئىدى . آنىڭ اوستىنە بو وقتلار دە عرب غەلەنە فەدىت و بلاغت ايله شوغوللەنو مەخسوس جەولشلاىر ياساب شەخ و خەتە لىر سۆيىب يارشو صوڭ درجە شايخ ئىدى . شەخى و خەتەسى اوستىن چەقەن كىشى اوزىگەنە توپل حەتى آنىڭ بىتون قىيىلىسى . قىرنداش ئىروغسى آنىڭ ايله افتخار ايتەلەر ايدى . شول احوال و شىرايط ئىچىدە دە عرب نىڭ اتاقلى شەخىر و خەتە لىرى قرآن غە مئىل كىترە آلماو - لارى نەھت درجە عەجىزلەرنىڭ بولۇ ايله برابر بو عەجىز مەنكۈر آيتىدە كىي « ولن نفعلوا » جەنە اعتراضىسى اوزى كەنە بو بويىك مەجىزە اولدقىنى كورسە تەدر . مشركلەر و كافىرلەر قرآن نىڭ سورە عىصر و سورە كوثر كىي ئوچوك بىر سورە سېنىدە مئىل كىتىرودىن نامىز بولدىقلىرى دالەتەنەنەنە و قارشولقلارنىڭ اصرار ايتىدىكلىرىن اللە تەمالى فان لىم تفعلوا ولن تفعلوا فاتقوالنارالتى و قودعا لىس و العجارة اعدت للمكافىرىن قول كرىمى ايله اول ارنىسز عىناد و تەصب نىڭ سۇ نەتىجە سنى بىيان ايله تەخىر قىلغان .

مەنكۈر آيت كرىمە محمد عليه اسلامنىڭ نىبوتىنى اثبات غە ايككى چەتدىن دىلىل بولا . (۱) او قو يازو بىلمىگان امى بر

حضرتلرینک بیک کوب اورندا قرآن کریمنک چن معناسنی بزلرگه ایضاح اینوب آکلانویینه مفتون و منتدار ایسهده بو مسئلهده فکر قیاصوم ایله باشقه مفسرلرنک دلیل و وجهلرینی راجع کو- رهم. آنلارنک ضمیر منزل گه یعنی قرآن غه فایتو تیوشلگینه کمتروگان وجهلرینن همیره کلری اوشبولاردور:

(١) بو تقدیرده آیت معارضهغه دعوت ایتکان باشه آیتلر که موافق بولا. چونکه ان یاءتوا بمنلی هنا القران، فاءتوا بعشر سور مثله، قل فائسو بسورة مثله. لهرنک هر بونده کیتیرله چک نهرسه ننگ منزل گه مماثلتی اعتبارعه آلفغان؛ اما منزل علیه نه مماثل بولغان کسه طرفندن کیتیرلو و کیتیرلمو جهتی اعتبارعه آلفغان.

(٢) سوز و بحث منزل ختمده آیتده محل رب منزل اما منزل علمیه توکل شوناقدان سوزنک آخری اولینه مربوط بولو و حسن ترتیب رعایه قیلنو یاغندان ضمیر منزل گه فاتورغه. منزلنک مثلن طلب بولورغه تیوشلی.

(٣) ضمیر قرآن غه فایتقاند. کوب جماعت بولسالاردا، تحصیل کورگان عالم بولسالارده هه مسینه خطاب و همسنی قرآننک بر سورسینه گنه مثل کیتروکینه دعوت بولا.

بو البته آنلارنی معارضهغه چاقرودا و مبهورت قیلودا «برای ننگ کیتیر-

دکینک مثلنی آراگزدن برای کیتیر سون» دیمک دن بیک کوب بلیغ و تاکید لی بولا.

(٤) ضمیر منزل گه راجع بولوب آیتنک تفسیری شوننگچه بولو اوشبو آیتده کی و ادعوا شهداکم من دون الله ده موافقدور (١)

(٢) شهدا؛ شهیدنک جمعی در. شهید: حاضر، شهادت بیروچی (ناحق) و یاردهچی معنالرند. بو آیتده شهدان عوان و انصار معناسی مراددر. حجاره حجارنک جمع کثرتی در. بو آیتده کی حجاره دن مراد مشرکلرنک تاشدان چونب یاصادقلاری صنملمدر که، آنلارعه عبادت قیلوب الله غه شریک و نظیر قیلدیلار. انکم وما تعبدون من دون الله حصب جهنم (سورة انبیاء آیت ٩٧) قول کوبی ده اوشبو معناده در.

ترجمهسی: سز واللله باشقه عبادت ایتکان صنملمرگز جهنم اوطنی در. «انکم وما تعبدون من دون الله» الناس والحجارة معناسند. «حصب جهنم» «وقودها» معناسند. کافرلو تاشدان یاصادقلاری معبودلرین اوللرینه ضررلی ایشلارنی دفع ایتده، فایدهلی نهرسه لهرنی حصب ایتده دینه دیرب اغتقاد ایتدکلریندن و اول معبودلرنی اوللرینه یاردهچی

(١٠) تفسیر کشاف ج ١ ص ١٠، تفسیر کبیر ج ١ ص ٢٢٧، تفسیر بیضاوی ج ١ ص ٤٩

بلدکار نندن انلارنڭ نہایت درجه حسرت
که و ملاکتکه توشولهرین اکلان تو چون
بول معبودلهری ایله برابری عذاب قیلما
چاقلاری خبر بیرلکان (۱)

(۲) قرآن کیریمنڭ معجزلگی و
بیوتنی اثبات ایچوچنی معجزه قرآن غه
منعصر بولوروی حقیقته .

(۱) قرآن کیریمنڭ لفظ جهنندن
معجزلگی اوتسکانده بولمه کمالردن
اکلانلی، چونکه او قویازو بلمگان امی
بر کسه طرفین کیتراگان الوغ بر
کتابنڭ اوچ آیتلی کوچوک بر سورسینه

گنده مثل کیترودن عربنڭ بیوتون
صحا و بلغا شی عاجز بولمقدنا اول
کتابنی سویلو طاققت یئشردن خارج
اینگی و اول کتب وحی الهی اولدقی
ظاهر در (ب) قرآن نڭ معنا جهنندن
معجزلگی کیره نڭ اخلاق اساسلرندنه و
کیره خلقت عالم و باشقه چه کائنات

مسئلهلرندنه بریتیم امی طرفندن تو گل
بلکه اول زماننڭ یوزلهرجه و مگلهرجه
فیلسوفلهری و عالملهری طرفندن ده
بلنووی و سویلنووی ممکن بولماغان
حقیقتلهرنی اچینه آووی ، واقع بولما
غیبی آلمان خبر بیردکسی حادثهلرنڭ

درست وجودگه چغووی بو قرآن انسان
سوزی بولما اینچه وحی الهی ایکنین آحق
کورسه تدور (ج) اوشبو وان کنتم فی ریب
ما نزلنا آیتینڭ تفسیرینی سویله گمانده
بو مسئله حقیقته تفسیر اسرار القرآن امام

بخاری و مسلم نڭ صحیحلردن اوشبو
حدیثنی کوجره ده « ما من الانبیاء من نبی
الا قد اعطی من الايات ما مثله آمن علیه
المشروا نماکن الذی اوتیت وحیا او حاه
الله الی فارجعوا ان اکون ادشرهم تابعا
یوم القیامة » (۲)

حدیثنڭ حرفیا ترجمه سی بولمه: رسول الله
ئدیتنی: هر بر پیغمبرگه آدمیلر آننڭ
کبیلهرگه اوشنا تورغان آیت و معجزه
بیرلدی. اما میگا بیرلکان معجزه اللهنڭ،
میگا ایندرمش اولدقی وحی دن عبارتدر:
بنا علیه امیک ایتمن که پیغمبرلهر
اراسنده قیامت کونده انبای ایڭ کوب
بولمانی مین بولورمن .

سوگره و معنی منالحدیث واللہ اعلم ان
رسولنا فخر الکائنات هو ذالک الرسول
الفطری الذی جاء للعالم جنیعه بالهدی و
دین الحق لیظهره علی الدین کله . فان
تعدی غیره من الانبیاء اقوامهم بما جرى
علی ایلهم من المعجزات وحواری

العادات فانما معجزه رسولنا المصطفی
المجمع علیه تنحصر فی قرآنه الذی لا
یاقیه الباطل من بین یدیه ولا من خلفه
دی . (ج ۱ ص ۸۵) تفسیر اسرار القرآن
سورینڭ ترجمه سی: بو حدیثنڭ معناسی:
فخر الکائنات رسولمز شول فطری

(۲) بو حدیث صحیح بخاری ده کتاب
فضائل القرآن ده ج ۶ ص ۶۷ ، اما صحیح
مسلم ده کتاب الایمان ده ج ۱ ص ۹۲ .

پیغمبر فرکه ، بوتون انسانلارغه هدایت ایله بوتون دینلر گه اوستون حقیق دین ایله کلمشدر . باشقه پیغمبرلر قوملرینی قوللارندا جاری بولغان معجزه لیر و خارق العاده لیر ایله معارضه گه چاقوسا - لاره اما دعوتی عام بولغان بزنگ پیغمبر مزنگ معجزه سی هیچ بر جهندن آکا - لیل کیلو احتمالی بولماغان قرآنینه منحصر در .

دخی فقیه حنفیه نیک الوعلا رندن ابو - بکر الجصاص حضرتلری « احکام القرآن » ده اوشبو آیتنگ تفسیرنده نهیته :
فكانت هذه معجزة باقية لتبيننا صلى الله تعالى عليه والسلام الى قيام الساعة ابان الله تعالى بهانموة نبيه و فضله بها على سائر الانبياء لان سائر معجزات الانبياء تقضت بانتقائهم وانما يعلم كونها معجزة من طريق الاخبار ومنه معجزة باقية بعده (ج ۱ ص ۲۸ استانبول باصا صی)

ترجمه سی : بو قرآن پیغمبر علیه السلام ننگ قیامت کونینده قدر دائم اولماق معجزه سی در که ، بو ننگ ایله الله تعالی پیغمبرینگ نبوتنی اظهار ایتدی و بو معجزه ایله پیغمبری محمد علیه السلامی باشقه پیغمبرلر که افضل قیلدی چونکه باشقه پیغمبرلر اوز مری دنیا دان اوتو ایله معجزه لیری ده اوتدی . حاضرده آنلارنی خبر ره و نده ایشتوب کنه بلوب بولا . اما محمد علیه السلامنگ بو معجزه سی اوزندن سوگره باقی و دائمدر .

بو قاریداغی بیاندن آکا لار نوو بنا کوره تفسیر اسرار القرآن صاحبی مذکور حدیث شریف ایله رسول الله ننگ معجزه سی قرآغه منحصر بولوغه استدلال قیلا (۱) اما امام غزالی حضرت نلیری القسطاس المستقیمه و استاد مرجانی حضرت نلیری الحکمة الجالفة العذب الفرات وناظورة الحق ده اصل معجزه ننگ قرآغه منحصر بولو بولماو مسئله سینه تعرض ایتدینچه فقط معجزات حسیه ایله گنه نبوت اثبات قیلنمادقی بیان ایتلر . امام غزالی رحمه الله « و کنا لك امنت انا بصدق محمد صلى الله عليه وسلم وصدق موسى عليه السلام لا بشق القمر ولا بقلب العصا حية بمجرد ما فان ذلك يتطرق ايله حينئذ التباس كثير فلا يوثق به » دی (القسطاس المستقیم ص ۸۲)

آندان سو ننگ اول بو تصدیق و ایمانی قرآندن اوگره ننگیننی ، آننگ قاشغده محمد علیه السلام ننگ نبوتنی اثبات ایتکان معجزه قرآن اولدقیننی سربله گماندن سوک « فكانت معرفتی بصدق النبي عليه السلام ضرورة كمعرفتك اذا رأيت رجلا عربيا »

(۱) تفسیر اسرار القرآن صاحبینگ بو سوزندن مطلق معجزه ننگ قرآن غه انحصارنی آکا لامیچه بلکه دائم و باقی بولغان و قیامت کونینده قدر نبوتنی اثبات که دایل بولغان معجزه قرآن غه مخصره دیب آکا لار غده مکندر ک . ت .

معرفت بولادر . اما طایق نی جلان عه
 ایلندرو دوقرلرنی کوزلی قیلو، طاشلر
 ناک سلام بیروی کبی و امشالی جزئی
 معجزه لر ، نبوتنک نبوتی سوکند ، فقط
 کوکلانی نقتو و برکتو اوچون فائده لری
 بولسه ده آنلر الله نبوت ثابت بولمیدر .
 چونکه اندای خارق العاده اشونک راست
 لمقینه کوب قرینه لر بر لمفانده اوشانچلی
 بولمیلر : آنلرنک حیلل و تلبیس ، یا
 بلنماگان بر شی ناک خاصیتی ، ناجن
 و ملک القالی یا که بر عادت ناک برنجی
 مرتبه ظهوری بولو احتمالنن اهنیت
 یوقدر . شونلقدن آنلر نبوتنی اثباتده
 کفایه قیلمیلر . دخی بونی اوشبو مثال
 ایله ایضاح ایتمک ممکن در که : مثلا اوج کمه
 قرآنی حفظ ایتمک لورینی دعوی قیلوب ،
 هر قایوسی مدعی سینی اثبات اوچون
 دلیل کیترلر : برنجسی حفظ ایتمکینه
 شاهد لر و حجت کایندلری قویا ، ایکنجسی
 اوزبنک راستغینه حیوانلرنی سویلده و
 امشالی خارق العاده اشلر کورسه ده ، لاکین
 بونی ناراب توروچی کمه ، بوندلر علم
 و حیلل تاثیر یوقمی ایکان ، ده شبهه ده
 قلاچغی معلومدر . اوجسنجیمی ایسه
 اولگیلرنک دلیلزینلر نفات ایشی ، قرآنی
 باشندن آخرینه قدر کوکلدن اوقوب
 چغا . ایمدی بونلرنک قایوسی مدعی سینی
 ایگ آچق و شبهه سز دلیل ایسه اثبات
 ایتمکسی معلومدر . اوشاندان رسوالله
 (صلی الله علیه وسلم) ناک سیر و احوالی

یناظر فی مسأله من مسائل الفقه و یحسن
 بیها و بانی بالفقه الصریح الصریح انک
 لا یتناری فی انه فقیه و یقینک الحاصل به
 او ضح من الیقین الحاصل بفقه لو قلب
 النی عمه ثمانا لان ذلک یتطرق الیه
 احتمال السحر والتلبیس والطایس و غیرها»
 دی .

(الفتاوی المستقیم ص ۸۳-۸۴)

استد مرچانی حضرتلرنک بو مسئله
 حفته مذکور اوج کتابنده سویلرگان
 موزارینک خلاصه سی اوشبودر :

« پیغمبر مز محمد علیبه السلامک نبوتی
 اوزینک راست خبر بیرووی ایله ثابتدر :
 اوزینک راستغی ایسه قرآن کریم ، سنن
 واحادیث و سیر کتابلری مشتمل بولغان
 احوال و افعال و او صافینه نظر ایله
 ثابتدر ؛ زیرا هر بر صناعت ایسینک حالی
 اوزینک آثار ی ایله پانه ، مثلا : ابو حنیفه
 ناک فقه لگی آنک فقه سینه قار او ایله ،
 ابن سینانک حکیم لگی آنک حکمت و
 طبینن تیکشرو ایله ، اوشانداق امر القیس
 ناک فصاحت و بلاغت آنک شعراری ایله
 بلندر . شول قبیلدن اگر بز رسوالله
 (صلی الله علیه وسلم) ناک سیر و اخلاق
 و اوصافینه ناراساق و آنلرنی تیکشرسک
 هیچ شهیدسز آنک سوزنده ، فعلنده و
 خبرنده صادق ایتمکینه علم ضروری حاصل
 ایتمسز ، ممد بو علم باشقهارغه تقاید
 ایله توکل ، بلکه آنک احوال تیکشرو
 و افعالی تجربه ایله حاصل بولغان جن

چىق حاللارنى متضمن بولدىغان مەنا
 جەھەتتىن ھەم «الوغ مەجزىدەر» (۱) دېيىپ.
 بىر مەسىئەلە ھەققىدە مەتبەئەسىدە
 عالم لارنىڭ اوشبو بيان لارنىڭ بىر شى غەلاھ
 ايتىۋەگە لىزوم كورمىيەن؛ ھەر حالدا، مەجزە
 مەسىئەسىدە اسلامنىڭ اوشبو قاراشنىڭ آڭلا.
 غاندىن سوڭ «مىر اسلام» ايدىسى چىرىۋا.
 نىكى كىيىك مېسىيونېرلارنىڭ اسلام غە
 قىلغان شېھە و اعتراض لارى نە درجىدە
 اورنىز و كولاكى ايدىكى آچىق كورنەدر.

كشافي الدين ترجمانى .

(۱) الحكمة البالغة ص ۷۶، ۷۷،
 العذاب الفرات ص ۶۹ نا ظورة الحق
 ص ۵-۷ .

ايلىك صدقنى بلو ھە اوشبو سوڭىسى
 قىيلا ندر .

دېيى پىغمبەر، محمد عليه السلامنىڭ
 ايك الوغ و قىيامتكە قدر نالاجاق مەجزە.
 سى قرآن كورمىدەر. قرآن كرىم فصاحت
 و بلاغت نىڭ ايك بو قارى درجە ھەندە
 بولدىغان لىفظ جەھەتتىن مەجزىدەر .
 شونلقدىن قرآن نازل بولغان وقتدە
 عربلارنىڭ بلىغ و فصیحلىرى نە قدر كوپ،
 اسلام غە دشمنلىق لارى و تعصب لارى نە
 درجە كوچنى بولدىغى حالدا، قرآن نىڭ
 بىر سورەسىدە گنە مىثل كىيىررگە چاقولدى.
 لارنىدە مەجزىلارنىڭ آڭلاپ قورول ايلە
 قارىشى تورودىن باشقە مچال نامادىلر .
 اوشانداق قرآن ھىچ كەمگە معلوم بولمىغان،
 اوتكاندەگى خىبرلارنى و كىيىلەچكە بولا.

حدیث شریف درسی:

«انبیاء المبین شرحی» دىن آندى

صلاة الجمعة (۱)

«جمعه» كون عربلارنىڭ جاھلىيت (اسلام كىلەز دىن الك) وقتلارنىدە «عروبة» دىي
 اتالار ايدى (۲). رسول اللہ حضرتلارى ئوچوب كىلەز دىن الك «مەرىنە» دەگى مسلمانلارى
 «مەدىنە» دىن بىر مىل قدر يەر اقلدە بولغان «ھىزم النىبىت» اسملى اورنە جىوب اسعد
 بن زرارە (زايىنىڭ ھىمى بولە) جمعه نمازى اونغاندىن سوڭ بو كون «جمعه» (جىون)

(۱) مشهور استعمالدە كورە جمعه كەلىمەسى مېمناق ھىمى بولەدر. سكون بولە
 استعمال قىلىنۇدە درىست. فتحە و كسره بولە اونغىلردە بار.

(۲) قاموس و تاج العروس. ج اص ۳۷۳.

كۈنى دىب مشهور بولدى. بو وقتتە مەدېنەدە بولغان مۇسلمانلارنىڭ بتونسى قىرق قىر كىشى ئىدى (۳). شۇنىڭ ئىچىدە بو «جمە» اسمى، اهل اسلام طرفىدىن بىر لىزان ياكى اسم بولدى (۴).

رسول اللە حضرت تارى مەكە شەھىرىدىن مەدېنەگە مىلادى بىرلە ۶۲۲ نچى يىل ھىجرەت ئىتتى و «قبا» غە ربيع الاول ۸ نچى (۲۰ نچى سېنتابر) دوشنبە كۈن كېلۈپ كىردى. قباغە بنو عمروبن عوف گە توشۇپ سەھىنبە، چەارشەنبە، پەنجشەنبە، جمە (۴ كېچ قونۇب) شول جمە كۈن ايزىدە «مەدېنە» گە كۈچتى. سالم بن عوف قىبلىسى ئىچىدە جمە نامازى ئوقۇدى (ربيع الاول ۱۲ نچى، سېنتابر نىڭ ۲۴ نچى كۈندە). رسول اللە طرفىدىن بىر نچى مرتبە ئوقولغان جمە، شۇنى.

رسول اللە صلى الله عليه وسلم نىڭ مەكە شەھىرىدە جمە ئوقۇى قىندە قولمىز دە بولغان مشهور مەھەلەدە و مەسئۇلەردە بىر گىنە خىتەدە دورە اماومز.

يا كە كۈرۈپتە اونوتقانمىز سېنىدىن آخر سى مەكەدە ھىجرەتتىن مەدېنەدە ھىجرەت سوگىندەدە جمە ئوقۇغە توغرى كېلىدە كەندە دىب ظن ئىتتەمىز. ابن الھام نىڭ: « و فى السكافى صح لىه صلى الله عليه وسلم اقام الجمعة بسكة مسافرا» دىگان سۆزىدە (۱) بو ظمىزنى بۇمىناتا ئالى. اوقۇسە ئىدى مەكە فتح ئىتولگان كۈندە، اوقۇلغاندىن لىكىن نى بولدىدە مشهور مەھەلەدە بو خصوصە بىر گىنە خىتەدە كۈچلەمى؟

رسول اللە مەدېنەگە اورنلاشقاندىن سوڭ «قبا» دە جمە ئوقولماغان بولسە كېرەك، شۇنىڭ ئىچىدە رسول اللە حضرتلارنىڭ مەسئۇلەردە سوڭ بىر نچى مرتبە جمە ئوقولغان مەسئۇلە «جۈائى» اسملى قىرەدە (قەدەدە - قالادە) ئوقولغان جمە بولدى (۲).

حضرت ابو بىكر خلىفەلىكى زاماندا عربلەر كىرى اولىكى خالىرىدە قايتا باشلا داتلارنىدە و اسلام اولىكەسەندە كى مەسئۇلە خراب بولغاندە بىتون اسلام عالمىدە مەكە و مەدېنە مەسئۇلە بىرلە شۇنى «جۈائى» مەسئۇلە گىنە اوزىنىڭ خىتەتتىنى ادا قىلۇپ تورغان، جماعت و جمە بىرلە مەھەلە بولغان ئىدى.

(۳) سنن ابى داود، ج ۱، ص ۶ (كتاب الصلاة).

(۴) فارسىدە بو كۈن نىڭ اسمى «آذينة» ئىدى. مەدېنەدە ئىراندىن آلوچى بىلەرمز بولغان تۈزكلىرى شول «آذينة» نى اوزلىرىدە ئالدىلار «آذينة» اسمىدە استعمال قىلىدۇلار.
(۱) فتح القدير، ج ۱، ص ۴۱۷.

(۲) جۈائى، جىمىنىڭ ضمى، وازنىڭ تەخففى مەدە قىرى بىرلە «البحرين» دە (عمان دىگىزىدە ياقىن) بولغان «قطيف» بىرلە «احساء» ياندىدە عبد قىس قىبلىسىنىڭ مەسئۇلە ئىدى. الفى مەدەدە بىرلە «جۈائى» اوقۇچىلار دە بار.

جمعه نمازی اوقو ایچون بعض بر عالملر «مسجد» بولونی شرط ایتمکاتاری
 حالده جههور (ابو حنیفه شول جملهده) مونی شرط ایتمیلر و: «مسجد کیرهک» بولسون
 و کیرهک بولماسون، باشقه شرطلری تابلسه جمعهنی اوقو لازم» دیلر. قوتلی سوز
 شوشی. رسولله حضرتلرینک «قباه» دن «مدینه» گه بارغان وقتنده «بطن العرادی»
 (سالم بن بنوعوف قبیللمسی) ده افرغان جمعهنی مسجد بولماغان ایدی.
 ابو حنیفه منیمنه کوره جمعه نمازی فرض بولوب اوست که یوللانو ایچون
 توبنده ایتولنهچک اوشبو نرسه شرط بولوب، شول شرطلر نابولوب بتمکان وقتنده
 ابو عبادت فرض بولا، اوقو موچی آدم مسؤلینده قالا:

(۱) مصر. «مصر» سوزینی اوز اولسکه مزده گئی «شهر» سوزی برله تفسیر ایتور
 آکا مزادف یورتو درست بولوب بیتمه زحر. چونکه بزنگ اولسکه مزده گئی رسمی «شهر»
 لر ایروم قاعدهلر و قانونلر برله اداره قیلنه تورغان اورنلرینه ایکنلک معلوم. بلسه
 سلفی وقتنده و ایسکی عصرلردهفی «مصر»، شونده جیولوب ترکلک ایتوچیلرنک
 اوز آرالر حکملر یورتو، ترتیبلر صاقلو ایچون شرعی قاضیلر و حاکملر بولغان، باش
 باشد اقلقیه یول فاماغان عمده عائلهلر، حلقلر شونده یل تهلنگنده دوام ایتوب
 تورغان اورن بولدر ایدی. موگا کوره جیلهلر و اوتارلر، قرلردهفی تکرمن
 و اورمان قاراولچیلرینه حاص بولغان کچکنه اویلرده طور وچیلرینه اوما تا قاراولچیلرینه
 قاراولرینی اشلب یاتوچیلرعه جمعه نمازی فرض بولماز. اما جای کوننده جیلروده
 طور وینه قشلاو برله مناسبت اوزولمهسه، جیللردن نایقانن صوگ قشلاوده جمعه
 اوقو تیوشلی بولور. بو سوز، قشلاو بتونلهی بوشاق قالغان صورتده اما قشلاودا بعض
 بر عائلهلر دوام ایتلر (یل تهلنگنده) طورسلر اول قشلاونک شرعی معنا برله «مصر»
 بولونده شهبه ز بوق. حج کونلرینده «عرفات» ده جمعه اوقولماو و «منی» ده اوقولونک
 سببی ده اولگیسینده باشقه وقتده کشی طبرماو و صوگه سینده یل تهلنگنده کشی
 طورودر. فقیهلرنک: «قریلرده طور وچیلرعه جمعه نمازی فرض توگل» دیکان
 سوزلرنن مقصوده اوج دورت و نهایت بیش اون عائلهلردن جیولمان اورنلر بولسه
 کیرهک. موگا دلیل رسوالله حضرتلرینک اول اوقو اغان جمعهنی بر اوروغ جیولوب
 طورغان کچکنه بر اورن بولویدر. صحابیلر و خلیفالر وقتلرینده همیشه جمعه
 اوقولوب کیلکان «جواثی» نک جان حیسابن یوزدن بیک کوب کیم بولوی تهمین
 ایتلویدر. فقه کنهلرینده «مصر» حقنده سوز کوب. مونی هر کم بلسه لیکن «ظاهر
 الر وایقه» دیب یورتله طورغان تعریفنک اوزنده گنده اختلاف کوب، بعض برروایتلر
 قاراعانده ابوحنیفه منیمنه کوره بکون قازان، اورنهورع، اوقالر توکل حنی بغداد

ومض، استانبول و دمشق، مکہ و مدینہ شہراں بندہ، جمعہ اوقو یر امازعه تیموشلی.

رسولانہ حضرت تارینک بیوی عربیہ کہ جمعہ اوقو یر لہ تکلیف ایتوی معلوم بولماناقہ ان و صحابہلر زمانندہ جمعہ نمازی مکہ و مدینہ و جوانی دن باشقہ اورندہ اولمانانلق بن (اوزم معاذ بن جبل «یمن» ده اوقو عاندر دیب طن ایتیم) مہدہ حضرت علی دن: «لاجمعة ولاقشربق الاف مصر جامع» دیب ہر حدیث روایت ایتکارلکنندہ. حنفلر جمعہ اونو ایچون مصر یا کہ مصرنک فناسی (مصر ایچون کبرہلی بولوب ده طوتاش طررغان اورنلر) دہ عنہ جمعہ اوقو یرنی درست کسورہلر. صربانہ آنک فاسی بولونی جمعہ فرض بولوک شرطندن ایتوب صانیلر.

حضرت علی کہ نسبت ایتولگان حدیث حقندہ عالملرناک سوزاری کوب، مونی فصیل قیلر اورنی بو توگل. حدیث شریفی درست و قوتلی ده بولسون آسندہ ہی «مصر» سوزی شول وقتدعی «جوانی» نی شامل بولورعه تیموشلی ابوحنیفہ و باشقہ مجتہدلر شرط ایتکان «مصر» دن «جوانی» چقوب قالورعه بارامای.

ہر حالہ، آیت کریمہ برلہ ثابت بولغان، رسول اللہ و خلیفہلر زمانندن باشلاب بو کون کہ قدر دوام ایتوب کیلگان اسلام شعارینر ہر تورلی صنفلر برکہ قانتاشوب ایتکان بارامای، خصوصا بزناک کبک تورلی مسلکلر آراسندہ طورغان و ہر تورلی سوزاری ایشوب بورگان خلقناک ممکن قدر رعایت برلہ ادا قیلولری و اوزلرینہ خلص بریارام و جہولشو کونی ایتوب طوتولری، عجزاک برلہ بولسندہ اللہ تعالیٰ حضورند بندہ چیلک بنولری لازم بر اش.

(۲) سلطان یا کہ آنک نائبی، خلق جبولغان اورندہ ہر تورلی اختلافلر اریکہلر اولانشولر حتی کہ آندن دہ زور راق اشلر بولر ممکن. بو برہ ایکنہچی، دین و شریعت سمندن سوبلندہ چک و عظاردہ خطبہلر دہ سلف مسلکندن باشقہ بولمورغہ دعوت ایتولر آز درول بولورغندہ ممکن. علم بیتشمہ و یا کہ اخلاق وزوق و انصاف دہ بتون بولماو و یا کہ تونلی ازغونلوقغہ بیلرلو سببندن خلقنی ازغونلوق بولمورینہ کرتوب بیلہرو و بوزغو- لوق دلاسنندہ آداسدرو دہ یراق احتمال توگل. شونک ایچون اہل اسلامک دینی اشلرینہ حصر صاجمہ و عید کبک نجمہلرینی نظارت آسندہ طوتوچی و طوغری بولدن صاساوانی کوزلنلر طور وچر بر قوت بر ولایت عامہ کبرہک. بولمندی خلیفہ و سلطان مہدہ آلرناک نائبلری بولوب کیلدیلر. لکن سلطان بولغان کشی ناک اسلام دینی برلہ متدین بولوی و آئی حمایت ایتوی البتہ شرط. دین برلہ اشی بولمغان سلطاننک موندی اورندہ طوزان قدر کوچی بوق. اسلام دیننی حمایت ایتوچی سلطان یا کہ نائبی بولمانندہ اسلام دیننی

حمایت ایتوچی و اسلام دینیته ولایت عامه‌ک وظیفه‌سینی قیلوچی رسمن اسلام ندهو. سی شوشی بورچنی ادا قیلسه کیره‌ک. بو کونده دینیته نظا تینه بولغان اهل اسلام قاشنده بزنگ اوز خصوص فکرمز شوشی. فکرنگ خطا بولوی ده صواب بولوی ده ممکن. بزنگ فکرمز هیچ کم ایچون حجت توکل. موندن درست بر یول تابوچی و ابوحنیفه مذهبنده گی شوشی شرطنگ باشقه بر یاغشی یول برله ادا قیلرینی کورسه‌نرچی بولسه بز آگام و اقیقت ایته‌چکمز و منندار بولاچکمز.

(۳) اویله وقتنده بولو. توشدن مقام او قونئی همده قویاش بایوغان غه قدر وقتئی چقماونئی اختیار ایتوچی عالم‌لر بار. احمد ابن حنبل و آنک اتباعی اولگی سوزده، مالک بن انس صوگشی سوزده.

(۴) خطبه سویلهو. خطبه، جمعه نمازینک وقتئی کرگاندن صوگقو نماز دن الگ ارفو. لادر. خطبه، خلقنی و عظم نصیحت قیلودن عبارت (۱). رسول الله و خلیفه‌لرینک خطبه‌لری وعظ همده امر بالمعروف بولادر ایدی، موندن دینی و احلاقی ایشلر الله تعالی گه حمد رتتا. رسول الله حضرتلرینه صلوات هم تشهد برله باشلانا. بو اش سلسلی عصرندن بو کون گه قدر میراث روشنده قالب کیله‌در. خطبه حقدنه ۱۷۲ نچی حدیث شریفی شوه‌دندسوز (بولور).

جماعت. جماعت توغروسنده اوشبو مسلک‌لر بار: (۱) جمعه نمازی فرض بولو ایچون جماعت شرط توکل. حتی معنور لرو صبیبلر همده حاتونلرینی استئنا صوگنسه جمعه نمازینک باشقه فرض نماز اردن آیر و ملغی ده یوق. بو سوزنی سویلهو چیلر کرب توکل اما علمی قوتلری کوچلی. ب) امامدن باشقه بر کشی برله جماعت حاصل بولا. ابراهیم نخعی، ابو ثور، حسن بن صالح، داود ظاهری شوشی سوزده بار. ج) امام براه بتونسی اوچ کشی جماعت بولا. اوزاعی، ثوری، ابویوسینی، مخمب بن الحسن شوش سورهلر. د) امامدن باشقه اوچ ایر کشی کیره‌ک. ابو حنیفه، زفر، ایث بن سعد شوشی سوزده بار. ه) امامدن باشقه قرق کشی کیره‌ک. شافعی مذهبی شوشی، و) صان شرط توکل. کوب کشی بولسه «جماعت» حساب ایتولنه. مالک شوشی سوزده. موندن باشقه سلک‌لر ده بار.

مجتهدلرنگ بو اختلافلری اوزلرینک اجتهادلرندن حاصل بولغان بر نرسه. حتی اوزلرینک سوزلری صواب و مغایرینک خطا بولوینی ده دعوی اینمیلر. مسئله آرتق

(۱) سنن ابن ماجه. ح اص ۱۷۲.

(۲) الخطبه کلها وعظ و امر بالمعروف. المبسوطه. ج ۲ حی ۲۸.

درجہدہ اہمیتلی توئل اہمیتلی اش شول: عنر بولماغان وقتدہ جمعہنی اوقو کیرہک.

(۶) عام اذن بولو. مونگ معناسی: «جمعہ نمازی» اوقو ایچون کروپ چقوب یورودہ موکم اختیارلی بولغان اورن کیرہک دیکان سوز. موگا کورہ تورملر دہ، کازارمالر دہ وخصوصی یوز تدرہ، محکملر و مدرسہلر دہ جمعہ اوقو، جمعدن حسابلانمی. اولہنی اوقومیشدہ فرض بولا.

(۷) شہردہ یا کہ اولدہ مقیم بولو. موگا کورہ مسافرلر گہ، قرل دہ، اورمان و دالار دہ برتورلی خدمت ایتوب. ظور و چینلر غدہ جمعہ نمازی فرض بولمی. امام زہری برلہنخعی: «اگرہ اذان تاوشیش ایشتمہ مسافر گدہ فرض بولادر» دیلر.

(۸) سلامت بولو. جمعہ اورنیمہ بارا آمازلق درجہدہ آورو بولسہ یا کہ کوزی و یادہ ایلی سلامت بولماسہ اول کشی گدہ جمعہ فرض بولمی. مکرہ امام مالک و شافعی، احمد ابن حنبل: «بیتمہ دلہب بار وچی بولسہ صوقور غدہ جمعہ نمازی فرض بولادر» دیلر.

(۹) حر. بولو. قوللر غہ فرض بولمی.

(۱۰) مذکر بولو. مؤنشلر گدہ فرض توئل.

(۱۱) بالغ ہم عقللی بولو. صیبلر غہ، جولہرلر گہ جمعہ نمازی فرض بولمی. مگرہ بیدنچی، سیگزنچی، طوقزنچی، اونونچی شریطلر تابولماغان کشیلر فرصت تابوب جمعہ وقی آلسلر جمعہلری جمعہ نمازی بولوب حساب ایتولسہ. ۱۰ ننج دن باشقلر برلہ امام ابو حنیفہ قاشتمہ جماعت نصابی دہ طول. شوگا کورہ، مقیم، آورو، قول، یا کہ بر خاتون جمعہ نمازی اوقوسہ آناک اوستیمہ شول کونگی اویاہ نمازینی اوقو فرض بولمی

***

زناک بو مملکتیزدہ جمعہ نمازینہ جبولغان خلقلر غہ وعظ سویلہو عادتلی بار. بلکہ باشقہ مملکتلر دہ بو اش باردر. بو عادت بیک یاخشی و بیک اہمیتلی. مگرہ وعظ سویلہو ناگ ادبلی ممکن قدر رعایت ایتلو کیرہک. وعظ سویلہو گدی ادبلیر جماعہ سفدن بوشبو نرسہلرنی ذکر ایتو ممکن: (۱) وعظلر، خلقلر ناگ دینلری ایچون کیرہکلی نرسہلر ولسون، دین گہ وسیلہ بولسہ دنیوی نرسہلرنی دہ قسدر وویا کہ مستقیل ایتوب سویلہو دہ باری.

(ب) خلق آکلارلق درجہدہ آچق و تربیلی روشنہ بولسون. (ج) اصلسز قصہلر، ایتوجیلر عمل ایتہ آمازلق نرسہلر سویلہو دن صاقلانبو کیرہک. (د) برہوونی مسخ قبلو و مناقب سویلہو دن ہم دہ شول مجلسدہ بولغان یا کہ مجلسدن چیتدہ طورغان کیشیلر.

فی تور تو و سانچو بولمەنسون و هر نرسە ع ومى روشە تزاوب بارسون. م) خلقلارنى يالقۇر درجەدە اوزون بولمەنسون. و) شول وقتدە اعمىتلى كورلگان نرسە ارگە اعمىت بىرلسن و عموما بالالارنى اوقۇتۇ، خانون قزلارنىڭ جانلارنى و عقللارنى تىببە قىلۇ، مەنجاچلارغە باردم بىرۇ، كىسب و ھنرگە دىملەو، ع جزلارنىڭ كورولارنى بىگىلەبو، دىغنى بتون طوتۇ كەك اشلرگە دىملەنسون.

جمعه وعظلىرى، نماز دن سوڭغە قالوغە دورە نماز دن الك بولۇوى ياخشىراق اوشبو سەببلر ايچون: ۱) بىر دە خلقى جمعه كون كوبىسنچە جمعه گە قدر بوش طورالر. يال ابتار و جمعه نماز ندىن سوڭ اشلر يىغە طوتنالر. شونىڭ ايچون وعظ سوڭغە قالسە وعظنى يا بىر دە تىگىلا اوارى ياكە مەبىت بىرلە اوطور موللرى مەك. ب) جمعه نماز يىغە ايرتە باروچىلارغە رسول الله طرفىدىن آيزوم ثوابلر وعده قىلمەدر. جمعه دن الك وعظ سويلەنسە ايرتە باروچىلر ايرتە بارونىڭ ثوابى مەن وعظ ايشتو و علم تحصيل ايتونىڭ فضىلىتى بىرلە مشرق بولاچلر. بىر فائىدە گە كورە البتە ايكى فائىدە ياخشىراق. ج) ضىافتلر و مەجلىسلىر مەن كوب كىشىنىڭ آشاو ايچو وقتى جمعه نماز ندىن سوڭ بولغانلىقىدىن جمعه دن سوڭغە وعظ ارنىڭ اعمىتلىرى ازراق بولاچق. بو البتە مطلوب توگل. د) طهارتلىرى قىستالغان كىشىلر وعظنى تاشلاب چقوغە وجدانلىرى رضا بولمى مشقت ايچىندە قالولرى حنى آورولرغە اوچراولرى مەك. م) آيت كرىمە: «فاذا قضيت الصلاة فانتشروا» (الجمعة ۱۰) دىب جمعه نمازى تمام بولو بىرلە يوانمى تارالوغە نى بولسەدە بىرەر توراي فائىدەسى اشكە كرشوگە اوندى جمعه دن سوڭ يوانۇ، شول آيت فرمانىنە بىك موافق كىلۇب بىتى. اسلر بى و كىفتى باشقە روشە بولغانلىقىدىن جمعه دن الك بولغان وعظ، جمعه خطبە ندىن حسابلانغانلىقى معلوم. شونىڭ ايچونى «وعظ» نى «خطبە» اورنىنە حسابلاو و «خطبە» نى قالدرۇ تېوشلى اش توگل.

رضاء لدين بن فخر الدين

ياشا يىل باشى.

كشى گە معلوم.

اوشبو ھىجرت (كوچو) كونىدىن ۱۳۴۳ يىل اوتۇب ۱ نچى مەرمەن ۱۳۴۴ يىل باشلانادر. شوشى ياكايىل كىلومەنستى بىرلە يىر يوز نە بولغان مسلمانلر رسول الله

اوشبو ايبولنىڭ ۲۲ نچى كونى چەارشنبە كون ھىجرت حسابى بىرلە ياكايىل باشى بولادر. ھىجرت حسابى رسول الله صلى الله عليه وسلم نىڭ مەكە شەرىدىن مەدەنە گە كوچۇدىن سانالغانلىقى ھەر بىر مسلمان

بو اشنى طوققاتو حقنە چارەسز اۆلىلەر
ايدى. آخىرنە اوزلارنىڭ نەۋە يور تارىپنە
(اوزلارنىچە مەبۇتئان مجلسى جىولا طورغان
خلق اۆيى) بولادىر جىولدىلەر و محمد صلى
الله عليه وسلم حركىتىنى طوققاتو حقنە
ھەم جىنى ھەمدە سوڭقى چارە ايتوب مشو-
رت ايتدىلەر.

مقصودلارپنە بيتو و رسول اللہ-ڭ
يولپنە سەبئە قىلار اېچون بىر گنە يول
تابولدى، اول دە بتون قەبىلەلارنىڭ قاتناشى
بىرلە رسول اللہنى اوز اويندە قاماپ اولدرو
ايدى. عرب الوغلىرى و قەبىلە شىخلىرى
شوشى اش كە قرار بېرىدىلەر و قرارنى ھەم
كە قويو چارەسەنە كىرىدىلەر.

بو واققە، اللہ تعالیٰ طرفىدىن محمد
صلى الله عليه وسلم كە بىلدىرىدى و مەنبە كە
كوچو بىرلە امر ايتولدى.

نەۋەنىڭ قرارىنە و تەلىماننە موافق
ھەر قەبىلەنىڭ بەھار يىكىتەسرى كېچە بولو
بىرلە جىولدىلەر و قوراللانغانلارنى ھالە
رسول اللہنىڭ ھىجرەسىنى (بولمەسىنى)
اوراب آلدىلەر، تەيىن ايتولگان و قەنى
كوتەر كە باشلادىلەر.

كوچوب كىتو ھاضر لىگىنى كورونى
رسول اللہ ھىجرەتلىرى ابوبكر كە تابشوران
و تىوشلى تەلىماتنى بىرگان ايدى. شوڭا
موافق ابوبكر ھىجرەتلىرى قىرىش عربلەر-
نەن (مسلەن نوگل بىر آدمنى يولباشچى
ايتوب ياللادى و اوچ كون سوڭنە «ئور»
تاۋنە اوچىراشولارى تىوشلى بولونى-

ھىجرەتلىرىنىڭ مەككە طورغان كونلرىنى و
مەنبە كە كوچوب ھەر سورگان زمانلارنى
ناظرلارپنە توشلەر و ھىجرەت قەسەسىنى-
ياڭارتوب ائىرلەنەر. بو كونلەر، اسلام
دېنىنىڭ تارىخى و قەدىرى و ھەمىتى ھاد-
ئەلرى بولغانلىقىدىن البتە اونوتولمازغە
تېوشلى.

وھى بىرلە مشرف بولغاندىن سوڭ
رسول اللہ ھىجرەتلىرى ارزىنىڭ اصل وطنى
و قەبىلەسىنىڭ اوروغلىرىنىڭ ورتاسى بولغان
مەككە شەھرىدە اون اوچ بىل طوردى و اوزپنە
تابشوران رسالت خەتىنى اوزپنە كەتور-
دى. لىكن زور اوراقلار كوردى، موافق
اېتوبى بولمادى، عربلەر بو اشنى ياراتما-
دىلەر و انكار ايتدىلەر، ھەر تەرىپلەر بىرلە
رىنجىدىلەر. قارا قوللار. ضەيف خاتونلار و
ئە بو قسول كىشىلەردىن باشقە تصدىق ايتو-
جىلەر يوقى كەمئە دىرلىك از بولدى
شول سەبەبىن عربلەر ھەر تورلى ھەتەرلەرنى
روا كوردىلەر، مسخرە ايتدىلەر و كولدېلەر،
ئەجولەر! «دەب سو كىلەر، ھەتتى سوڭنەدىن
عمومى روشە بايقوت اعلار ايتدىلەر، باشقە-
لار بىرلە قاتناشوپنى منع ايتوب مەجبوس
آدم اورنە طوردىلەر. بو كونلرى ايدى
زىندانە او طوروچى آدمەن دە يىشكە ھالە
بولمادى.

مەككە عربلىرى رسول اللہ ھىجرەتە از-
غەدە غەلت ايتىلەر و ئەنىڭ مسلەگىنى
اوزلارنىڭ بو كونگى ھاللىرىنەدە استىق-
للىرىنەدە ضرارى دەپ تابالار و نىچوك بولسەدە

بلدردى.

غە توشمەدىلەر. ازله وچىلەر اما بارىشى
اوزوب قايتوب كىلدىلەر.

نېقىدى واشطىلر بىر لىدر، رسول اللەنىڭ
اوز شىرلىرىنە كىلە چىكلرى حىسى يولغە
چىغانلىقى دە مەينە خلقىنە ايرىشكان ايدى.
موزلر بو حىرمتلو قوناقلر نى قارشى اونغە
حاضرلەنەر حتى شىرلىك طشىنە چىقوب
مكە يولىنە قاراپ تورالو ايدى.

رسول اللە صلى اللە عليه وسلم، ابو بكر
خىرلىرى بىرلە بىرلىكە (دلىللىرى مەم بىر اير)
مەينە گىگە اوج چاقىروم مەسافەدە بولغان
«قبا» غە ۸ نچى ربيع الاول دوشنبە كون
(مىلادى بىرلە ۶۲۲ نچى بىل غەربى حساب
بىرلە ۲۰ سىنتابردە) كىلوب كىردى، مەينە
خىلرلىك شادلىقلىرى ايجلر بىنە مەمىلر ايدى
رسول اللە خىرلىرى «قبا» دوشنبە،

سەشنبە، چەشنبە، پەنجشنبە كونلىرىنى
توردى و «قبا مسجدى» كىب بىر تولىنە
تورغان مسجدنى بنا ايتتى. ربيع الاول
۱۲ نچى جىمە كون «مەينە» گە يولدى
و بنو سالم مەلە سىنە ائىرلى بىر خطبە
سويلد جىمە نمازىنى اوقودى (۲۴ نچى
سىنتابردە). اسلام دىناسىندە بىر نچى بنا
ايتولگان مسجد، قبا مسجدى بولوب سوز
اللەنىڭ بىر نچى مۇتبە اوقوغان جىمە سوز
اوشىو بنو سالم دە اوقوغان جىمە سىز.

رسول اللەنىڭ مەكە دە كىچىك مەينە گە
كىلوى اسلام دىناسىنىڭ كى زور خادىم
لر نىن مانالادر. چونكە بو خادىم صولك
مىسلمانلر مشركلر نىڭ جىر و جفالر نىن

يانىدە خىرلىرىنى كىلە بولغان خادىم
رسول اللە صلى اللە عليه وسلم اوز اوينىدە
ايدى، اوزىنىڭ اطرافى، اوزىنى اولدرر گە
كىلگان يىگىتلر بىرلە قالمالوب ائىغانلىقنى
كوروب طوراخ ايدى،

نېقىدى سىبىلر بىر لىدر عىسكلر نى،
قارالار بو قوم سواب كىتدىلر، رسول
اللەدە اوز اورنىنە خىرلىرىنى ياتقردى دە
قرآن كرىم اوقوغان خادىم ايشىگىدىن
چىدى و (جلعنا من بين ايدىبهم سنا و من
خلفهم سدا فاغشىنا هم فهم لا يبصرون)
ايتتى تىكرار لاغانى خادىم بىر لىدر عىسكلر نىڭ
اوستلر نىن آدلاب اوتوب كىتدى و ابو
بكر گە باروب يولدى. اىكەوى بىر گە
چەيمولاب «ثور» تاوينە كىتدىلر و مغارە
گە (تاو تىشوگىنە) كىروب ياشرتوب
طوردىلر.

بو حال معلوم بولو بىرلە عربلر آرا
سندە شاو شو قوبىدى. اوراملرغە، تىر قىرغە
تارالشورغە و يوكىر شور گە باشلادىلر.
ازلەندىلر و اقاتار نىلر شىر تىشە كىشىلر
بىمىر دىبار و اتلانوب چايدىلر. طوتوب
كىتروچىلر گە كۆب ماللر و غە ايتولدى،
مە تورلى بوللر بىرلە قىزدولدى،

دىشمنلر بىنە رحىمسىز مەمەلە ايتو گە
عادەتلەنگان عربلر بىر دىن لىسم چىقارو و
اىكەنچى بىن زور اچىلر آلو امىدى بىرلە
مە طرف غە يوكىر دىلر و چايدىلر ايسەدە
فائىدە بولمادى، ازلەنگان كىشىلر قول

آلا، بىر بىرىنى مېباركلىق اشلىرىنىڭ ياخ-
شىلانۇپمۇ، خىصوصادىنىي واخلاقى عادىتىرىنىڭ
مطلوب روشلىرىگە كىرولارى حىقنىدە تىقال
ايتىلار، حىق سېجىئە وتعالى كە دعا و تىزرع
قىلىلار.

دىنىيە نظار تىمىنە تابع بولغان مىسلمانلار.
نىڭ ۱۸ يەشلىرىنە كىرگەن بالالارى (يىگىتلەر
و طوتاشلار) بو كۈندە اينىدى اوز اخىتیارلرى
برلە اوزلرى قىلەب مەقۇلار جىنولمىلرىنە
يازالار، اوزلرىنىڭ الوغ آدملىرى برلە بىر
حىكمە يورى باشلاولرىنى، مەسئوليتلىرى
بوكلەولرىنى و بىتونلەي باشقە بىر حال گە
آلماشىولرىنى فىكلەب بىك اثرلەنلەر و
عبرتلەنلەر، موندىن صولك اينىدى اوزمىز گە
اوزمىز خواجه بولدىق، عقل برلە حر كىتلەنو
كىرەك دىب، مىسلك تەبىئىن ايتىلار.

۱۳۴۴ نچى ھىجرى يىلمىز، بارمىزنىڭ
دىنمىز و دىنىامىز اىچون خىيرلى و مېبارك
بولسون، الله تعالى خىرتى اسلام دىئاسى
حىقنىدە بىخت و سەدات ايشىكلرىنى آچسون،
ھەمە اشلىرىمىز كوگىللى روشدە دوام ايتسون!
آمىن!.

«اسلام مجلهسى»

فونولدىلەر، دىنلرىنى آشكار روشدە
توئوغە و اسلام علامتلىرىنى آچق يور توگە،
بالالرىنە دىن اوگرەتوگە موفىق بولدىلەر.
اسلام دىنى شەرت تابىدى، عربلەر تور كىم
نور كۆم بولوب اسلام قابول ايتدىلەر،
دىنىنىڭ اىڭ يراقى و الله وحشى اقللملرىنە
نىز ظنچلىق تارالدى و «حى على الفلاح!»
ئالوشى كوكلەر گە چىقىدى. اوشىبو سىبب
اىچون دە مىسلمانلار بو واقىئەنى تارىخ باشى
اصادىلار و شول كۈندىن باشلاپ ھىجرى
تارىخنى ساناپ كىتىدىلەر.

ھىجرىت يىلمىغى مەخرم باشى ۱۶ نچى
اىيول جىمە كۈن ايدى. ھىجرىت كۈنىدە
مەخرم باشىدىن بارى ايكى آيدە بەزى بىر
كۈنار كىمە اوتكان بولغانلىقىدىن اسلام خلقى
يىل باشىنى اوز گەرتىمەدىلەر بلكە اولدەگى
اوز عادىتار نچە مەخرم باشىدىن سانادىلەر.

ھىجرىتىدىن ساناللا طورغان (اسلام دىئاسىدە
استعمال ايتولمىدى) يىل باشى يىوقارىدە
ايتولگان نچە مىسلمانلار نىك قىسقىلىقلردىن قو-
تولوب چىتىلدىن حتى دىشمىنلردىن دە ھىرمت
كۈرر گە باشلاغان و قىتلرىنى ايسارىدە تو-
شەر گەنلىكىدىن، مىسلمانلار بو كۈننى ئوتتوب

وعظ فەونەسى دوامى (باشى ۱۰-۹ سانىدە)

دىنى گە انسانلارنىڭ بارلىق ھالىنى توز تىدى.
اسلام دىنى كىشىلەرنىڭ عىقايىلەرىن، عىملە-
رىن اخلاق لارىن تمام توغىرى بىر يولغە
سالدى اسلام دىنى عقل ايدىلەرى بولغان

اسلام دىنى بىز گە نرسەلەر بىردى؟
ان الدىن عند الله الاسلام يعنى
الله قاشىدە دىن اسلام دىنى گەنە دىگەن
سوز بو چىنلابدە شولاي اينىدى اسلام

كشىلەر نىڭ بوتون مصلحى رعايه ايتەور،
غان بر دىن حكمت و مصلحتدر،

اسلام دىنى حرىت و مشورت دىنىدر.
اسلام دىنى عدالت و مساوات دىنىدر.
نظام و ەمران دىنىدر. و امر ەم شورى
بىنھم ايتە كرىمەسىلە مشورتى مۇمن لار نىڭ
خصوصاتىندان سانادى! اسلام دىنى توڭل
مۇمىنلەر گە گەنە حتى دشمانلار غە دە عدالت
ايتار گە قوشە بر سامت عدل لك ايتو فرق
يل عبادت قدر ئوابلى ئىش بولويىنى بىلە.
رە. ەر كىمنى حقوقىدە تىگىز سانى تورغان
دىن حق و مصلحتدر...

اسلام دىنى دىن وفاق و اتحاد، دىن،
تناصر و تعاون و احساندر،

سوزدە فعلدە مروت بىلەن امر ايتە.
كشى نىڭ حسرتىن بىترە تورغان سوز سو-
يلەونى امر ايتە.

اسلام دىنى مالنى ەر تورلو خىرات
يولنە صرف ايتو بىلەن امر ايتە تورغان
بىردىن سخاوت و مصلحتدر...! نفسى
يىخى اخلاقلار بىلەن نىت لەو بىلە امر ايتە
بوزق اخلاقىدان پاكلەو بىلە امر ايتە نور.
غان بىردىن فضىلتدر... اسلام دىنى آدملىر.
نى صافى فطرى و طبيعى حالنە قايتارو
ئوچون بوتون آدملىرنى خىر و سعادتكە،
بر دارە و حدىتكە، احوت و مەجبۇت گە
دعوت ايتە تورغان ەمومى و فطرى بر
دىندر، اسلام دىنى كشىلەر گە ايمان و
اعتقاددە، وجدان دە حرىت بىردى حرىت
شخصىيە، حرىت اجتماع بىردى.

انسانلارنى محض خىر و سعادتكە اوندەودى
و ايرىشدرى.

ظاهرى و باطنى احوال بشرىەنى اصلا
حقە خدمت ايتدى.

انتظام عالمى بوز قلىق دان صافلادى
اسلام دىنى انسانلار نىڭ دىيادە ەم آخرتدە.
گى كىلە چەك تور مشلار بىنە ضرور ميدان
بىردى بو بولك اميد تودردى. ضرور بىر
يول باشچىلىق ايتە تورغان بىردىن بر قا-
ون الهى لىردن عبارت بولغان دىن اسلام
دىنىدر. اسلام دىنى يقين و برهان، علم
و عرفان دىنى، حكمت و حقيقت، عقل
و فكرت دىنىدر. اسلام دىنى آدملىر نىڭ
عقل لىرىن اوھام و خرافاتىدان پاكلەي و
صافى تورغان، باطل ظنلار غە ايسە رودن
منع ايتە تورغان بىر دىندر. نادالىق اسلام-
منىڭ دوشمانى، علم نافع اسلام نىڭ ركىب-
لىرى.

اسلام دىنى مۇمىنلەرنىڭ ذات و اوصاف-
لار بىن علم نورى بىلەن نورلادى.

اسلام دىنى خلق غە چىن و حق بولغان
عتقادلارنى تلقىن ايتە. اساطىر و خرافات-
تىدان بىراق، بوتون احكام الهىدە، آدملىر نىڭ
عقل بىنە خطاب ايتە تورغان بر بو بولك دىن
تنزىه و توحىددر.

اسلام عقايدىنى بىلەر گەن صونىڭ
آدملار نىڭ ەملىرىنى اصلاح خىر انقە اشعو-
نى توصىيە ايتە تورغان بر مبارك دىندر.
اسلام دىن سعى و ەمىل بىلەن امر، عطا لىت
و كسالتىن منع حرج و مشقتىن بىراق

متانت بارایمیش!

آنکڙ امتی ده نهق شول بولدا لار
الحمد لله جیل قایوسی طرفدان ایسه شول
طرفه آوب مسلك آلدرب. مایبولاق
قیلیب یورمیلر...

مونه شونکا کورده بو مبارک اسلام
دینی تاشقون کبک تیره یاقغه تاشیدی
بوتون بیر یوزین قابلادی، دنیا نك ئبک
قارانی پوچمالارینه قدر بارب کردی..
محیط دینگزنده گی یراق آطه لاره قدر
جیلدی..!

اسلام دینی قایدغه کرسده، چن
صافی مدنیت، اخلاق نیگزله رینی صالا
باردی، قایدغه کرسده اول اورنده
تیگر لک، عدالت میدان آلدی..!

مچوسیتته، بلچراقلق، ایسرکک، زنا،
اوتوش اویبی، کشی تالو، اوغراو، بهتان
افترا، عیبت، کشی نی حقسز اوترو، کشی
آشاو، یالانچاچ یورو، کشی نك یوز صوینی
توگو، ناموس، دین لهرین تحقیر ایتو کشی-
نك دیندن و اعتقادندان کولو، کونچمک،
دشمان لق... کبک هر تورلو قباحیت
تنبیه:

اسلام نه لار بیردی؟ دیگن جمله گه
بولغان جوابلار بارسیده قرآن آیته لهرندن
بالذات آلتب یازلدی. موندی هر مبلغه ده
یوق. قرآن کریمنی مطالعه ایتوچیلر بارده
مونگا شاهدلر...

ح. آ.

اسلام دینن قولق نه بتروی علمنی
فرض قیلدی... خلاصه بو کونده انسانیت
علمی ئوچون کیرک لونه قدر قو اینین
مدنیت بولسه اسلام دینی بولارنی منکده
ئوچ یوز ئیللی یل ئلك اوتکن و فضاحت-
لو بر تل بلن آدملر گه تعلیم ایتدی..
اسلام دینی قلق نی بتررگه یول
اچدی کبک فقیر و یتیم لهرنی مسکین و
عاجزلرنک تریبه سیننی امت اسلامیه اوس-
تنه یوکلدی..

اسلام دینی اوزی کرگن بر اورندا
حمت نبات متانت اورنلاشردی، دنیا دا
بر خلق اسلام دینینه کرسه اول دینکا
بوتون وجودی بلن باغلانا. بوتون دنیا
قارشو کیلسده اول اوزی نك توتقان
مسلکندن آیرلمی..

بر وقتنه رسول اگر مکه مشرکلر
جیولش کیلب ایتدی لهر: مال تله سه نك
سنگا ضرور مال بیریک، باش بولونی تله-
ساک سنی پادشاه یاسیق، خاتون تله ساک
بخشی قزلارمزی بیریک... کبک سوزلر
بلن قز قدر اسلام دیننی تاشلاونی
تقدیم ایتدی لهر شول خریف لهر نك سوز-
لهرینه قارشو رسول اکرم ایتدی: بریاغمه
اویاشنی بر یاغمه آینی قویوب «بوئشدن
قایت» دیسه گزده منم بوئشدن قایتماق
احتمال یوق دیب بر یاقغه بوریلیب مبارک
کوزلارندان یش آغزب قومی نك بو قدر
نادان بولوینه قایغرب آغلادی..

مونه جماعت! پغمبرده نه قدر بویوک

سۈنۈررگە غىرەت ايتۈچى لەر اهل صليب
لەر يولدى... نچەمىليون لارچەقان توگوگە
سەبب بولدىلار...

لكن اسلام دىر آر تەندە
باردى اهل صليب محاربهلەرنىدان سوڭ
بوگون گەقدر اسلامنىڭ تامرىن قورنورغە
غىرەت ايتۈچىلەرنى مەسئۇلەرنى بولار بارغە
اسلامىت تاشقىنى آستىدە تېرىس بولدى
ازىلىپ قالدىلار، قىياتكە قىر مەنەت
بىلەن ذكەر ايتلەپكەن بو تون مسلمانلار.
نىڭ كوڭل لەرنە قارالغى بىلەن تاتلىش
ذاتلەردىر ..

علوم و معارف آرتقان صاپىن اول
دىن آرتا بارا. شرق و غربە اول تارالا.
غەبىرە... چونكە اول دىن هوا، صورجە.
سەنە خلق غە كىرەكلە، انسانلارنىڭ
حىوانىيەتنى كوتەرىلىپ انسان بولدى
پەشەولەرنى ئوچون بىردىن بىر يولدىر...

علمنىڭ بوكوندە آغە بارغان اورن.
لارى وحشىلەردە، قىر كىشىلەرنە توڭل
شول دىن توتۇچىلارغە بىت ناچارغە
بولسەدە دىن توتقان خلق آغە بارالار.
ئوتون علمنىڭ باشى عربلەر، عربلەرنىڭ
علومدە يول باشچىسى بولولارى اسلام
دىنىمە كىرگەندىن باشلانغان بولسەكە
ئىللار مشركلىك، پەشەگەن عربلەردە
علمدە يوق ئىدى. قرآن كىلىپ ابلىلى
يوز يىلدە تورمادى عربلەر بوگونگى
وروپاغا استاز بولدىلار توكلەر؟...

عادتلەرنى قىر سېرىب تاشلادى آلار اورن.
نە صافى اعتقاد، ايمان عبادات اخلاق
نەدىن شەقت، مەرحەمت حسن مەاملەت، اجتهاد
هەت غىرەت مەانت كېك... انسانىتنىڭ
توب مەنىتىنىڭ نىگىز لەرىن قوردى مسلمان.
نلق كىرگەن اورنلارنىڭ نى قىر مەمور
بولوينە، آلارغە نى قىر علوم و معارف
چشمەلەرنى توزلەتكەن، مە توولو آثار و
عمارت، مەدرەسە، ساجد و كىتەپخەنەلەرنىڭ
مېدانغەنە كىلوينە بوگون سىياحت نامەلەر و
تارىخ انسانىت شامەدر...! مۇنە شونكا!
كورەدە بىر اسلام دىنىن ماقەت بىر آننىڭ
كىلەپكەنغەدە صور اميد بىلەن قارىمىز...!
اسلام دىننە كەلەر قارىشى ئىدى، ؟
ان شازنىڭ هو الېسىر. يعنى اى
بىغەمبەر! تەقىق جەننىڭ دو شماننىڭ ھالا
كەندە: دىگەن آيە كرىمە اسلامىت كە
دو شمان بولۇچىلارنىڭ موفقتىزلىك لەرىن
بىلەرەدر...

اسلامنىڭ بو قدر يىلدىم تىزلىكى
بىلەن تېرە ياقغە نارالېب شەرت آلوروى بو
كوندەدە بىر توقناوسىز اورتا باروى، كو.
نەرنىڭ بىرسىدە ھىچ شەبەسز بو تون دىنلەرنى
قابلاپلەپ غەنى جاستار نكەسەلەرنى قاپارتىدى.
اسلامنىڭ بىرىنچى دو شمانلار مەكە كافر
لەرنى، مەدىنە مەناقق لارى بولدى. بولارنىڭ
تارىخىنى سىز بىلەمىز شونكا كورە آلارنى
سويلەپ تورمىمىز... سوڭرە فارس و روما
ايمپىرىيالىستلەرنى اسلامنى بىررەكە طرۇشە
يلار... بولاردان سوڭ اسلامىت نورىن

بو كوندە گى عالملىرىنىڭ يۈزىگە
نوفسانى دىانت ايسيدىر.

عيلم بىلەن دىن آراسىندە مخالفت بار
دېچىلەر بار دە اوزعان عصر مىيونىرلا-
رىنىڭ كىتابلارنىدەغى سوزلەرنى ايتەلەر يانكا
بر ندرسدە تابا آل مىلار...

مونه شونكا كورده اى مۇمىنلەر
سزارزىرە قىلدەروحنىڭزنى توشمەننىڭز
كىلەچەككە امىدنىڭز زوردر.. انسانلارنى
فقط اسلام دىنى گنەتوزەتە آلچەقدىر. يارا-
ماعان ياقالارىن سز تجربە ايتىب كوردننىڭز
تارىخىدە مونكا عبرتلىر زوردر...

بردە واقلانماغىز! مالىلارنىڭزنى
بىلچىراق اورنلارغە صرف قىلماغىز! خصو-
صىلە اچكىسى اورنلارىنە يىورمەننىڭز اچە
تورعان پارلو قوناق مجلسلەرى ياصام-
عز...! آندى اورنلارغە صرف ايتەتورغان
اوتى قىرق سوم آقچەلارنىڭز غە بو عىيد
كونلەرنىدە بولسدە قىربان چالىب فقيرلەرگە
ياردم ايتىڭز...

صاف مۇمىن بولسب يەشەننىڭز مۇمىن
بو البقنە وفات ايتىڭز! تىلە مۇمىن
سولون تىلە بولماسون كورشىلەرڭز بىلەن
يغشى تورڭز...

وطنڭزنىڭ قىدرىن حرمتىنى بىلىب
تورڭز تايە اولدنىڭز حكومتكە اطاعت دە
بولڭز. دشمانلىق قىلماڭز...

مىلمان بولىب دىنباغە كىلوڭزگە
شادلاننىڭز... اسلام دىنىدە بواب توروعز
ئوچون اللەغە شكرانە قىلىڭز..

اوز اوزڭزنى آدملىر آراسىندە ئىيڭ
قىدرلى حرمتلو كىشى دىوب بلىڭز. سزلىر
مىلمانلار، سزلىر صافى و پاكتلرسز، سز
بوز قىلىقلار بىلەن بىلچرائمىسىز. سزلىر
طهارتلىسىز. سزلىر خلىق غە و فقيرلارگە
ياردمچىسز شونكا كورە شادلانىب يورڭز
وجدانڭز راحت بولسون.

كونلەرنىڭ بىرسىدە يالغىز باشڭزنىڭ
تار قىرگە كىرۈڭزنى اونوتماغىز..
عرصات سىدائىنە بارب دىنباغە قىلمىش
ھەر بىر اشنىڭز دەن اللە حضورنىدە حساب
بىرۈڭزنى و علمڭزگە كورە جزاء كو-
رەچە كىڭزنى ايسىڭز دىن چغارماغىز.

بودىباغە و قلى غنە كىلىڭز اولد كىن
صوڭ ايدى تىركلىڭ ئوچون قىامت عالمىدە
قوبارلاچەننى اونوتماغىز عائىلەڭز بىلەن
يغشى تورڭز حاتونڭز حقوقىن بىرىنە
يىتىڭز.

بالالارڭزنى اوقتوڭز دىنبا علمىنى
حكومت مەكتىبلەرنىدە اوقتوڭز علوم دىنىيە
نى مسجىدلەردە اوقتىڭز ۱۴ يەش تولغان-
لارغە دىن اوقتورغە حكومت رخصت
ايتە.

اوقو اورنلارىنە ياردم دە بولڭز آرا-
ڭز دە تارالمىش زىنا اچكى اوغرىلىق كىت
بوز قىلقلار دىن حلقنى قوتقارورغە طرشىڭز
بىر بىرڭزگە ھەر دائىم شفقت و بىرھىملى
بولڭز..

آنا آنالارڭزنى رىجىتمەڭز آلارنىڭ
كوڭللىرىن شادلاندىر. تورڭز وفات

بولسہ لار قرآن اوقب روحلارینہ دعا اینتکز .
قرندہ شلہر کز گہ یار دم اینتکز الوغ
گناہ لار کز دن دہ و اق گناہ لار کز دہ تیز لک اوزرہ
توبہ گہ کیلگن موندان صولک آندی شہار دہن
یراق تور کز . عبادت لہر کز نی قالدہر ماغز!

اللہ ذک رحمتن امید کیسہ کز! السلام
علیکم و رحمة اللہ و برکاتہ رحم اللہ علی
ولکم و لسائر منه المسلمین انه هو السميع
العلیم .
اوقا آخوند جهانگر آرزگیلین .

ترکستانده مرغینان شهر نمنہن

(عینا)

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله تعالى كفى والصلاة والسلام
على عباده الذين اصطفى
الى جناب حضرات العلماء الكرام
والفضلاء العظام وروئسا الاسلام وهداة
الانام اعني اعضاء رياسته النظارة الدينيته
في المعالك الشورائيه الروسيه اعني داملا
رضاء الدين افندي و كشاف الدين افندي
الترجماني و عبد الله افندي السليمانى و
غير هم من الافاضل الكرام: السلام عليكم
ورحمت الله تعالى و بركاتہ .

اخترت امزين احدهما ترجمه الخطبه
بالتو كيتہ بلسان اهل البلد على الطريقه
النافعه المفيدة تاركا الخرافات والهدايات
والاخر تركت ظهرا الاحتياط الجارى بين
العوام والخواص المعهود عندهم اهم
من الفرائض و بينت ان الفرض القطعى
بلاشك هو ركعتي الجمعة وهى جائزة
فى هذا البلد ولو شهدنا فى مواضع عبدة
على وفق الاحتياج كما هو الراجح المختار
دما صرح به ابن نجيم فى البحر والعلائق
فى السرر والسيد الحموى وخير الدين
الزملى فى فتاويه و غيرهم من المحققين
مع ان ظهرا الجمعة انما حدث بعد المائة

اما بعد فلا يخفى ان السيد الضعيف
محمد سلطان الخجندى القاطن الآن فى
مرغینان بعد ما تعینت خطيبا فى الجامع

الرابعة فهو بدعة في الدين بلا ارتياب، لكن قام على علماً فرغانه و خصوصاً المنسوبون الى الشيخية والصوفية وهجوا على وقالوا بان الاحتياط هو اداء الاربع بنيه آخر ظهر على كذا في كذا وكذا وقد صلاه اساتنا واسلافنا وهم اعلم منك لان من شرط وجوب الجمعة وادائها بالمصر وعند البلاد ليست بمصرلانه ليقام فيها الحدود وليس فيها امرأ الاسلام ولا يجرى الاحكام. ولان لا يسجوز انامته متعددة في رواية في بلدة ولو ككبيرة عند بعض ائمة لا سلام فوقع الشك في وجوب الجمعة فيجب اداء ظهر الاحتياط على وجه الاهتمام ولم لم تصل انت بل تمنع الانام فارجع عن هذا ووافق منا وصل ظهر الاحتياط وتب عند المشايخ ذوى الاحترام. والعبد الفقير قلت لهم: اقسام بالله تعالى و باسمائه الحسنى ان الجمعة هي فرض عين يجب ادائها في هذه البلاد وهي من اكبر شعائر الاسلام، وكل هذه البلاد من سقوقند و مرغينان و انديجان و تاشكند وغيرها امصار عظام بلاشك عند كافة الانام و اجراء كل الاحكام والحدود ليس بل لازم في وجوب اداء الجمعة بل يكفي في وجوب ادائها الرخصة في ادائها ونفس ادائها من جملة احكام الاسلام.

والتعريفات التي ذكرها في هذا لمصر اكثرها عبارة عن الاوامم لان الجمعة فرضت بعيد مقدم النبى

صلى الله تعالى عليه وسلم المدينة وقد صلاها عشر سنين وحال مدينة معلوم في تلك الايام عند الانام. واما التعدد فجاز على قدر الحاجة ولو في الف مقام، وهو المختار الراجح عند المحققين الكرام. فالجمعة هي في هذه البلاد واجبة قطعياً ويجوز ادائها عند الائمة العظام، فلا حاجة الى اداء ظهر الاحتياط المخل في فرضه الجمعة في عقيدة العوام ومع هذا هتولاً هم كل يوم في ازدياد وها جمون علينا فنعوذ منهم الى الله المستعان وايضاً طاعنون في ترجمه الخطبه التركيه فانها بانها خلاف السنه. والفقير ائد بان الترجمة فيها افهام للخلق وهو مراداً لشارع وهو الحق فينبغى بتحقيقه. وهذا خلاصه عرض الحال الى العلماء ذوى الافضل ثم قلت لهم ان الاستاذ رضا الدين افندى قد بين حكم ظهر الاحتياط في جوامع الكلم وعده من البدع المحدثه في الدين ولكن لا يصفون اليه، صم بكم عمى فهم لا يعقلون الا من عدا الله تعالى.

فالمأ مول من حضراتكم الالتفات الى هذه المسئلة و درجها في مجله «الاسلام» على طريق الاهتمام حتى يصير دستوراً للعمل بين الانام ويتخلصون من الخرافات والبدعات الدينية والاورام. والملازم على العلماء والرؤساء في الدين هو تخليص الدين الاسلامى وتجريده عما طرأ عليه من الخرافات والا وهام

حتى يصير الدين كما كان عليه الا سلاف الصلحاء ويكون كل من تمسك به في دينه ودينه فالحاء. واذا امكن درج منه المسئلة في نمرة الخامس او السادس من النجله لكان مفيدا جدا كما هو غير خفى على حضراتكم الكرام .

جزاكم الله تعالى عفى و عن سائر المسلمين خيرا. حرره الفقير عجلا فى مرغينان ابو عبدالكريم محمد سلطان

اخجندى القاطن فى مرغينان وسلم عليكم ايضا جلال الدين قارى وغيره من الخلان . ۶ نچى اييول ۱۴ ذى الحجه

۱۹۲۵ ۱۳۴۳

اوشبو مقاله گه قارشى تاتار چارده لهر قبول ئيتلمى ، اوشبوگا قارشى فكر بيان ئيتوچيلەر ئوزى شيكلى عربچه بولرله جواب بېر سه لهر مجله گه درج ئيتو . لهجه كدر . اداره

حاتون قزلاره عائده.

حرمتلى جنسداشلىرىم حاتون قز - لارعه قاراتوب بر نيچه سوز:

۱ - الله تعالى ناك يىر يوزنسه ياراتقان هم يىر يوزينه خواجه بولعان كشىلريناڭ يارتيسى حاتون قزلاردر؛ شول سببلى ميين عاجزه جنسدا . شلىميه قاراب اجلاق وظيفه لاردرن بر نيچه گنه سوز سويله ب اوزونى اوزيه بورچ سانايمن .

كشىلرناڭ جن معناسى ايله كشى بولولورى كور كام خلق سببندن بولووى هر كىمكه معلوم كور كام خلقلى بولو اشى ناك اوزينه بوكلانمش بر مقدس بورچدر . يعنى بر كشى اخلاقين ورتور گه كور -

كام خلقلى بولورغا غيرت ايتسه شهبه سز تربىلى و اخلاقلى بولا آلدن .

كور كام خلق لارناڭ بولملىرى كوب .

لكن ميين موندسه عائله توزو اوچون خاتون قز لاريمزعه اڭ حاجت بولغانلا . رندن بر نيچه سنى گنه ايتب اوزامن :

علم تاريخنىڭ قارانعى دورلارنده عائله توزوناڭ نرسه ايكنين بلسه گن زمانلر بلسكه بولغاندر . آنى تىكشرو تاريخ يازوچيلر اشى .

بوكونده بوتون يىر يوزناه گى ملتلىرى تفتيش ايتب قاراساق هر يىر عائله توزيلار و عائللوى نورمش ايله ياشايلر . ميوانلارچه ياشانگان ملت برده يوق . **كيدنه ك**

عائله توزو : نسل ساقلا وعه هم آدملىر . ناك بخت و سعادتلى بولوؤينه اڭ قوتلى سبب بولغانلىقدان بز ناك اسلام دينموزه عائله تورا زوگه زور قيمت بېرهدر . قران كرېمده هم حديث شريف لارده اير خانتون ، بالاو آتانا .

لاره، فرزندش و قبيله لار حقیقه آچق بیان
فلقان. مونك اوستینهده بو ثوعریینه زور
فوق شرعیه کیتابناری ترتیب ایتلگن.
بزنگ اسلام شریعتنده عائله توزو و مستهلسمی
زور اورن توتب کیلمی مندان صوگنه زور
اورن توتونه شهبه یوق.

عائله لارنگ توزک و ترتیبلی بولوی
بونون امتناک نظاملی و توزوک بولووینه
سببدر بر ملتنگ اورون تونووی هم بحت
و سعادتلی بولوی اوچون اول ملتنگ بالا-
لری و عائله لری تربیله بولولری لازمدر.
عائله لارنگ تربیه و اخلاقسز
بولولری ملتنگ طامری بوزوق و چرك
بولوعه برنجی سببدر. چونکه ملت شول
عائله لاردن توزیلمش و اویشمشدر.

۲ - عائله دیگان کچه-کنه اویشمه
ایر ایله خاتوننگ قوشولولوندان (ازجوا-
جندن) باشلاندر. ایر ایله خاتون خلقت
(بارانلش) و طبیعتدهده بر برینه قوش-
لوعه مجبوردر. «ومن آیاته ان خلقکم
من انفسکم ازواجاً لتسکنوا الیهها وجعل
بینکم مودة ورحمة ان فی ذالک لایات
لقوم یتفکرون» (سورة الروم) مونك
معنرسی: الله سزلارنگ اوز جنسگز
دن خاتونلار یاراتدی و آلاز ایله طنج
و راحت تورووگز اوچون آراگزه بر
برگزه محبت و مرحمت قیلدی. الله تعالی
نگ سزنی شونداي حایه یاراتوننده
الله تعالی نگ بارلعا و مرحمتینه بیك
کوب علامتلاز بار.

دیماک ایر. ایله خاتون الله تعالی
طرفندان بر برینه شفقت و محبتلی
بولوب یاراتلمشدر. شولای بولعاج ایر
ایله خاتون طبیعی اولاراق بر برینه
قوشیلمب یهشی باشلیلار. منه شول
وقتدن عائله تر کلمکی باشلانه. کیرهک
ایر و کیرهک خاتون بولسون او یله نمای
یالغز تورولری طبیعت گنه م-وافق
طورمش توگلدنر. شریعت هم عقل
بلانده کیشیلر او یله نوگه مجبورلاردر.
کشیسنه قلاب بعضا واجبده بولادر.
عائله تشکل ایتو (او یله نو) کسنگ یه شهو
تاریخنده بیك زور آماشنو بولغانعه بیك
یاحشی تیکشرب و او یلاب اش یورترگه
کیرهک. او یله نو کشینگ عمرک ایدان-
شلککه براونی آلوی، یاخود براوننگ
باروی دیگان سوز. بزنگ اسلام دینی
بو حقهده اوشبو بش تورلی شرطنی
رعایه ایتدیرگه قوشقان:

- ۱) ایر ایله خاتون بر برینه اخلاق
و تربیهده موافق و کفو بولسون.
- ۲) ایر، آلاچاق ایدانلشینی تربیه
ایتدیرک بایلعی و اقتصادی تیوشلکی
بولسون.
- ۳) بولارنگ بری تربیه جهتمدن
توببارک بولب چقسه بو عاریراق بولغانی
توبه نراک بولعانه کورکام یولداشلق
ایتوب اوگوره ورگه طرشسون.
- ۴) ایر ایله خاتون یهش یاعتمدن بر
برینه یاقین بواسون.

۴) قوشلاچەق اير ايله خاتون هر ايركىسى طشقى (توس) ماتورلىقتىن بىگراك معنوى روحانى ياقدان بولعان (ادب، تربيه حسنه اخلاقى ياقدان بولعان ماتورلىقلارنى) آلدان توتارە كىرەك. توس نى قىلر ماتور بولسەدە اخلاق و تربيه سز

ايبەشەدە بىر فائىدەدە بوق. رسولمىز محمد صلى الله عليه وسلم دە تربيه و اخلاق سز ماتورلىردىن صاقلانور حقتىدە: تىر سىلكدە اوسىكەن يەشل و ماتور چەچەك لىرگە آلدان باعز دىكان.

۳) اير ايله خاتون نىڭ بىر بىرىنە قارشو اخلاقى بورچلارىنىڭ اڭ كىراكلى سى دورتدۇر.

۱ - صداقت: (بىر بىرسنە اوشانچى بولو) ايرگە يىورتنىڭ طشنىدە خىمت قىلور عائلىسىنى طويدىرورە طوعرى كىلىگەنى ئىبى خاتونىدە يورت اچنىدە خىمت قىلور عائلىدەگى اعضالرن تربيه لارگە توغرى كىلادۇر. دىمك اير ايله خاتون بىرى يىورتنىڭ اچنىدە و بىرى طشنىدە خىمت قىلە بو وقت لاردا بولارعا بىرى بىرىندان نىچە كونا و اطنەلار ايرلوب توررە توغرى كىلە منە اوشبو وقتلاردا اير و خاتون هر ايركىسى بىرسى بىرسنە آزغىنەدە خىانت قىلماوى، اير خاتونون و خاتون ايرىن كىوگلىدىن چىقارماوى

تبوش ولازمدر، گر اير ايله خاتون ايركىسى بىر اعضا بولور بىرى اير كىچىمسون قايرتسە و كوگلىرىدە بىر بولسە منە

شول عائله بخت و سعادتلى در، چونكە بولاي بولغاندە بىرى ايركىسى سىدىن اصلا شىهەلانماي كاملا بىرى بىرىنە اوشانە و هر ايركى سىنىگدە جانلورى راحت بولور مەخت ايله عمر كىچىرورگە سبب بولا. * اگر دە بولارنىڭ آراسىدە آزغىنە خىانت بولسە اير ايله خاتوننىڭ آراسى بوزلو و صالقولانورە سبب بولور بوتون عائلىنىڭ بختى و سعادتى يىمرلە چونكە نىكاحنىڭ توب معنى سىدە بىر بىرىنە صداقتدە عەد آشودىن عبارتدۇر.

ب) امىت: اير ايله خاتون بىرى بىرىدىن گامىل امىن بولورعا كىراك، اكر اير خاتوندىن خاتون ايرىدىن امىن بولسا سە آرادە بىر تورولىدە الفت و مەخت دىكان نرسە اورناشە آلماي بالەكس ايركى آرادە تورولى فتىنلر چىقورە و عائله بوزلورە زور سبب بولا.

ج) خاطر صافلاشماق: اير ايله خاتون هر وقت بىرى بىرىن رعايە قىلورە و خاطرلارنى قالدۇرلىق بىر كىلە سوزو، بىر اش قىلمازە تىموش اكر اللە صالاسون بىرى بىرىن رعايە قىلماسالار و خاطرلرىن قالدۇرلىق سوزدە و فىلەدەر بولسالار اول وقت عائله تورمىشنىڭ تىمى و لذتى كىتوب اول عائلىنىڭ راحتى كىتەچەگىدە شىهە يوقدۇرە

د) معاونت: نىكاح دىكەن عقتنىڭ اياڭ قىلرلى بىشىدە اير ايله خاتوننىڭ قاي اورنىدە و قاي وقتدەغىنە بولسەدە بىر

چونكى بىن قوت ياعندان (ايرلار
حانون لردن آرتىق در (نزاكت
و حس ياعندان حانونلر ايرلاردن
آرتغراقدر). هممه حانونلرغه نفقه پيروده
ايرلار اوستىدنددر. بو آيىده ايرلار حاتو
نلرعه شفقت مرحمتلو بولوب آلارنىڭ
هر بر اشنى يولعه صالب بىر و تىوش
ايكائىن آڭلاتار.

(۵) حانوننىڭ ايرگه اشارگه تىوشلى
بولغان بورچلارى.

برنجى - حانونلر ايرلرى طابوب
كىلتوردان آشاو، اچو و باشقا كيوم
ويورط نرسه لارنى اسراف قلماسقه و اتىاي
و ساچساي صاقلاب توتارعا تىوش. ايرلر
نىڭ ماڭلاي تيرلارى ايله حىمت قىلوب
(اشلاب طابقان) آقچە و باشقه نرسه لارنى
كيراكسز كيوم صالومعه و باشقا بيك
حاجت بولمغان اورنلرعه تو و حانونلرنىڭ
نزاكت و تربيه سزلىگى صاناوب اداره
سز (يورت تونه بلمكەن) حانون حسابلا-
نهدر و بو اش شريعت هم خلق قاشنده
منوم بر صفت « كىوبسنىچە آنداي
حاتونلرنىڭ عمرلارى فقير و محتاج
اقد اوتەو بتون عائله نى بختسز قىلوعه
سبب بولاددر. مادى ياقدان اير حانوننىڭ
ياردەمچى سوزدر. اوشبولارنى اويىلاب
حانوندا ايرينه چن ايبداش بولوب
كوڭلى ايرنده و عائله سنده گنه اولورعا
تىوش.

بويىد يىكللك قىلوارى و ياردملاشولر
بىر. اكر اير حاتون اشينه خاتون اير-
اشينه برده ياردملاشماي (بو مېنىم اش
توگل) دىب تورسه بولارنىڭ آراسندا
الفت و محبت دىكان نرسەنىڭ بورتوگى ده
بولماز. كرىسنىچە آرالرنده عداوت و
صالقونلى ظاهر بولور.

(۴) حاتون ايله ايرنىڭ برسېنىڭ
ايكنجىسى اوستىدندە ايروم بورچلاريدە
بار ايرنىڭ حاتونغه اشارگه تىوشلى
بولغان بورچلارى: طبيعت ياعندان اير
حاتوندىن قوتلى بولوب يارانلمشدر. شونىڭ
اوپون ايرنىڭ اوستىدندە كوپكەنە آور اشار
يوكلاندە. بولارنىڭ برسې:

اير حاتوننىڭ آشاو آچونى، كيوم
صالومنى تورا تورغان اورنىنى تاامىن
ايتىرگە كىراك بولارنى اشلاي ألمعانده
شرعا و نظاما اويىلەنودە معنى يوق.
ايكنجىسى:

ايررفيقەسىنىڭ (مىنگولك ايبداشېنىڭ)
ناموس و وجودىن اوز ناموس و اوز
وجودى كىبى كورۇب صاقلارعه گوزل
نصیحتلەردە بولورعه هم الله تعالى نىڭ
و عاشرومن بالمعروف (حاتونلرعه كوركام
معاملەدە بولوگۇز) دىگەن سوزىنى اوزتەم-
زعا تىوش. دىده كلام شريفندە الرجال
قوامون على النساء بما فضل الله بعضهم
على بعض و بهانفقوا يعنى ايرلار حاتو-
نلرنىڭ هر بر امردن ئىش باشقارو-
چىلىرىدر.

یوقاری مکتبلر گه کرو ایسه آگا هر وقت ممکن، چونکی بلم حاصل ئیتونک هیچ بر چیگی یوق، فضیلتلی کشی دائم علم تحصیل ئیتوده بواغان کشی در.

مسلمان حاتونلاری قایسی بر مستبد طبیعتلی انسانیت اساسن بلمه گن کشیلر اویلاغانچه، اسیر توکل. آلا هر جهتدن ئیرلر کبک آزادلار در. شریعت اسلامیه لارنک بنون حقوق طبیعیه و شرعیه لارن وورستوب، شول حقوقنی سالاقلاونی لازم یتکن، حتی شریعت اسلامیه حاتونلارعه بیگنلک لر دهو آیرملاقلاردا بیرگن.

حاتونلارعه شوندی ئیرکنلک و بیگنلکلر بیرگن اسلام دینی آلارنی ساتو - آلو ئیتو، هنرچیلک قیلوئه ئیردنر همسه ده، اسلام دینی اساسلارن رعایمه قیلوب ساتو - آلو، قول هنرلری، ئیگن ئیگو و باقچا چیلق کبک کسب و هنرلر بلهن شغل لئو گه هیچده مانعلک کورسه تمی. اسلام دینی ترقی (آلعا کیتو) بلهن امر ئیتو، اوقو و اوقوعان علم بلهن ابنا جنسئگه فائده کیشوررگه قوشا. ایندی حاتونلارعه ده اورتا مکتبلرده و عالی اوقو یورتلارندا اوقوب، شول بلماری بلهن خاتن - قز عالمینه خدمت ئیتو و فائده کیشورلری مطلوبدر.

حاتونلارعه ده دارالفنونلر گه کروب دوقترلقی و ئه بیلک کبک علملر اوکرم - نوب، حائتلق عالمینه خدمت ئیتولری تییش.

نرسهلرنی ئشله رگه، مدنی و اجتماعی نسلردن نیچوک فائده لنورگه حقلی بولسه، خاتنده شولایوق دینی تکلیف رنی بواله ب ناموسن ساقلاو شرطی بلهن مدنی و اجتماعی نرسهلردن استفاده گه قلمبر. ئیرلر کسب و شغل وقلارندن و شائفانندان موک، خلقی یوری تورغان یورلارعا چیعوب تانیش بلشلاری بلهن کورشب سوبله شکهن وه کوکل یغان کبک، حاتونلاردا ملی ادب و دینی ریه سایه سنده ئوزلهرینه مخصوص بولغان جییلشلارعه بارب سوبله شو مدنی و اجتماعی جهتدن استفاده ئیتوگه و یعتبز هیچ توقتولوق کورسه تمی.

حاتونلاردا شریعت اسلامیه ناشندا اشنده علم و بلم حاصل ئیتورگه ترشوده ئیرلردن آیرامیلار. بیسکدن لحدکه نلر علم ئسته گز دیگن شریعت اسلامیه ئیرلر گه گننه خاص نوکل، به لکی علم ئستهو ئیرلر گه هم حاتونلارعه بر بیگن فرض ئیتلرگن.

بلم حاتونلار ئوچون ئیک کره کلی کورسه اول، چونکی نادان حاتون ئوی بورط حواجه لگن باشقارا آلماعان کبک یلا تربیه ئیتو، بالارعه تۆپلی آک سالو، سلامنلک لارن ساقلاو کبک بیک مهم قشلرنی ئشلی المی. شوکا کورسه ده انسانیت عامن و کشیلک دنیاسن بترمه سکه تله گن خاتون قزلارعه ئیرک بارعانیچی اورتا هرجه ده بولسه ده علم حاصل ئیتو کیره ک.

ئىر دوكتور حاجت وقتىدە خاتونلار-
رنى دوا ئىتتىۋى دە دورىست بولسا، لىكىن
خاتونلارغە خاتونلاردان دوالانۇ دىنى-
جەتتەن كۆپ آرتقىر.

شونىڭ ئۈچۈن دە خاتىن - قىز عالمىنە
خىدمەت ئىتتۇ ئۇ چۈن مىسلمان خاتىن-قىز-
لارنىدان دە دوكتورلىق، ئەببىلىك بەك فىلترنى
تەخسىل ئىتتۇ اول عالمىنى مەنىت و ترقىگە
ئۇسىرە هولرى شېھەسىز كېرەكلى ئىش.

ئولايوق مىسلمان خاتون قىزلارنىڭ
دىنىدەن بىر خېرىسىز يانولارى، ياكى
دىنىدەن اساسا خېرى بولماغان واعظە
لردن وعظ تەكئالاب خرافات بلەن آعولا-
نولارى بو عالم ئۈچۈن غايت ضررلى
نەرسەلردەن و كېلەچەك ئۈچۈن آمىدىسىز
خاللردن در. بىنا ئىلىە مىسلمان خاتون
- قىزلارىدە مسجد و عبادت خانەارگە
يورب قرآن و خىدىت سوزلەرن اىشتوب،
خرافات و اساس سىز سوزلەردەن كوڭلىرىنى
پاكلاولارى لازم.

رسوالله صلى عليه وسلم ئىرارگە
وعظ و نصىحت قىلغاندىن سو ئڭ، خاتونلار
صفىنە بارب وعظ و نصىحت قىلوي
دورىست خىدىتلردە كوچرلگەن.

اقلابدىن ئلك هم انقلابدان سوڭ
خاتونلارغە مسجدگە يورۇ، و اماملردن
وعظ نصىحت آ-و سوزلىرى و شول
حققە ندولەردە چىعارغان قرارنى قىر
دەم ئىتتۇ كىياسەدە عملە بو يابىرە قويلمى،
ياكى قويلسادا قىناغىلندىرلىك درجەدە
توئىل بوڭا سەبب اسلام خاتونلارنىڭ
ئلكىدە آلفان تىرىپلەر يىدر. مىسجلردە دىن
اوقولار يولعا سالنسا، يەش اوسىر قىزلار
مىز شونىدە يورب دىن سىقى اوقىسالار،
اوقتوچىلار بىزدە اقتىدار كورستوب
آلارنىڭ كوڭلەرن جىب ئىتتەرك بولسا.
لارغىنا كىلەچەككە خاتون قىزلارنىڭ بو
ئشكە جىدىت بلەن كىرشەچەگى آمىد
ايتولەدر.

ندوه هم دىنى ادارەنىڭ قرارلارى.

خصوصىدە شرعى ملا حىام:

۲ نچى نومىر اسلام مجلەسىندەگى: «اسلامىتنىڭ سوڭغى امىلرگە نظرى» نام
مقالەنىڭ آخىرىدە رەق: بىز اسلام بىلالارى دىندە كىمالت درجەسىندە بىشاومىز اوچون
قرآن كرىم و رسول خدانىڭ خىدىتلەرن آڭغار توچى ذاتلارغە و آلارنىڭ حىقىقتى
بىيانلرىنە احتىياجىمىز، انسانغە هوا، بالقغە سو قىبىلىدەن دىە تىرىغ قىلمىش ئىبىك.
شوشى سوزىمنىڭ تەھسى جملەسىندەن بو مقالهمنى يازماغە تىشوش تاپىم:

چېكىسز كۆب حدىشلىرى بىرلەن امتىدىن بولغان مۇمىنلارنىڭ شرعى ئىشلاردا جەمئىيەتنىڭ
 حقوقى بىر نەرسە ئىتوب بىيان قىلغۇ، ۋە بۇندى جەمئىيەتنى قارارلاردىن قانچۇب تەقدىرى
 اختېيار قىلمىشلىرى: من فارق الجماعه شىرا ففد خلع ربقه الاسلام من عنقه دىگەن سوزى
 بىرلەن تەقدىرى اختېيار دەن اختېراز الھى لىرى تىمك شىرەك، مەسئەلە دەخى تىرە نەرك آچلور:
 ۋا طبعوا لله و رسوله و لاتنازعوا ففقشوا و تذهب ربحكم و اصبروا ان الله مع الصابرين.
 سورە الانفال ۶۶ آيت. مەناسى اللہ ھەم رىسولىنە بوى سىنگىز، اختېلاف
 قىلمىشماڭىز نىزاغلاشۇڭىز سىببىلى ضەئىف لى نور سوزدە جىلمىش رىگىز ايسەر يعنى: كوج-
 قوتىگىز كىتەر صبر بولۇڭىز اللہ صىراق قىلوچىلار بىرلە بىر گەدى. دىيە، ۋە بو آيت بىرلەن
 بىز اللہ ھەم اللہنىڭ رىسولىنە اطاعت بىرلەن بىورلغان صوڭىندە اختېلافلاشماو بىرلەن
 بىورلامىز يعنى اللہ ھەم رىسولنىڭ فرمانلارون بىيان قىلوچىلارغەدە اطاعت اجابت بىران
 ۋە مورمز،

اگرده اطاعت سىزلك بىرلەن قايلورمىز استىقلال دعوى قىلمىش، ياكە ھەر قايلورامىز
 اوز بىلكىمىز چە چىپاش ئىچىدەن شرىعت آغزوب، باشچى ايتوب قوبىغان ذاتلىرى بىزنىڭ
 امر لىر ىنە اطاعت قىلمىش، احد كوندە گى اصحابلار گە كىلىگەن نەجھلەر، بىز گەدە كىلە
 چە گى بىك ياقن اختمال.

انسانلار آراسىندە اتفاق و انتظام اورنلاش رىوب، انسانلارنى بخت و سعادتتە
 ياشاتو اوچون كىلىگان بىر دىن مەبىنە بولوب شول دىننىڭ ئىشانچىلى اعضاءى اولماقن
 دعوى قىلغان بىر ھىشىنىڭ كۆڭىلىدە كى ايمانى البتە بو توبەنىلىكنى قبول ايتىمىس.
 اسلام اوستىندە افتراق سىببىلى كىمچىلىك ئىرەتمىس! بىر اتقادە تىنچ ياشاو انسان مەلىمى.
 اوچون و بالخاصە بىز مسلمانىلار اوچون كىرەك ايكەن، مونىڭ اوچون تىنچلىق يوللارن
 ئىزلەو ۋە بو يوللارنى، اشارغە كىرەكلىكنى اونتمى بىلگەن كىك بىلو تىوشلر بولا.
 بىناغلىمە اختېلافىز تىنچ ياشاو بىنم نەظر مچە ايكى گىنە نوسەدە طوردا.

بىرسى قرآن، حدىت مەنالىرنى آڭلارغە طرشو، آغش بارشە چېكىسز - فرىسز
 طوبوب ياتقان مەسئەلە لىردە شرعى ھىكمىلەر استىخراج قىلو بىر زمانغاغەنە ھىسر قىلنورون
 دعوى قىلماو. ۲ نچى تورلى تەبىئەتكەندە: ولوان مافى الارض من شجرة افلام والبحر
 ىمدە من بعدہ سبعة ابحر مانعدت كلمات اللہ سورە لقمان ۲۷ آيت مەناسى: بىر
 يوزىندە كى بو تىن آھاچلار قلم بولوب، بو تون دىنگىلار قارا بولوب، اللہنىڭ بىر آيتىنىڭ
 كىلمەلىرى يازلمىش بولسە ۋە بولارنىڭ يازىنە جىبەدى ئولاش آھاچلار، دىنگىلار آرتىدرا سىدە
 اللہنىڭ آيتىنىڭ مەنالىرى بىتمىس، باللہنىڭ كائىناتتە كى اسوارى تاماما كىشوق ايتىلمىش.
 دىمەك رىشول ھەدىلى تىرەنلىگى بىرلەن خىر بىورلگەن قرآننىڭ مەنالىرىنە تاقىامت علم،

حکمت ایشکلری آچق بولوون بلو (اجتهاد زمانی منقرض بولماون آکلاو) برسی شول.

۲ نچبسی: بوتون روسیه مسلمانیلرینک حسن رضاقلریله دینی امرلرین اداره قیلو اوچون تخصیص قلمش ذاتلرینه، یعنی دینی اداره گه مهم علماء شوراسینک قراریرینه بوی صنو، اطاعت قیلو. آلارنی شرعی اجماعنک وکالت آلمان اعضالری دیوب تانوه فوه تشریحیه آلار قولنده اولوچیلغن افرار قیلو. فسقاسی: هر بر مشکل مسئلهلر ظهور قیلعانده، هر کم بلد گنجه اوز کسه سندن فتوی چغارمی، طنچ طورعان. طنچلق نلگهن مسلمانیلری بر برسی برلن اختلاف لاشدرمی، هر کمنک حسن رضاقلرن قازاعان متخصص ار بابنا تابشرب حل قیلورو.

و اذا جاء هم امر من الامن او الخوف اذاعوا به ولوردوه الى الرسول والى الامر منهم لعامة الذين يستنبطونه منهم ۸۲ نچی آیت سورة نساء.

معناسی: هر قیچان مسلمان ارعه یاشادلقدان، یا حوفدهن بر نر سه کیلمه هر کم بلگه بجه سویلدب یورگه نچی، رسواگه دخی اوزلرنندن اناره ئشی تابشرفغان ذاتلرینه تابشرفلر، البته آلار شول حقدعه سی حکملرنی استنباط طریقیه بل-ورلر ایدی. دیگن آیتکه امتثال قیلو، شونک قوشونجه ئش قیلو.

یوعاریداعی ایکی شی^۱ بر مؤمیننک کوکلنده محفوظ بولماسه البته اول ذاتنک بول پرتوب، اوز آلدینه حکم چغاروب، یول ئزلوینه، روسیه مسلمانیلرندن هیچ فالوسی حسن رضاقلریله وکالت بیرمه دکلرنندن عموم مسلمانیلر قانع وراضی بولاچق نوکلر. هم ومن یشاتیق الرسول من بعد ماتبین له الهدی و یتبع غیر سبیل المؤمنین نوله ماتولسی و نصله جهنم و ساءت مصیرا. قانونن قوبوچی الهه راضی توکلر! سورة النساء ۱۱۴ آیت.

برده ملکناک کیره کلاگنی حصوصنده فاکت ئزله وچی بولسه، قرآن کریمنک اورتیه بیرلرنده گی بر سوره آلار ایسمنه باشلانوب آلارنک ایسملری برلن ایسملنگهن اومارطه قورطالرینه دقتلرن جلب ایتهر ایدم. لقد انزلنا الیکم کتابا فیه ذکر کم افلا عقلون. سورة النبیاء ۱۰ نچی آیت:

استرلیه ماتق ۳ نچی محله اولمی: احمد باقر اولی

خەلقە آدم مەسىئە سەئدە گى . نەزىرىدە گە قارشى .

«اسلام» مەجلىسىنىڭ ۵ - ۶ - نەچى تۈەمىرىندا جەناب گىر حضرت آبىز گىلىدىن جەنابلارى خەلقە آدم توغرىدا ۱ نەچى سان «اسلام» مەجلىسىدە گى وعظ نەمۇنەسىدە اىضاحلار بىر بىر خصوصى فەكرىن سۈيلىدى، فەنى حەقىقەتلەر، مەلۇماتلار بىرلەن تانئىدە روويىتە رحمت ئەيتو بىلەن بىر گە اىضاح تەئدە گى خصوصى فەكرىدە قارشى تۈبەندە گى ملاحظە نەمنى اعتراض مەم استىضاح يوللى يازۇدان ئوزمنى توقتاتا المادم، اعتراض ئورنىز بولسا، جەسارتى علم نامىنە عفو ئىتەر .

I

دەلام اللەنىڭ دلالت نەزمىنە، احادىت مشهورە وخبر واحدا بىر گە، استنادا جەمهور مفسرىن كرام، محدثىن عظام مەئەبىنچە نئىت انسان، آدم بىلەن حوادان باشلاندى تارىخ مەقدسلەر مەم بالاتفاق شونى بىلد رەلەر، درست يهود توارىخى خەلقە عالم، خەلقە انسان طوفان حەقلارنىدا تەورلى خرافى حەكايەلەر (ئىسرائىلىيات) قالدردىلار . شوشى اسرئىلىيات دەن بىزنىڭ تەفسىر - چىلەر بىز . حەئىث ياساۋچىلار بىزدە ئولئىسز قەلمادى . ايران علماسى، مەاورا النهر سۈفىلارى، على العمىاتقەئىدەلەرى بىلەن اسلام تەفسىرلەرن، دىنى موعظەلەرن تۈلردىلار . جەزردە بواسا مەقدس اسلام مەسجەتلەرنىدە گى وعظلەردە، دىن درسلەرنە

II

جەناب گىر حضرت نىڭ سۈيلىگەن مەقدە مەم مەقسەدە دلەل ئىتەب كىتەرگەن آيت لەرىنىڭ تەفسىرلەرنىدەن آڭلاغان خەلاصەسىنە كۈرە ب (بىر بۈزىنە خەلقە بولغان آدم بىر آدم مە گە توگىل؛ آدملەر بار سىدا خەلىفەت الارض؛ بوندا بات نەرسە يوق . بىتون مفسرون دىبەر گە مەمكىن شولاي دى . خەلىفەلك آيت لەرى مەموم انسان غە قاراب حەكم جەغارالار .

ت) آدم پىغەمبەر بىرنەچى اولاراق توفراقدان يارتلمش آدم توگىل آدم مەم زەئندە وخشت دە يورۇچى كشىلەر بىار ابدى . ئول آلاغا خەلىفە مەم پىغەمبەر بولدى» دى . بو فەكرىدە؛ «ان اللە اصطفى آدم و نوحا الايتە» آئىدە گى «اصطفى»، ذرىة

بولماغان كىبى ظاهىر نص غەدە تىلاق در
دىب آكلىم.

(۲) «زىبە بەعضا من بعض» آيت
جلىلەسنىدە آدم پېغمبىرنىڭ ئېكىنچى وشى
پىر زىبە دىن (ئىنگىلىز دىلماسنىدان
مشور - دارۋىن فېكرىچە، مايمونىدان)
پاراتلوۋى قىندە فېكرى حاصل ئىتو،
شوشى آيت نىڭ حىياقېنە: ولقد خلقنا
الانسان فى احسن تقويم» آيت مەنىفەسىنىڭ
پىيازىنەدە توغرى كىلمەسە كىرەك.

(۳) «ولقد خلقنكم ثم صورناكم
ثم قلنا للملائكة اسجدوا لادم فسجدوا الا
ابليس الاية» (سورة الاعراف). «ولقد
عهدنا لى آدم من قبل الاية» (سور
طه) مەنە شوشى آيت كرىمەلەردە حكايە
ئىتىلگەن: اللە نىڭ حىرەتىنە، ملائكە نىڭ
سجداسىتە لايىق بولدىغى خالە كچوك
پىر عىيان بىلەن (وعسى آدم ربه فغوى)
اللە نىڭ عفوینە مظهر بولغان آدم نىڭ خلق
تەسۋىرنىدان خىر بېرىگەن بولوۋى بىلەن
مېدا انسان بولوۋى آچق آڭلانا توگلىمى؟
۴) (سورة لىچىردە: ولقد خلقنا لى
انسان من صلصل من حمأ منسون)،
قالو لى قال ربك لى للملكه لى خالىق
بشرا من صلصل من حمأ منسون فاذ
سوىتە ونفخت فىه من روحى فتعواله
سجدىن لى لىته» شوشى آيت جلىلەلەردە
صلصل حمأ منسوندىن خلق ئىتىلب
نسان بشرا سىملەرى بىلەن مەسمى بولغان
ذات نىڭ مېدا انسان بولوۋى، شوشى

بعضا من بعض» آيتىندە كى زىبە» كىلمە
نىڭ دىلالەتلىرىن دىل ئىتىب، بىوتەن
آيتلەردە كى شارەلەر، فېنى نظرىيەلەر بىلەن
كۆن تقوىبە قىلمورغا تىرشا. باشقالارنىڭ
ئىكەن گە نوع آدم دىب تىلۋىللىرىن پاراتتى.
مەنە مسئلەنىڭ مەشكىل، مەل نىزاع
بولغان مادەسىدە شوشىدىر.

وإذ قال ربك للملكه انى جاعل فى الارض
مولىم.

آيت كرىمەسنىدە جەھانگىر حضرت
ئىچى سان اسلام مجلەسنىدە كى وعظ نامو-
سنىدە مفسرون مەنە بىنە خىلاق بىر
تەسۋىر پىز مادىغى خالەدە آز بىر مەناسىت
بىن اىضاح سور اوچىغە قارشى پىزازغان
خالىق ئىندە: آدم نىڭ نوالد طرىقى بىلەن
ئىتىبە فنى حەقىقتلەر كورگە زوۋى
ئىككى تەسۋىرنىدەن قىتو كىبى آڭلانا،
سوىبەن سىبع سموات وھوبكىل شى ءعلیم»
بىنى بىلەن سمواتنىڭ تەسۋىبە سى ارض نىڭ
سان بەشەر لىك خالگە كىلمەدىكى سوگىندە
نىڭ خەلقنىدەن خىر بېرىگەن خەلىفە- نىڭ
خىر بوزىنە كىلمەچەك خەلىفە - لىرنىڭ
ئىناسى بولوۋى: سوگىنى آيت لىرنىڭ
پىيازىنە كورە ئول خەلىفەدە تەلم اسماء،
سجدە ملائكە. اسكان جىنە كىبى الطافى
پىبە گە مظهر بولغان حضرت آدم عم
بىكەنلىكى آيتلەرنىڭ منطوقى ئىكەن،
ئىم عم وحشى كىشىدەن طوغرى دىب
ئىتو، آدم پېغمبىرنىڭ، كرامت الھىبە گە
موقى بولغان خەلىفە نىڭ شەزىبە لايىق

مبدأ انسان نك سجود ملائكة قرينسى بلن آدم عليه السلام ئيكەنلىكى ظاهر نص ئيكەن، ھەنكىر حضرت آدم نك توغرىدە مان توغرى توغرىدا ن ياراتىلغوى حقىقە قرآن دە سوز بوق دىب ئىتوون اگلى المادق. آدم علم السلامك اول بشر، توغرىدىن توغرى توغرىدا ن ياراتىلغوى خقىداغى احاديث مشهورەنى يازىم دا. عترازلار منك خلاصى شول:

آدم پيغمبر، ابوالبشر؛ بقون عالم نسان نك چىر يوزىنە نشئت ئىتكەن اصلىدىر. بوگنا فارشى فېكر، جەھور علماء اسلام نك اگلاوبنا خلاقدىر. مبدأ انسان بولغان آدم اطافى اھىيە گە مظهر بولب ئوزىنىك ذرىئىنە بالالارىنا پيغمبرلىك قىلدى؛ و حدانیت اھىيە اساسن قۇرب قالدردى: بيان، اسماء تعليم ئىتلىب ئول ئىلىك، عالى، مەنى انسانلار نك باش نمونەسى ئىدى. انسانلاردا وحشت باشلانوى تىلبات ارضىيە، طبعى سببەردەن كىلب بعض بىر آدم بالالارى وحشى بولب

كىتىدىلەر. حىزرگى مەنىت، علم قابىلە غان دور ارضدا أفريقيا اوستىراليادا ھاماندا وحشى انسانلار بار ئىكەن. مەنى بولغان آدم پيغمبر دەن سولك بعض بىر قوملار نك وحشت دە قالولارى فنا محال بولغان مەئلە بولماسقا كىرەك .

فنى احتما لەرگە كورە ھەزرگى انسانلار بلن بوندان ۵-۶ مئىل ئىك تارىخغە كىرگەن انسانلار آراسىدا خلقىدە ە باشقا لىق بىر قىر بىلورغا ئىدى؛ فەقەھىچ بوق ئىكەنى دە، فەن بلن ئىلتىز. ئورلى فرضىلەر بولسا «عوج بن عنى» حكايە سىندەن آرتقى مەزىت كە مالك توگىلەر. ھەر حالدە فارما فارشى نىجەلەر بىرگەن فنى احتماللەر بلن، ئىدە حقىقە نامىدە دە بولسەن، خىر الھىيە ئاويل گە كىرشو قواعد اصولىيەگە خلاق بولغان كىبى ترجىح بلا مرجحىز . «وما توفى الا باله»

اسكندر ھامزىن . شەشە .

دین و انسان

عقل ایدارىنى اوز اختیارلرى بىرلە خىر اشلرگە یتەكلىك ایچون اللہ تەئالی طرفىدىن قوبىلغان قاعدەلەرگە دىن دىب ایتولەدر، دىن فطرى بىر نرسەدر بىعنى آدم بالاسى طوعان وقتىندە دىن فېكرىنە مالک بولوب طوعادر دىن روچە ھاس بىر قوتىر دىن حسى آدمنىك طبیئەتتىن آیىلمى تورعان بىر صفىر شونىك ایچون مەارە لرد پاشاگان زما نلرندە دە آدملردن دىن حسى آیىلمەان. وقتىنە قاراب ھم یرىنە قاراب انىمىزىم (ارواحە عبادت قلو) فەتىشىزىم (بعض مادەلەرگە عبادت قلو) تونەمىزىم

نوگل بىلكە تەغىر قاعدەسى در يعنى ناقص نك كمالت كه نابا كامل نك نقصان غە نابا حركتى در تكامل قاعدەسى تەغىر قاعدەسنك بر قسىمى كندەر طبعى بولغان نرسە تكامل نوگل بىلكە تەغىر در اى ر تكامل طبعى بر قاعدە بولسە ايدى اوروپا مڭ يلكن بېرلج تثلث فكري برلە چوبالوب شوندىن چما آلمايىنچە تورلى صورتلرگە طابنوب ياتماس ايدى.

اسلام اعتقادى بويىنچە دين انساندە فطرى بولغان اعتقاددر رسوللر ببارو دن مقصدە انسانى شول فطرى اعتقاد اوزرنده ثابت قالدرمقدر دين آدملىر طرفندن وجودكە چغارلغان نرسە ترگل دين الله طرفندن قولغان و انسانلارغە آكلانغان قانونسىر پىغمبىر بيارلمەگان تقدىردەدە آدم اوز عقلى برلە الله نى طابنوب الله نك ادارەسنە طابشولو واجبدر دينلر نك اصوللارندە تكامل ياكە باشقە لىق بوقدر نبىلر نك وحى دن آلوب امتلرينە اير شىرگان دينلر نك اصللرى اساسلرى بردر شوع لىكم من الدين ماوصى بدنوحا واندى اوحينما اليك و ما و صينابه ابراهيم و موسى و عسى ان اقيموا الدين ولا تتفرقوا فيه آيتى ايله دينلر نك اصوللرى بر ايكانچىلك بيان ايدىلوب ديندە افتراق دان نهي ايتولگان. شونك ايله برگە نبىلر نك شريعتلرى باشقە باشقەدر امتلر نك قابىلىتلرينە و معرفتلىرىنە كورە نبىلر نك هر بىرى آبرم آبرم شريعت و يوللر كورساتكانلار لىكل چىلما منكم شرعة و منهاجا آيتى امتلر نك حال و اقتدارلار نى مزاچ و استعدادلرىغە كورە آبرم آبرم بولالاردن يورمكە اولدقيلرىنى كورسەتەدر قسقىچە ايتكاندە نبىلر ديندە متفقلر شريعتدە مختلفلر در ديندە اصلاتقىر و تبدىل يسوق بىئاً عليه آندە تكاملدە يسوق شريعتلر ايسە آندردە تبدىل و تەغىر بار بىئاً عليه آندردە تكامل قاعدەسىغە رعايەدە بولورغە ممكن صوگغى شريعت لىككى شريعتلرنى تەبدىل قىلوب كىلگانگە كورە لىككىلردن كاملراك يىگىلراك و احوالغە موافقراق بولورغە ممكن.

ايك صوگغى شريعت اسلام شريعتى بولغانلىقتن حاضركى عصرده اسلام بىتون علمانك دققەت نى اوزىنە جلب ايتدى بىتون اوروپا علماسى اسلام شريعتىنى تىكشورگە اسلاميتنك حال حكملرىنى اسلاميتنك مدنيتكە خىمتلرىنى بيان ايدوب كوب كتابلر و رسالەلر تاليف. ايت يىلر بار تىلمى، كوزىن پىرسىوال، موئىرە وئىيل، اشپىر - بىغەر، دراپر، دى قاسترى، سىدىيو موسيوليون روش، اسخاف طىلر، قونىرسە و غير بىك كوب اسلاميتنى تفتيش اىتكەن كشىلر نك خىمتلرى ساپەسندە اسلاميت اوروپاغە و امريقاعە كره باشلادى. كىلەچكە اسلام تاغى كوب خىلقنك دقتلرىنى

جلب ايتەچكدر اسلامنڭ طوققان يولى ادملر آراسىدىن يهودىلىك غرستىلىق مچوسىلىك آيرمالرىنى بتوروب مەھسەنى فطرى دىن گە قايتارب عموم خلق آراسىدا قردشلىك ميدانغە چعارودر بىن المال براتحاد ياكە اتفاق وجودكە چعارو ايچون باشلاب دىن آيرمالرىنى بترو لازم بولغاناقدن اسلامنڭ بو حاصىنى كېلەچككە بتون خلقنڭ دقتىنى جلب ايتەچكدر.

سوڭرە اورويادە اوزلرىنى دىن حمايه ايتوچى دىب كورسەتكەن كشىلرنڭ دىن اسىدىن ايتكان ظلملرى خطالىرى و غرىستىانلىقنە بولغان عقلدن تش اشلر بارسى برگە جيولوب كوپ كشىلرنڭ اخلاصلارىنى دىنلردن قايتاردى بعضى باشقا بر دىن كرك ايكانچىلا ككە قناعت حاصل ايتدىلر بعضىلرى بوستون دىنلردن واز كىچوب دىنسىزلەندىلر بو حالت اورويلا علماسىدىن كوسىنىڭ دقتىنى جلب ايدب خلقنى بو حالدىن قوتقىلارو توروسىنىدە توزلى تدبىرلر ايتىرگە انلرى مجبور ايتدى. متفكرلرنڭ كوسى آدملرنڭ مادى و مەعنوى احتىاجلرىنى تاءىن ايتوگە بر عمومى و طبيعى دىن تاءىس ايتو فكرىنە توشىدىلر زان زلق روسو، لامارتىن لىنە، مىشلەكىنە كېك اورويلا لولارنڭ اولولرى آرنست رەنان، كيو، شورپە سىتپە، ژول سىمون، قاروهم قونسەرو كېك فلاسفىلر كلمەسى بر طبيعى دىننڭ لزومىدىن بحث ايتكانلر بولار اوزلرنچە، دىن طبيعىنڭ اساسارىنى دە تەيىن ايتوب مائاشقانلر لىكن بولارنڭ بىان ايتكانلرى بارسى برگە جيولغاندە اسلام دىنىنڭ كورسەتكەن اساسلارىنە نىسبە دىگزدن بر قطرە كېك كەندەر مونە بو جەھەتدىن اسلام دىنى اورويلا علماسىنڭ آبرم دقتلرىنى جلب ايتەچكدر.

طبيعى دىن اسمى برلە حكما طرفىدىن بر نەقدىر دىن ميدانغە قويالغان بولسەدە وحى و نبوت كە استناد ايتىمكەن بو دىنلر انساننڭ عقلدىنغە چقانغە كورە قىسقىتىنى و قىسقىتىنى يوعالتقانلر قىسقىت و قىسقىتدىن محروم بولغان فكر نەقدىر عالى بولسەدە خلق آراسىدە اعتبار قازانا آلمايدىر. آراغا چققان فلسفى بر فكر بولادردە فالادىر بو كونگە قدر فلسفى فكرلرنڭ ھىچ برى دىن انلرى قدر عمومىلاشوب تارالعانى يوقدر. بونڭ سببى ايسە خلقنڭ آلاردە بر قىسقىت كورماويدىر.

دىنسىزلىك ايسىدىن ياكە علم و فلسفە اسىدىن تاراتلغان فكرلر خلق آراسىدە عمومىلاشوب تارالماغانغا كورە فرانسىيە الوم انقلابىدىن صوڭ فرانسىيەدە كاتولىك مائەبى لىو ايتلوب آنڭ اورنىنە دىنسىزلىك اورناشدر و مطلوب توتلغان بر زمانە

دېنسىزلىكنىڭ اوزىنى بىر دىن روشنى تاراتورغا مەجبۇر بولدىلار «ھە بىر» نىڭ چىعارغان «حق مەھب» اسمىندەگى دىنى فرانسىيەنىڭ رەسمى دىنى اعلان ايتولى لىكن اوزاق اوتمادى «ھەبىر» دىنسىزلىككە بىر دىن توسى بېرىدە عىبلانوب آنىڭ حق مەھبى اورنىدە دانتون و ورېسبېرلر طرفىدىن «وجود اعظم» مەھبى اسمىدە ايكنچى بىر دىن چىعارلدى بو دىننىڭ توب اعتقائى وجود اعظمگە ھم روھنىڭ بارلىغىنا اينانوزىلم و ھىلەدىن نىقت ايتو ظالم و خائىلرنى جزالو ضعيفلرگە ياردم ايتو مظلوملارنى ھمايە ايتو كېك لىلر امدى بو اشلىر وھى وثبوتكە اسناد ايدلوب سويلىنمەگەنكە كورە خلق قاشىدە كوب اعتبار فازانا آلمادى. خرىستىيانلىقىدە فارشو طوراً آلماوى ھم خرىستىيانلىقىدە بولماغان بات بىر نرسىدە كورساتە آلمادى.

عاماننىڭ تەھقىقىتە كورە دىن آدم بىرگە توغان ايكنلىكىدە آدم باشاگان موندە آنىڭ بىرلە بىرگە دىندە باشا باراچاقلىق قايىدا آدم بولسە آندە بىر نوع عبادت ھم ايمان بارلىقى ياكە بولوب اوز عانلىقى تىكشۇرلپ معلوم بولغان حقيقتلردىن. اوتكاندە آدم دىنسىز باشاماعان. دىانت بىرلە قوتلەگان

«سېمىتە» نىڭ ايتويىدە قاراعاندە دىانت غايەت قوتلى بىر دىانتىر آدم بالاسىنىڭ باشىدىن اوتكان انقلابلارنىڭ ھەمەسندەدە ايسان صاوا صاقلانې قالغان. درست بو نىياننىڭ كوزگە كورنگەن تامارلىق، مىڭ مرتبە كىسلىگان لىكن توب طامىر ھمان سلامت قالغان لىدىن بوتاقار چىعاروب تارماقلانوب تورودىن بىر مېنوتدە ئوقتالغانى بوق ئلى بىنا غلىدە دىن منگولوك بىر نرسە آنىڭ بتو احتمالى يوقدە دىن انسان ايچون بىك كىرەكلى نرسەدە آنىڭ ئىياڭ كىرەك ايكنىنى بىز كىلەچكەدە مقلادە بىان ايتارم.

محمد فاتىح مرتضىين ۲۷ اىيول ۱۹۲۵ سنە.

بو مەقدىمە فىللىرىنىڭ تەرتىبى.

(صفوةالعرفان ترجمەسىنىڭ دوامى)

بو مەقدىمەنى كىتروودەن مقصودمىز	وقت آننىڭ اۈلە فائىدەلانىب تۇردە بىغمر اجتمائى
بو كىمە نرسە بولسە اولدە: قرآن آشا	عى، اخلاقى و عقللى بعضى حادثەلەر بلەن
اوتكىن زماىدە عالمگە ھىققان و ماضوغى	كىلەچەككەدە چىغاچق بىۈك حادثەلەرنى

چەچە تۇرغان كىڭ رحىملىق بىرغذاققە مطلق محتاج بولغانلىغىن تصدىق ايتوگىنە بولاجاق، بەندەدە اۇشانو دىگەن نەرسە او دىنلىك تۆۋەن بۇتن دىنلىك بىر با راتوچىسىندەن سوز اچوغە امتلەرنى دىنگە توتىندىر بۇتن اشلەرن دىنگە تابشورودە تۇب سبب مۇنە اوشبو حالگىنە، شولايوق امتلەرگە فطرى دىن ايلە يىغەمبەرلەر بىدە رادوۋە ئۇشبونىڭ ئۇچۇندىر.

موڭا البىتتە: « بو عجت تصوىركى علمدەن محروم آدمگە توغرى كىلىشەدە نۇشبو كۇن دنيا احوالى، مە نەرسەنىڭ سىببەرن باھىز دىب دەوى ايتكەن و علم درياسىنە چومەن زمان عالملىرىنە توغرى كىلمى بېت» دىب اعتراف ايتوچىلەر نولر. لاكن بىز آڭما توبىندەگى ج، ابلار. تى بىر دىز: «سىن دەرىلەرنىڭ كىتابلارنىدە ئوقۇغان نەرسەلەرگىن، اولدە اورناتىپ قالغان عقىدە و ائىرلەرنى دەنگىدەن چىعارب تۇر. اوزىدە بار قدرلى علمگە توقىتاب سىنى تۇرائى ياقىدەن چۇلغاب آلغان چىكىس بوشلققە بىر قارادە فكىرىگە اوشبور باضىيات نظرىلەرن كىتت: حاضرگى رىاضىيات نظر بەلارنى اثبات ايتەلەر. بو چىگى يوق بوشلق حسابسىز كۆب قويرقلى قويرقىسز تۇرائى بۇلد زلادەن عبارت عالملىر بلەن تولجى درسكە، سىن آڭنى ئۇستىدە يەشمەدە بولغان بىر شارى اول بىۈك دىنلارغە قاراعاندە بىر بۇرتك توزان قدرلىگىنە. (كىلر) (كوپر- كىلر)، (كوپر نىك)، (زولنىر)، (فلامرىون) كىنى

سۇبو آدمگە طبعى بولغانلىقىدەن اول بو بىۈك اشنىڭ بوشلىقنىڭ تۇبىنە توشەرگەتلى و موڭا اۇمتلۇبدە قارى لاكن بو قورقۇنچىلر، زور مچھول و بوچىكىسز لك اورتاسىدە ئوزىنىڭ ذاتى غايت كچكەنە اشىدە يوق بىر نەرسە ايكەن كۇن كىسى اچق بلەدە كوڭلىنە قورقو كىلىپ تىرى باشلى، فكىرى، غلوب بولب قايتا بۇتۇن عزم و ھمتلرى جىمەرلە.

كوزىنى تىرە ياغىنە، آلدىدە آرتىنە سالب قار او ايلە نى كورە؟ ئوزىنى خياللر تارابىرلىق بوشلىق چۇلغاب آلغان شونىڭ چىدە بو آدمنىڭ اشغال ايتكەن بىرى بىك ازغىنە نەرسە ايكەن، موندى تىلىق (سكون مطلق) قارشوسىدە قالغانن كورەدە مو- شىدەن بازارلىق درجەدە يەنە قورقۇنچىدە فلا، شوشى حالدە كىچكە كىلىپ كرسە كوك بۇزىنىڭ قارا نوس بىرلە بولغانن، كوك طرفاندە يالترانغان بۇلدلار، كىچەنىڭ مھابتى كوكگە بىۈكلك و عجبلك آرتدىغانن كورەدە آدم يەنە تىرە نرەك فكىرلى باشلى انھابت آدمە اچق بلەكە، اول شوندى سر تەر و بىلگىسز نەرسەلەر دىنگىزنىڭ اورتا سىدە قالغان دى، بولار آلدىدە آدمنىڭ كۆچىدەن كىلگەن نەرسەنىڭ ايكى بىكىللى مېچ شىكىسز ئوزىنىڭ ضعيفلىگى بلەن اقرار بىتو، شىكىسنىڭ حقير و كچكەنە كىن، نجات وقتىدە آرقا تايانچى بولغان ھەم ئوزىنىڭ كۆچىدەن موڭا كۆچ ھىبە قىلا تۇرغان كۆچلچى، رحىمىدەن موڭا رحىمتىن ا

زۇر عالمىنەر ئەيتەلەر: «بىر قۇياش ئەيلە نەنە. بوشلىق اچىنەكە بۇزب يۇرگەن يۇلتۇزلاردەن بىر يۇلتۇز بولب بىر سىكو- نە، ۳۰ پارم كىلومىتر سرعت ايلە. اوزى يومرى شكلىنەك، بولب ئەيلەنەسى (۴۰۰۰۰) كىلومىتر دەن عبارت، بو بىر بىزنىڭ قوياش ئەيلەنەسىندە سىرايتكەن و كولەمە يىردەن نىچە درەجە زور بولغان عالمىلردەن بىر- سىگنە يىر بومرسىنى ياقتر تقان قۇياشمىز يىرگە قاراغاندە بىر مىليون دورت يوزماڭ مرتبە زور بولب آرالارنىدەسى مسافەدە سىكسان سىگىز مىليون فرسخدر. (۱) موگا باشقە بو قورقۇنچىلى چىكس بوشلىق اچىندە يوزگەن باشقە قۇياشلار دە باركە، آلالارغا قاراغاندە بىزنىڭ بو قوياشمىز شوندى زور كولەمدە بولغانى بولالىدەك چىكىنە بىر نەرسە بولب قالا. بو بولدىلارنىڭ كولە مىلەرنىدە غومومى بىر فىكر حاصل ايتەرگە تەلەسەك شونى ئەيتەرگە بولا. بىزگە اياڭ ياقن بولغان يولدىلارنىڭ ياقىتىلىشى اۇچ، ياكى دورت يىل چىندە كىنە كىلپ يىتە ئە قوياشنىڭ بورىنى بىزگە دورت مىنوتتەن دە آز بىر زمان اچىندە حال بوكە قوياش يىردەن مىليون- دە دورت يوز ماڭ مرتبە زور ايدىنى؛ شوشى حالدە بىزگە ياقىتىلىشى دورت يىلدە عىنە، ايكىنچى تۇرلى ئىيتكىلىك، ۲۰۷۳۶۰۰ مىنوتتە عىنە اىر يىشە تۇرغان بۇلدىلارنىڭ حىجىمى كوپمى بولرغا كىرەك، موندەن (۱) فرسخ - اۇچ مىل ماشىنى، يائى ئون ئىككى ماڭ عرب آرشىنى.

سۇڭ باقتىلىشى بىزگە يىگرمى ايكى يىل اچىندە كىنە يىتە تۇرغان (شعرى) يۇلتۇز- يىنىڭ حىجىمى كوپمى بولرغا تىيىش!!! بولارنى بىر ياققە قويپ تۇر، بولارنىڭ بارىنەدە بىشقە، ياقىندە كىشى ايدىلگەن شو- ندى يۇلتۇزلار باركى، فلەك علمى، آلالارنىڭ نورى بوشلىق اچىندە يوز بىر گىنى حالدە بىزگە ول نۇرلارنىڭ كوب مىلىيون..... يىللار سوڭىندە عىنە اىر لىشە چەگن طن ايتىد. مۇنە بو اويلار عالمىلەرنى ايتىر اتمىمى، فەك لەرنى بومىمى ايدىنى؟ بو سويلەگەنلەر باش توبەگىدەگى آعالمىلەرگە قاراغاندە بولدىنى. آماسىن آلكى. ئىرتىك، تورعان طبعەت مەملىكتىلەرنىدەن تاوتاشلار، ئوسملىك، حىموان و آدمىلەرگە قاراساڭ بولارنىڭ حاللەرىدە غىجىلەنمەسلىك توڭل. ئوسملىكلەرنى آزغىنە تىكشرب قارا. پارماقلارنىڭ آراسىندە حىس قىلغىماسلىقى كىچىككە بىر بۇرتىك اۇرلىقنى يىرگە تاشلىساڭ بىرنىچى يىللاردەن سۇڭ كورەسنىڭ ايدىنى اوسىراق يىر دەنوك، بۇرنى تەملى ايسلەرنى كىلپ توران تۇرغان، تۇرلىق تەم تۇرلىق تۇسدە يىمشىنر و يىفراقلار بىلەن اۇر تىلگەن، قالن بۇتاقلىق تۇرلىق ياققە تامرلارنى تارالغان زور بىر آعاج بولب اۇلارگەن، مونىڭ سۇڭىندە حىموانلار مەملىكتىن بىر طواف قىب تۇرلىق صورت، كولەمدە، تۇرلىق شىكل و طبعىغىتەسى بو ئەيىرلەرنى فەكرىگە آلب قارا. بولارداغى عىجائىبىنى شرح ئۇچۇن جىلدلەر بىلەن كىتابلار يىتشمە يەچىكەر آخىرنەكە اوشبو عىجىب

صورتە بولغان دىننىڭ ھېچ بىر نورلىق ئاتل بولۇشى مۇمكىن دە تول، چۈنكى بونىفسنىڭ غايە ئاملى. غەرب خەلقىدىن بىر تەرەپتە اھللىد رىدە مۇنى اعترافى ايتىلەر.

أوروپا فىلسەفەسىنىڭ خوجەسى (ارنىست رېنان) ئۆزىنىڭ تارىخى آدىان كىتابىدە ئىيتە: «بىزنىڭ ھەر نەرسەمىز دىن ئىر كىلگىدە ايك لىتلىق نەمىنلەرمىزنىڭ تىوونى و خراب بولۇشى، شولايلىق علم ھەز قوئەلەر مىزنىڭ استعمال قىلىو حرىتى يوقەھچىبە رەماممىن اش، لادىن دىنلى بولۇشنىڭ تىوونى، مۇنسىن اىندى مىحال نەرسە، بىلكى اول دىن دىگەن نەرسە. آدمىنىڭ فەكرىن بالىق تىر كىلگىنىڭ تارلىقلىرىنى اراسىدە توقتاتىپ قالونى سۇيە تورەان كەمسىلەرنىڭ خىلاسىن اچقى كور. سەنپ توروجى دىلىل بولارلىق مەنكىگە قالاچىق در.»

مشھور فىلسوفى (اجوست سېنتىيە) ئۆزىنىڭ (فىلسوفلار دىيا) كىتابىدە ئىيتە: «نى ئۇچۇن مىن دىنلى؟ مىن بو سوال بىلەن ايز نلەرنى سىلكىتىدە ئۇلگىرىمىمىڭ اوشبو چوب كىلە: مىن دىنلى، چۈنكى مۇنىڭ كىرسىيە مىن قادر توكل، زىرا دىلىلىك مىم-م ذىمە لازم بولغان معنا اول مىڭا: «سېندە بولغان بو حال و راتت، ياكى تەبىد، ياكى مىز اجنىڭ اثرى گىنە اول» دىب ئىيتىلەر. مىن آلارغە جوابدە ئىيتەن: «بو اعترافىنى مىن نىسە كوب مرتىبىلەر قىلىپ قارادىم، لاکىن مىسلىدىن چە چىشە المادىم، چۈنكى چىندە دىنلىلىكنىڭ

صورتلارنىڭ اصلى بولغان و سىڭا ھېچ معلوم بولمىغان تۇب مادەنى فەكرلىپ قارا. ساڭ ئىدە اىندى شول وقت اوز كىنىڭ دائىرنىڭ كىچىكلىكىدىن حىس قىلۇپ بو چىكسىز قورقۇنچىلىق بارلىق دىناسىنى مەنئە كىتىرگەن بىۈك كۇچ الدىدە قىلىڭ سىچدە ايتەرگە مەجبور بولاچىق و شول وقتدە بو طىبىعت دىناسىن بىلۇۈڭ نى قىر ارتسا ئۆزىڭنىڭ نادانلىقىنى حىس قىلىپ ضەيفلىگىنىنى اچىق بىلدە شول قىر ارتا باراچىق. نىھائىت سېنى يەتكىلىۈچى بىر كۇچكە احتىياجىنى بىلىپ كۆڭلىڭنىڭ تاش وويىدە شونىدە عىنە باسلاچىق در. (ئىنا بىخىلى اللە مىن عبادە- لىلماء).

مۇنە اىندى يوقارىدەن بىرلىق سۇ- بىلىپ كىلگەنلەردەن سۇڭ آدم بالاسى ئىلمە نىچىك كىرەك ھەر نەرسەدەن خىبىرسىز چىقى ازان بولسۇن، كىرەكسە بىر دە نەرسەدەن خىبىردار عالم بولسۇن، ئەگەر نىسنى بىر قارودە ئەتكەنچە پۇتىن اثرلەردەن يانەچاچاندىر بىزنىڭ تىر كىلىك ايتكىن ارىن، مىسور بولغان مىنە باغلاب تۇرغان نەرسىلەرنى چىعار بولۇش شۇ- گىدە طىبىعت نىياسىدە و ئۆزىدە فەكر پۇرسە ھىچ شىكسىز فەترى تىلدونچە ئۆزىنى باراغان خەلقى ارنىدە بىش ايدىر مەجبور بولاچىق بو حال اىيىندى، ھەر تورلىق صورى و معنوى كەلتىرىنى تەقدىر ايتكىن خالىق حىكىمنىڭ ھەرى اىلە ادمەنىڭ طىبىعتىدە نىسلىغان دىن فەترىدە مۇنىلى طىبىعى

مفصل تریخلرینی بله آلماومزده و خلفلرمز گده شونلرنی یازوب فالدر وعه موفق بولماومزده بزار معذورمز لکن اسلام دینی تارانو اچون چقوب کیتوچی کروان خبرینی، مۇرخلرنڭ اماملری بولغان مسعودی، نى اچون بو فوق العاده اشنى اوزینڭ اثرینه یازمی؟. ابن الاثیرنى اچون سوزینڭ آراسینه عینده بولسده قسدر ب کیتمی!.

مونڭ اچونده ایندی ایوان غروزنى نى عیبلىب بولمی. اسلام تاریخى بولاه آشنا و اسلام مۇرخلرینڭ روحى حاللرندن خبردار رهمده تاریخ فنى بو مۇرخلر زمانلرنده نیندی بر موقعه بولغانلنقى بلوچیلر مسعودی برله ابن الاثیرنى حمایت قیلهچقلری و معقول سبب بیان ایتدچکلری معلوم. لکن بو سببلر برله گنه بزنگ فکرمز اوز گهرمی، بز مذکور اعتراضنى قیلودا اصرار اینمز.

مر حالد «بغداد» دن کیلگهن اوز وظیفه سینى باشقاردی، مسجتلر بنا ایتدردی، مفتیلر و قاضیلر نصب ایتدی، اسلام شعارینی ایلقه باسدردی. جمعلر وعیدلر اوقو اسلوبلرینی عملی روشده کورسهدی. بو اولکده ابو حنیفه حضرتلرینڭ نامیبی قرالاب قالسوعده اچندن، بولغان عالمرنڭ تاثیرى بولغانلق طن ایتولندهر. مذکور امامنڭ ایرانلى بولونینڭده شمال تورکلری اچون زور تاثيرى کور اوومکن.

شمال تورکلرینڭ بر الوشى قشلاقلرده، واق واق اولمده طورسهر، کیک دالارده قونوب کوچوب طورسهر، جای کونلرنده تون یاقلرغه اوشب قش کونلرنده توشلک طرفلرینه کوچهار الوغ بر الوشى شهرلرده طورالر، سودا کروانلری یورو- نلر و بیگره گده ایران مملکتی برله قاتناشالر کروانلرینڭ چین و هیندستان اولکهلرینه آوروپانڭ بعض بر مملکینه یورگهنلکی معلوم.

چولمان وادیل یلعهلرینڭ صول طرفلرنده و شوش ایکی یلعهغه توگوله طورغان زور صوار بویلرنده کون کوروچی تورک قومی کوسنچه کوچمه حالنده بولوب قش کونلرنده گنه اوللرغه جیولار، قشلاقلرده آعاجلردن بوراب سالونعان و یر استلرینه قازلوب قورلعان اولیلرگه صیونالار ایدی.

شهرارده جمعلر و عید نمازلری اوقولسده، مکتبلرده و مدرسهلرده درس لر اوقوتولسده، دینی اشلر رسمی قاضیلر و مفتیلر طرفندن کوراسده اولمده و قشلاقلرده، چادر و تیرمه لرده خلقلرعه یول باشچیلقینی «آبز» و «آقا» عنواننده بولعان ذاتلر قیللر، بالالرنی اوقوتالر و عطلر سویلیلر و عموم اسلام خلقینه دینی تربیهلر بیرهلر حتی مونلر دعوالرنی ده شریعت یولی بویفجهحل قیللر. سوز لری وعاملری برله ملت که کوچر کچ بولوب طورالر ایدی.

خلفلرنىڭ شادلىق وقتلرنىڭ دە، قاچو كۈنلەرنىڭ دە، بۇ دىنىي آدملىرى خىلقلىرىنىڭ ئارزۇسىغا
 و بىرلىككە بولالار، شادلىقلىرىنى قاچىۋاتىدىغانلىرىنى ئورتاقلاشالار. تەزى يەتسىلىك قىلغۇچى، يۈزۈڭ
 بولۇپ تۇرالار ئايدى. خىلق سۈيۈنچ بولسىدە، بۇنىڭغا يۈزۈڭ كۈيۈنچ بولسىدە، بۇنىڭغا
 بارار و يۈزۈڭ تابلار، شۇلايىتوب ھەممەسى بىر ئائىلە بولۇپ ياشىلىرى ئايدى.

خالىلىرى شۇشى روشەن بارغان بىر وقتدە شىمال تۈركلىرى ئوستىنا كۈنۈلمەگان
 قوناقلىرى كىلدى، مۇنلار چىتىلەرگە مەھكۇم بولدىلار، ئۆز اولىكەلىرىنى ئۆزلىرى ئادارە
 ئىتوب طور و نەمتىدىن مەھر قىلدىلار.

تۈرك قۇمى بۇ كۈن گە قىر تۈرلى دىنلىرىنى و مەھىلىرىنى قىبول ئىتوب قاراغان
 بولسىلەر دە ئۆزلىرىنىڭ عرف و عادىتىرىنى، ئىسكىدىن كىلگەن غەنەلىرىنى و مەشىتىلىرىنى،
 ئاڭ موافىق كىلگەنلىرىنى و تەبىئىي ھەكىمىيە كىرگەنلىرىنى ئىسلام دىنى بولدى. شۇنىڭ ئىچۈن
 تۈرك تىرىك مەلتى ئوشۇ دىننى قىبول ئىتكان و شوڭا مەھكۇم قىلغان ئايدى، بۇنىڭ ئىچۈن
 بولغان شىمال تۈركلىرى ئۆزلىرىنىڭ اخلاقى مۇرادلىرىنى و غايە ئاممىلىرىنى شۇشى دىنە
 تابدىلار .

ايكنچى دورە

تارىخ و دىننىي مەۋلەردە مەھكۇم بولۇلۇرى شىمال تۈركلىرىنىڭ دىنىي تارىخلىرىدىن
 ايكنچى دورىنى تەشكىل ئىتەدەر. مەۋلە پادىشاھلىرى (خانلىرى) و كەنەزلىرى «دىن» طورى-
 و سىندە ئارتق درجەدە مەھكۇملى ئايدىلار. مۇنلار «ياسا» غە خىلاق بولمايە ھەر تۈرلى
 دىن و مەھبەتلىرىنى ئىتكان قىلالار ئايدى. ئۆز سارايلىرىنىڭ ھەر تۈرلى
 دىنلىرىگە و مەھبەتلىرىگە مەنسۇپ بولۇلۇرىنىڭ سەببىدە ئوشۇمۇ.

شۇنىڭغا كۆرە مەۋلەردە مەھكۇم شىمال تۈركلىرىنىڭ دىنىي ئىشلىرى ئارتق درجەدە سەكەنگە
 ئۇچرىمادى. گرچە بىرىنچى دورە بولغان كىمكى باقتى كۈنلەر ئۆزى مەھكۇملىرىدە ئارتق ئىشلىرىنى
 مەرتەبەگە توشمەدى، بۇ مەھكۇملىرىنىڭ ئوغ ئىشلىرىنىڭ و صحىح ئىشلىرىنىڭ ھەر تۈرلى
 درجەدە احاطەلى ئادەملىرىنىڭ ئايدىلار بولۇنىدىغانلىقى سەببىدە ئوشۇمۇ. يىرلى تۈركلىرىنىڭ ھەر تۈرلى
 و سەھەتلىرىنى، چىتىلەر بىرلە ئالدى بىرىش ئىتوب مال تاپۇلۇرىنىڭ مەھكۇم بولغانلىقىدىن مەۋلە
 ھەكىمىيەتتى ھەر دائىم يىرلى تۈركلەر بىرە مەھكۇملى بولدىلار، رەئايەت بىرلە ھەر سۈردىلەر،
 ئاڭ ئاخىردە ئىشلىرىنىڭ ئىشلىرىنى، و عرف و عادىتىلىرىنى ھەقىقەت دىنلىرىنىڭ قىبول ئىتكانىگە
 مەجبۇر بولدىلار.

ئۇچۇنچى دورە

روسلىرىغا مەھكۇم بولۇ بىرلە ھەقىقەت تۈركلىرىنىڭ ئىستىقلاللىرى بىندە چىك و ھەكىملىرى

- يازلعان انولر هر كون طوزوب و تارالوب، يانوب و تلىق بولوب طورعالملقردن ايسكى حاللرمز حقمده سندرزمز و حجتلرمز يوق ياكى يوق منزانده از. موندە قدر يازلعان نرسەلرنى آنا بابالردن، ابى و آنالردن ايشتلوب قالعان روايتلرگە و تورلى خبەرلر آراسنه قسالعان جملەدە، معترضەلرگە، كئابلر چيىتلرنده يازلعان كوناك واقعه-لرگە و ايسكى كئابلرنك قاتر حالرنده اوقولعان يازولرغە بنا ايتوب بو اورنغە درجه ايتىك. توبەندە گى مادەلردە بو سوزلرگە بر قدر سندن بولورغە باراسە كبرەك:
- (۱) بورى اويازندا ميرىن نور محمد اسمندە بر آدم ۱۱۹۴-۱۷۸۰ تارىخندە امضا ايتكان بر حکم كاعدەندە: «بو سىجلدە اسملىرى بيان ايتولگان مفتيلرنك فتولرى بويىچە حکم ايتولدى» ديب يازغان.
- (۲) ايسكى بر جامع الرموز آخرنده بو مضمونده تارىخ بار: «تم فى قرية تورش و فى مدرسه ملا عبدالناصر بن شيخ ملا مراد باقى قاضيا الزمان و مفتيا الدوران فى يوم ۴ من شهر ربيع الاخير ۱۱۹۰-۱۷۷۶».
- (۳) ۱۷۶۱-۱۱۷۵ تارىخندە وفات بولعان اورنبورغ شەرىنك ابراهيم آخوند مەر-ندە: «ابراهيم بن تولىك المفتى» ديب يازلعانلىقى «مستفا دالاخبار» دە منكور.
- (۴) ۱۱۳۶-۱۳۲۷ نچى يىلردە وفات بولعان مەرتضى افندى مەرتضى حافظ، مەرتضى مفتى عنوانرى بىرلە مەراف ايدى.
- (۵) دىنيە نىظارتى كىتبخانە سندن بر خلاصە لقدرورى آخريئە اوشبو مضمونده تارىخ يازلعان: «وقع الفراغ فى مدرسته ملا عبد الوهاب الاحوند المفتى البولغارى، صاحبه و مالكة نادر بن كيل محمد ۱۱۲۷ فى برج ثور». (میلادی برله ۱۷۱۵ دە بولادر.
- اسلام دىياسندە عالم، علامە، امام، فاضل، شىخ، استاذ قىيلندىن عنوانلر بىرلە هر بر فاضل و كامل ذاتلر صفتلە نوب بورتولسەلردە «قاضى» و «مفتى»، «امير» قىيلندىن بولعان صفتلر بارى شول عنوانلرنى رسمى روشدە احتراز قىلوچىلر حقلرنده غەنى استعمال ايتولنەدر. باشقىلرغە اول عنوان پىرلمى. بو ايدى بىك مەروفى بر دات.
- موندە اسملىرى منكور بولعان ذاتلرغە مفتى و قاضى عنوانى بىرلوب يازلو تارىخلىرى اوقا شەرىنە گى محكمەدە شرەئە آچمازدن مەقسەدر.
- ۱۱۸۶-۱۷۷۳ نچى يىلدە بولعان پوعاچ يايى صوگندە روسبە بىك ضعيفلەندى. اگرده پوعاچ، عقل و تدبير بىرلە حرکت ايتكان بولسە ايدى ايمپراطورلرنك تقدير-ارى حل ايتولەچك ايدى. چۇنكە اوزلر يىنك دىئىلرى جەھندىن هر وقت مجبور بولعان امل اسلام پوعاچ طرفىنى التزام ايتولارى شول وقتدە غەنى حكومت ايجون الوغ ضربه بولعان ايدى.

اسلام

اسلام دىنىنىڭ دىياغە چىغويىنا مەڭ يىللاردان ارتقۇ عمرلر اوزوب كىتدى. اسلام اشبو مدتلدە كۆب اوراقلار، كۆب دشمانلارنى چروب، سلامت بولغانى حالده بو زمانغە كىلب ئىرىشى .

اسلام دىنىنىڭ حكىملىرى، قانونلارى عقل و حكىمىتكە دە موافق بولغانلىقتان، انىڭ دشمانلارى وقتى بىلەن اسلامنىڭ علويتى آلدندا صفر درجەسىندە قالدىلار. حاضرگى زماندە دە اسلامنىڭ دشمانلارنى آز توگىل، چۈنكى اول بىر حقىقت، حقىقتكە مانىغىر بولووى طبعىي بىر حال. حقىقتىڭ عاقىبىدە عالى بولووى دە طبعىي بىر حال. بونى دە انىكار قىلب بولمى . بو حقدە رسول الله صەم نىڭ : « مۇمنلر صحرادە اوسە تۇرغان ماتور ئولمىلەر شىكىللى، جىل لى ئىسكەندە بولار تورلنى ياققا اوشقالاسالار داچىلار اوزعاچ سلامت بولغانلارى حالده ساياقلارنى اوتىرلار، دىگەن سوزى خاطرگە كىلە .

اسلام رسول الله ئەيتە كەنچە سالقن آچى جىللىرىنى بىك كۆب اوزدرى، قانونلارنى عقل و حكىمىتكە موافق بولووى ساپەسىندە بولارغە كۆكرەك كىيىر قار. شىنى تور اآلدنى . آدم بالالارىنىڭ بىتلون سعادىتى، بختلىرى، دىيادە يەشمولدىرى و بتون ئشلەرنى سلامت عقلغە تابىشلرغان وقتىدە غنىغە، دىيىب بتون ئشلەرىن عقل سلىمگە تابىشردى .

سلامت عقل كەنە ؛ حقىقتىدە ئىرىشلى تۇرغان حقىقى بىر نور، اول ھەر نەرسىنى آيىرا آلا، يىخىمنى يىماندان، حقىقتىنى خىيالىدان، چىنى يالغاندان . مونە شونىڭ ئوچون دە اسلامنىڭ كىلەچەككە ئومىدى زور : (سىزىھم آياتنا فى الافاق وفى انفسىم حتى يتبين لهم انه الحق . اولم بىكو بىر بك انه عالى كل شىء شىد .)

نى اوچون عقل سلىم ئىيەلەرنى اسلامغە چىن يابشوب عزىز عمرلرن . جانلارن، مىللارن، اھل عىاللارن اسلام فائىدەسىندە صرف ايتكەنلەر ؟

قران كىرىنىڭ سىرىنە توشۇنمىگەن كىشىلەرگە بو سۇاللارگە جواب بىرو اور توگىل . اسلامنىڭ توتقان يولى و انىڭ قاشىدە عزىز و محترم سانالغان نەرسىنى : و بىز اسلامنى نىندى يول ؟ دىيىپ آكلىيىز .

عقل سلىم ايبەلەرى اسلام دىنىنى شولاي دىيىپ آكلىلار . اسلام دىنىنى علمى، ادبى، سىياسى، فاسفى، اجتماعى اجتھادى، اقتصادى، حرىتلەرگە بنا قىلۇنغان بىردىن در . اسلام دىنىنى علمى دىيىك . اسلام قاشىدە ايتكەن مەقسە نەرسە علملەر . دىيىل (۱) حضرت رسولگە وحى بىرىچى ئوبىدە « اقرأ » دىيى . بىرىچى مرتبە فوۋە روخا نىيەنىڭ آدم بالالارىنا بىرگەن تاوش « اوقۇ . دىيگەن تاوش و سوز بىلەن ئىشلىدى .

شول قدر عزیز و قدر ایدر . جناب حق قرآن کریمده (هل يستوی الذین یعلمون والذین لا یعلمون) دیب عام قیلمب ئهیتو- وی هر علمنڭ قدرلی و عزیز برلوینا بناؤر .

قرآن کریمنڭ بر بیزندهه شول علمنی اوقوگیز دیب ئهیتکهن یوق ، شونوڭ ئوچون ده اهل اسلامه هر عصرده دوقتر- لار مهندسلر ، فیلسوفلر ، فلکیونلر ، معمارلر ، مؤخلر ، رصداخانلر ، شاعرلر بولب ئوتکهنلر و حاضرئی زمانده ده علم کوچلی بولغان اسلام مملکتلری ده بار و بولب تورادر . لیکن هر بیرده مسلمانلاردان فنده ترقی ئیتکهن کشتلر یوق حکمنده آز بونڭ حکمتی ایسه علمنی قدرسز کورودهن توگل . بلکه باشقه سببلردنذر .

تاریخ اوقوغانلرغسه معلوم ، کئی اسلام کوب اور زمانلار اوتکهدئی ، شولار اهل اسلامنڭ کوب جهندن آرتقا قالووینا سبب بولدئی . اسلامنڭ دشبانلاری اسلامغه قاتی معامله قیلغاندا ، اول آلاغده حلم بلهن معامله قیلدی . کیشی ده نی قدر علم کوب ، عقل و حکمت کیک یسه اول حلیم طبیعتلی بولا ، ظلم و باشقا چه خلاف انسانیت بولغان صفاتلاردان یزراقلاشا مسلمانلاردا حلم صفتن سو استعمال ئیتب ، باشقه ارغده محکوم بولدیلار علم اربابی بتدی ، قیمتلی اثرلر طالملر قولیمه کوچلی ، قیمتلی عمارتلری باشقه-

(۲) طلب العلم فریضة علی کل مسلم و مسلمة ، علم آلو ئیرگه وه حانتغا فرض بولماقلغی .

(۳) محترم رسولنڭ و اصحاب کرامنڭ اسیرلردن تیشلی تولمو برابرینه اسلام بالالارننا اوقو - یازو ئوپره تدررو- لغری ،

(۴) اخذ الحکمة ولا یضرك من ای وعاء خرجت ، حکمتنی علمنی قایدان - غنا بولسده آل ، قایستی ساوتدان چتووی سبکاضرر ایتمس ، دیمکدر . نیندیگنه مئندن بولسده علم آلو تیشلیکن بلرووی اسلامنڭ علمنی بولووینه آچق دلیلر . شولایوق رسالمنڭ : الحکمة خالة المؤمن فحیث وجدعا فهو احق بها ، علم مؤمنڭ بوغالغان مالیدر . بوغالغان مالنی نابو ئوچون کشتی نی قدر اجتهاد قیلسه . علم آلو ئوچون ده مؤمن شول سببنده اجتهاد قیلورغده تیش .

اسلام قاشنده هر علم مقدس و عزیز ، بر علمنی گئنه ایروب ئهیتلمی ، نڭ قاشنده قرآن کریمنی بلونی درجه عزیز بولسه ، قرآن کریمنی چین معناد لورن و سرلهرن بلوگه قورال بولغان باشقا علملهرین بلوده شولایوق عزیزدر بره دین علمن اوقب دین خادمی بولو- وی عزیز بولسه ، باشقالارنڭ طب علمن اوقب طبیب بولولاری و باشقالارنڭ مهندس و باشقه علملرینی لوقب شول فنده خصاص کسب ئیتب خدمت ایستولهری

غە تەھۋىل قىلدى . و كۆپلىرى خىراب بولدى ، ماللارى قوللارندان كىتەپ فەقىر ھالگە قالدىلار . توغروسى (وتىلك آلا يام ندا ولها بين الناس) ھىكمىتى ئاھىر بولدى ،

اسلام شول ھالەتتە استەقبالىدىن مەنئۇزىمى ، مەسلمانلار ھىبەللىھى المەتەين گە يابىشوب ، ارەبى تالەمى ئالغى پارغا توشالار ، تەرقى و ەرفانگە سارلالار . قرآن كرەيمنىڭ آيتلىرى و رسواللە نىڭ ھىدىتلىرى ەلم گە قەدر روچى بولغانلىقدان ، اسلام دىنىنى ەلمى دىن بولسە ، اسلامنى چن يول ايتەپ توتماغانلار ، ەلمنى بارى دىن ەلمى بولگەنە دىب يورگەن ، اسلامنى تەرقى و ەلمگە مانەك دورستكەنلار نادان و فاسقىلر ھەققىدە اسلام دىنىنى مەسئول توگەل . اسلام دىنىنى آراغە (سلام ەلىكەم لا نەبتەنى الھاعلىن) دىب ھىكمىيانە جواب بېرەدەر . اسلامىت ەلمنى چىكەلمەي ، انىڭ قاشىندە ەلم اوچى - قرەين بولماغان سەر دىگەن گە ، آدم بالالارى دىنيادە نى قەدر يەشەسەلەر شول چاقلى ، ەلم و تەجرەبە ھاسىل ئىتەلەر . بوندان ەيكى يوز يىللار ئىلك بولغان دىنيا بىلەن ھەزرىكى دىنيا آرا - سىندانى قەدر آيرما بار ، فن دە شولايوق ئوزگەرە و تەرقى ئىتە بارا . (قل لو كان الھجر مدادا لكلمات رى لنفد الھجر قبل ان تنفد كلمات رى ولو جئنا بمثلہ مددا كسانتادە بولغان اسرار ەجىبەنى يازو ئوچون دىگەنلەر قارا بولسا دا بىتەر .

يەتتەمەس ئىدى . دىھىكر . (واوان ما فى الارض من شجرة اقلام والھجر يمدە من بىعدە سبەة ابحرما نفدت كىلمان اللہ) بىر يوزىندەكى آغاچلار قەلم . دىگەن گە ھىجىدى ئلوش آرتەپ قارا بولسالار اسرار كائىناتنى تازەپ بىتوزە مەكەن بولماس ئىدى . دىھىك بو آيتلەر ەلم و ھىكمەتنىڭ چىكەن بىر نەرسە ئىكەنلىكنى آچقى بىلدەرە .

مشھور (بىو) : بارلىقنىڭ قانۇنلارنى فەكرلەسەم ھىيران بولوب ، تەفسىرەن ەاجز بولام قايسى يازوچىلار بىزنى فنا ەتلىدەر و ئوچۇن ەالى فەكرلەر غەرض تەمەك نىيەتى بىلەن ئاقس تەفسىرلەر ، بىلەن يەبەم ەللەر بىلەن بو فەسانۇنلارنى تەفسىر مەتەمكەن بولالار ، تەجرەبەم بو يەنچە كەمل جەسارت بىلەن بو ەللەر و تەفسىرلەر ئىبەكە قەس ايتەكەندە بوش سوزلەر بولۇون بىلەن ئىتەم .

ئىكە مشھور فەلسەفە ەالملىرىندەن [آژ - وست سەبائىيەتە] (دىن فەلسەفە گە) اسلمى كەتە بىندە ، چن ەالملىر فەنونىڭ مەر فەرسەندە ئاز مەلۇمەتلى بولغانلىقلارن ەخراف ايتەلر انىڭ ئىكە زور ەا ماسى بو كۇنگە . قەدر كەن واخترانخ ايتەلگەن نەرسەنىڭ ئىبەكە نەس بىنا بىلەنمە كان نەرسەلەرگە قاراغاندا يوق ھىكمەنە صفر درجە سەندە بولۇون افزار يەلەر ، دىھىكەر .

دىنياننىڭ ئىكە زور ەالملىرى و فەلسو فلرى اسرار كائىنات ھەققىدە شوندى ەغنىا دو فەكرە بولمەچ آزەننا ەلم و سەطەنى

عالم واسرار کائنات فہمطلع دیب اویلاوچی.
 لارغہ زور تنبیہدر.
 (بل کذبو ایمالم یحیطوا بعلمہ ولما
 یاتہم تاویلہ، کذلک کذب الذین من
 قبلہم، فانظر کیف کان عاقبتہ الظالمین
 حبیب الر جال بن عبدالقادر التولکانی.)

معلومات بلہن بتون نھر سہنی انکار قیلو
 وانگ حقیقتن بلگہن بولوب فلسفہ ساتولارنی
 قدر صیقلدر، حقیقتلر علم آرتو نسبتندہ
 ظاہیر بولالار، بتون عربستاننی بیک آز
 زماندہ مدنیت دہوریندہ چعارغان اسلام دینن
 ٹیرشدروچی رسول اللہ دعا سندا (رب زدنی
 علما) دیمش، بو سوزلر ٹوزلرن بیک زور

احتمیاط ظهر نمازی.

ٹوزغان یلغی علما شوراسی جیولشندہ احتیاط ظهر نمازن او قومواوغہ فتوی چغل
 رلغانی منکرہدہ (بر تا کولدہ) یازلغان ایلی. بو فتوا بونگ تیردہ (بلکہ باشقہ تیرلردہدہ
 بولغاندر) کوب شاو شوغہ سبب بولغاندہ ممکن بولسا فصل نزاع بولور دیب بومسئلدہ
 کور گن بلگہننی مجلدہ نشر ایتونی کیرہ کسنم.

احتمیاط ظهر نمازی دور تنچی عصرده حادث بولوب شوکارچی موندی نماز بولووی
 ثابت بولمغانغہ شبہسز بدعت بولادر. کتابار ئیتوونچہ بو نمازنگ حسدوشینہ سبب
 بر اولدہ یاکی بر شہردہ متعدد (ایکی اوج) اورندہ جمعہ او قلووی درستلگندہ اختلاف
 چقب درست تو گل دیوچیلر امام ابو یوسفنگ بقاددہ جمعہ وقتندہ دجلہ کوپسرن
 سوتدرب توروون سنک اینت بیردہ کی جمعہ لرنگ قایوسی ثاک اوفلغانسی معلوم
 بولاندہ بارسیدہ درست بولماو احتمالندن احتیاط ایچون هر قایوسینہ احتیاط ظهر نمازن
 اوقوننی تیوشانی تابقلیلار. بر یردہ متعدد اورنلارده جمعہ او قو کر چہ جمعہدہ گی جمع
 جماعات حکمتینہ خلاف، تفریق جماعتکہ سبب بولساده لکن حاجت بولاندہ بر یردہ
 متعدد اورنلارده جمعہ او قو درست کور لگہنگہ بو اختلاف اطلاقچہ - بردہ قیدسز -
 بولماسقہ تیوشالی.

مسئلہ خلافتی بولاندہ (فان نماز عتم فی شی^۱ فردوہ الی اللہ والرسل) آیت کریمہسی
 بوچینچہ مسئلہنی کتاب، سفت گہ تطبیق - چاعشدر ب قار او - لازم بولا. ایلمی کتابدہ
 (قرآندہ) جمعہ سورہ سندنہ اللہ تعالی (فاذا قضیت الصلاة فانتشروا فی اللرض وابتغوا من
 فضل اللہ) جمعہ نمازی او قلدیسہ مسجددن تارالوب کسب کارگزدہ بولگن: دیب بیورا:
 جمعہ اوقونچاچ احتیاط ظهر نمازن اوقگنر دیمی ابن عمر حضرتلری رسول اللہ مکدہ
 رفتندہ جمعہ اوقونچاچ ایکی رکعہ بنددورت رکعہ سنت اوقیدر ایلی. مینہ گہ کیلگہ چ جمعہ

اوقو بلهن مسجددن چغب ایکی رکه سنننی ایونده اوقور بولدی، دیگهن. رواه الجماعه مسئله سنت که تطبیق ایتلگنده شول ابن عمر دن روایت ایتلگهن سنت فعلیده رسول الله نك احتیاط ظهر نمازن اوقوغانی ذکر ایتلمه گهنگه اوقومعانی معلوم بولا. ینه جابر حضرتلری: رسول الله جمعه خطبه‌سی اوقوغانده شام کسروانی کیلگهچ خلق مسجددن تارالوب اون ایکی کشی گنه قالوب شولار بلهن جمعه اوقودی؛ ظهر یا که احتیاط ظهر اوقوغانن ذکر ایتمی. ینه زید بن ارقم هم ابوهریره حضرتلر ندن روایت ایتلگهن حدیثلرده عید جمعه کون توغری کیلگنده رسول الله ئسته‌سه‌ئز عید جمعه اورنیفنده بولور، ئسته‌گهنگر جمعه‌ده اوقور سز، بز ئوز بز اوقیبز دیب بوکونده جمعه نمازی نك رخصت بولوون، کونده بشدن آرتوق نماز بولماون بلدر گهن. بوحد یثلردهده احتیاط ظهر نمازی ذکر ایتلمی. رواه احمد و بوداود و ابن ماجه بن زید بن ارقم، رواه ابو داود و ابن ماجه بن ابی هریره رضی الله عنهما. تورلی طریق بلهن روایت ایتلگهن بوحد یثلرده رسول الله نك جمعه نمازی سوکنده احتیاط ظهر اوقوغانغی یا که اوقورغه قوشقانغی ذکر ایتلمه گهنگه بدعت بولوونده شبهه فالمی. (البوم اکملت لکم دینکم) آیه کریمه‌سی آچق بلدر وونجه رسول الله وقتنده هر بر اعتقاد و عبادتار تمام بیان ایتلب بشکه نلکدن سوکندن حادث بولغان عبادتار نك بدعت بولولارنده البته شبهه یوق.

عبدالله بن برالرائی: اصحابدن عبدالله المازنی حضرتلری جمعه اوقوغاچ مسجددن چغب بر آز یورب بندن فایتوب سنت اوقوغاچ نیگه بر رهند سنننی ده اوقو مادگنر دیب سوراوم. رسول الله شول روشنه عمل قیلا ایدی دیب جواب بیرب (فاذا قضیت الصلاة الخ) آیتن اوقودی؛ دیگهن. روه ابو عبیدو ابن المنذر و الطبرانی و ابن مردویه. ینه وهب بن کیسان: عبدالله بن الزبیرز ماننده عید جمعه بر کونگه توغری کیلب ابن زبیر حضرتلری مسجد که کیچگ چغب عید اوقودی، جمعه اوقومادی، بوئی ابن عباس حضرتلرینه سویله گهچ: یاری، سنتکه موافق دیدی دیب نهیتکه. رواه النسائی و ابو داود بو حدیثلردهده احتیاط ظهر اوقولاری ذکر ایتلمه گهن. سوز نك قسقه‌سی رسول الله، اصحاب و تابعین هم امام اعظم عصرلر نده بو نماز نك اوقغانی ثابت بولمغانغه سنت (بدعت توکل) دیب ئه‌بشر که یول کورنمی. بو نمازنی اوقوننی تیوش کور و چیلر امام اعظمغه تقلید اینه‌بز دیسه‌لر اوقو ماسغه تیوشای بولوب چغا. اگر متاًخرین گه ئه‌برب اوقیبز دیسه‌لر امامغه، تقلید بولمی.

کشف الغممه روایت ایتلگهن (من ترك صلوة الجمعة لغير غدر فليتنصق بدینار فان لم یجد فینصق دینار فان لم یجد فیکر هم او نصف اوصاع در هم حنطته او نصف صاع اومد) حدیث شریفنده جمعه نمازن عارسز قالدر و چیغه اویله اوقورغه امر ایتلمه‌وی باب که فقط صدف،

بیرگه امر ایتلووی. جمعه کوننده احتیاط ظهرغنه توگل، بلسکه ظهر ئوزی ده یوقلن جمعه نمار ی ظهر نمازندن یدل بولمچیچ بلسکه اصل بولوون بلسرگهنگه بو حدیث ده احتیاط ظهرناڭ بدعت بولوون آچق کورسهته.

بو نماز دررتنچی عصرده حادث بولغاچ آندن صوڭ اون عصرغه یاقن زمان ئچنده کیلب کیچکهن علمائه بدعت عمل قیلوب یورگه نلر دیب ئهیتو زور سوطن بولا دیب عتراض ایتله قالسا جوابده بودر: بو علماء کرامغه بدعت عمل قیلغانلار دیب ئهیتلمی لکه، تلك امة قد خلت ديب الارناڭ عمللرن انتقاد قیلنمی هم بارسیده بونمازنی اوقوب کیلگهسلر دیب هیترگده بولمی. اوقوعانلاری بر یول تاب اوقوعانلار دیب حسن ظن قیلنا، لکن ئوز عملیزده بو حسن ظنغنه یتمی، عبادت ئشنده بدعتدن غایت احتیاطلی بولو لازم بولغانعه بدعت بولماوینه آچق دلیل بلنمه گهن عملنی قیلورغه تیوش بولمی. بل بدعت حقنده بیک قورقنچ خبرلر، بدعت ئیهسننڭ هیچ بر عملی مقبول بولماری حقنده حدیثلر، حتی بر عمل سنت بر له بدعت آراسنده دائر - ایکی آرالی - بولغانده قیلناسقه تیوشلگی حقنده غی امر لرنی اویلاغانده بدعت احتمالی بولغان عملگده یاقن کیلمو تیوش بولا. رسول اللهنڭ (علیکم بسنتی و سنة الخلفاء الراشدين من بعدی عضوا علیها بالنواجذ، ایاکم ومحدثات الامور فان کل محدث بدعة وکل بدعة ضلالة وکل ضلالة فی النار) (ترکت فیکم امرین لن تضلوا بعدی ماتمسکتکم بها کتاب اللو سنتی) من احث فی امرنا (دینیا) هنا فهورد (مردود) دیگان حدیث شریفلرن کورب تورعانده بدعتدن غایت ساقلانو لزومی ئوز ئوزندن بلنهدر. بو سوزلرنی سوبلهودن بر منصدمز. بو نمازنی اوقومو اوچیلارنی یاکه اوقو تیوش توگل دیوچیلرنی طعن قیلورغه، بو حقده زور شاو شو قوباررغه سبب کورنمی دیمک.

محمد نجیب نوناری.

و عطا حقنده.

لوز قاراشمدا صواب دیب بلگهن و فکرم

ئیرشکان قنر سین گنه یازماق بولام.

۱ - وعظ، اهللهری ترفندان قارشولا

رنداعی بر، یاکه بر نیچه ذاتلارعا

تللهری بلن؛ غائب لهرگه قلم و یازولاری

۱

وعظ هم واعظلق کیک بیروک بر

مشلده سوز اوزاترعه بایلم بولماعان

کیک انڭ اصول لاری ئیلده زور تانشلم

یوق. فقط بر آز تجربیدن حاصل بولعان

بىلەن اورن، حال ھەم ۋاقتنا قاراب، آنلا- رنى سعادتكە ارشاد، يەكە ھلاكتدەن نجات ارچون ھكمتلى سوزلەر سويلەب موضوع مسئلەنڭ ھاقىبتى خىر ياكە شر ايكانلىگن توشندرودر.

۲ - وعظده، سويلەۋچىنڭ موضوع وعظى ھقنە معلوماتى كىڭ و تولى بولوۋى يوش بولغان كىك، ئوزى چن معناسىلە ناصح - ھاضرۋنگە سعادت تلوۋچى بولو- ۋى ھى لازمدر.

۳ - وعظ ھ ر كىمڭ قوۋەسىنە ۋا فادەسىنە كورە بولا آلا، اما خطبە اراد ايتو - خطىبلىق (آراترلىق) بار كشىگە دە مىسر بولمى. شولاي بولسادە ھر كىمڭ باشقالارغا تەلەگان اىزگى نىتنى سويلەرگە ھقى بار - بارەنە توگل بلكە تىوش.

II

وعظدان توب مقصد ھم آنڭ يوللارى ۴ - بىلگۋى منبر - مھراب وعظ لھرنەن توب مقصد ايسە، ھاضرۋنڭ «سعادىنى تلوۋ» گنە بولورغا توشلى، اگر دە بىرەو منقعت شخسىھسن يياكە باشقە بىر بوزوق فىكرنى مقصد ايتوب آلسە، اول ذات ملطقا چن واعظ - ناصح بولماغان كىك، وعظى نڭدە ھىچ بىر تورلى تائىرى بولما ياقدر.

۵ - آ - وعظدەن كوتلگەن توب مقصدقە ئىيشو ئوچن، آنڭ نىگىزى شىعارى بوارغە تىوش؛ ب - شولايوق اول نىگىز ئوسندە

قورلعان و اول نىگىزگە توتاشدرا تورعان واسطەلارى؛

ج - و اول واسطەلارنچە - ونبلردن عبارت ئىكەنلىگى د - ھىم ش - ولایوق وعظدە سويلى تورعان موضوعىز اول واسطەلارنڭ فايوسىنڭ ياكە نىچەسىنڭ تارماعى؛ ھىم بو تارماق اول واسطەلارغا قايسى ياقدن - يەنى: اىجابى ياقدانى ياكە سلىمى ياقدانىمى كىلوب ترەلە؟ مە شولار بارىمىدا واعظكە بىلنوب تورغە تىوش بولسالار كىرەك.

۶ - مثلاً: وعظدەن كوتلگەن توب مقصد «انسانلرنڭ سعادىنى تلوۋ» بولدى. آنڭ نىگىزى - شەارىدا «ھىيانلى دىن و دىنلى ھىيات» بولسون، اوشبو ھىياتلى دىن و دىنلى ھىياتقە ئىرشو ئوچون واسطەلار ايتوب: «ايمان، علم، عبادات: اخلاق ھق ھىيات ھىم ائقە - صادى ھىيات» نقتەلارن آلدى. ئىمىدى وعظنى بىر گنە موضوعدە آلب سويلە گەندە، بو موضوعىز نىگىزىنڭ شوشى آلتى واسطەلارندىن فايوسىنڭ ياكە نىچە سىنڭ تارماقى بولب چەا يەنى: آلارنڭ فايوسىنا ياكە نىچەسىنە بارب ترەلە ھم آلارنى قوتلىمى ياكە ضعيفلىمى؟

۷ - ايضاح: آ - وعظنى «خىمىر» ھقندە سويلەدك. آنڭ اسلام دىنەندە ياراماعانلەن، خىمىر ئچو آدم بالالارىنڭ اخلاقن بوزا، سلامتلكنى كىتەرە، بۇلدى، - فقيرلككە توشرە ئىكەنلىگن تورلى

و عطنى آڭلاب كوڭلەرنى قالدۇرغا
زور ياردەم ايتەدر.

III

و عطنىڭ نوعىسى.

۸ - مەنبە - مەجراب و عظلەرى ايكى
نوعگە بولنە: بىرىسى «اجمالى و عظ» ايكنىچى
سى «تفصىلى و عظ» باشقە، تەبىئى بىلەن
ئەينىكەندە: و عظ سويلەوچى و عزىتى يا كۆب
موضوعلاردا سويلەر، يايىسە بىر - بىر نىچە
گنە موضوعنى آلب تفصىلى رەشەيدە
ادارە ايتەر.

أ - اجمالى و عز، جماعتكە ايك آرندا
يلغە ايكى كۆرە يعنى ايكى عىبىد شريف ارنە
بولورغا تيوش، ايندى لزوم كورلە كە
بولنلاردا باشقە - حاضر و نىڭ كۆبىرەك
بولغان چاقلارنىدە - جمەلەرنىڭ بىرەرسىدە
يا كە بىر نىچەسە سويلەرگە مەكەن.
ب - اجمالى و عز لەردە، حازىرونىڭە آرنىڭ
آنڭ ايلەن مەكەن بولغان و بىلەر تەش
كورلەگان اسلام تەلىماتىنىڭ بىتونىسەن
يادە كۆبىسەن مەكەن قەدر آڭلاتلوق مە
قسقاچە سويلەك لازىمەر.

ج - تفصىلى و عظە اجمالى و عز لەر -
دە سويلەنكەن موضوعلاردا كۆبىرەك سەيىن
(ئەيتىك جمە سەيىن) بىرسەن گنە آلوب
بوتون كوچنى شوڭا. بونەلەر كە: بىر
موضوعە دائىر عقلى و نقلى دىيىلەر
بىلەن تفصىلى روشەن بىيان ايتەرگە، مەكەن
بولغاندا مىثالار ايلان ايضاح قىلورغا

دىيىلەر بىلەن اثبات ايتەك. بىزنىڭ بو
موضوع بىز: (خەمىر) نىڭزىنىڭ، اخلاق،
حفظ صحت مە اقتصادى جەت «ديگان
واسطەلارنىڭە «سەلبى» ياققان كەيلىب
باغلاندى. نتيچەدە، خەمىر ئۆچۈر قاسقاندا
و واسطەلارنى ضعيفلەندەرە، عاقىبەت خەمىرگە
مىنلا بولغان دانلارغا «حياتلى دىن و
دىنلى حيات» قە توتاشدۇرۇچى واسطە -
بىزنىڭ بىر نىچەسى ضعيفلەندىگەن اول
كەمسەر «سەت» گە ايرشە آلمە دىلەر
بولب چقىدى.

ب - ا كۆرە و عظ ئش - نەب
قەندە بولسە، اسلام دىنىدە اش و كەسەننىڭ
بىر شەيكەنلىكەن آيات و حديث دان
س سويلەك، اشلەونىڭ جەمىشى - بايلىق
راحت كۆن كۆرۈ بولمەن، بو موضوع -
عەز مەكۆر واسطەلارنىڭ اقتصادى جەت
«قەسەن» ايجابى ياققان بارب تەرەلى،
يعنى: تىرش كەسەننىڭ افتصادى جەتتى
قوتلەنە سەبەبلى آنڭ بو جەتتىن «سەت»
گە ايرشۇيدە مەكەن بولب چقىدى. و عظە
مەكەننىڭە حاصل و عطنى «قسقاچەنە
بىيان ايتەكەندە شوشى نتيچەلەردە كورلەگەن
جەتتەرنىڭ (واسطەلەرنىڭ) قوتلەنەلەرى
سەبەبلى آدم بالاسى مەسعود، يا كە ضعيفلەنە
بىرى سەبەبلى دە سەتتىن مەروم بولب
قالو نەقەلەرنىڭە مەخاطابلارنىڭ دقتىنى جەلپ
بەرگە مە و عطنىدە شول نەقەلەرگە
تى بونالدىر ب تەم ايتەرگە تيوش
كورلەدر. شولاي بولغاندا جماعتنىڭ

تیوش بولادر. «اسلام مجله‌سی» ۴ نچی
صانده، محترم فاتح حضرت مرتازین
طوفندان یازلعان «خمر» حقندنای
وعظ، برگنه موضوعه بولدندان
تعمیللی وعظلمرده‌ندر. یاراسا توپنده‌گی
نمونلارنی اجمالی وعظه مثال اینب
الیق:

IV

اجمالی وعظ نمونه‌سی (حمد صلوات
سوگنده).

ای جماعت! مین، بو کون سزگه
اسلام شریعتینک بلورگه تیوش بولعان
حکملرین قسقاچا عنه سه ویله‌مه‌کچی
بولام، دقت ایتموگزی - اخلاصی ئیله
تگلاوعزنی اوتتمه.

جناب حق ترفندان قران کریم
ده ذکر اینلگن امر ونهی لر، (بیورعا
و تبعان آیتلر) وعلو وعیدار (ثواب هم
عذاب بلن بولعان وعده‌اری) قصه و
تمیللر هم تاریخ و خبرلرنک مالمین
عموما اعاندا الله‌تعالی قللارینه دنیاوی
هم اخراوی سعادتکه ایرشولهری اوچون
تیره‌ن معنی‌لرنی ئچینه العمان اوچ
جهندن عمل ایتمولهری ایله بیورادر. آلا
ئیسده: تعظیم الوهیت، (اللهنی تعزیم -
اولوعلاو) تئیب انسانیت، (کشیلکنی
آرولاو - چن کشی بولو) هم تشکر
نعمت (اللهنک نعمة لرینه قارشى شکرانا
سنی قلو) در.

۱ - تعظیم الوهیت - الله نی الوعلاو
دیماک: قرآنده خبر بیرلگه‌نجه اللهنک
شانده لایق ئیتوب تانو هم قراندا ذکر
ایتلگن ایسملهری ئیله آتاو و صفاتلری
ئیله صفاتلاو دیگن سوزدر. اللهنی
اولوعلاو حقنده قراندا بیک کوب اینلرا
ذکر ایتله. جمله‌دهن: «هو الله الذی لا اله
الا هو عالم الغیب والشهادة موالرحمن
الرحیم» (سوره خشر - آیت ۲۲) «هو الله
الخالق البارئ المصور له الاسماء الحسنی
یسبح له ما فی السموات والارض و ما
لعزیز الحکیم» آیت ۲۴.

معنی شریفه‌لری: الله‌تعالی شوندای
لر ذات اول، آکاردان باشقا قللق فلورعه
یارارلق هیچ کم یوق، حاضرنی غائبنی
اوزینک علم از ایسی ئیله بیلگوجی، بتون
بارلق نرسه و بتون موجودات آنک فبض
و رحمتی اچینه آلنعاندر. اول الله‌تعالی
شوندای بر معبوددرکه، معبودیتند هیچ
کمنک شریک بولووی یاراماعان کیک
بتون موجوداتنی حکمت و مصلحت‌نوزره
یاراتووندا و بتون مخالقاتنی آنلرغا مناه
سب صورتلر ایله صورته‌لوهونده‌ده بالعز
اوزیگنده‌در. اول الله‌تعالی، کورکم اسملر
ایله ذکر اینتلر، پرده و کوکده بولعان
بارچا نرسه‌لر آکارعا تسبیح و حمد
ایده‌ر. اول الله‌تعالی اوزینک حکم
وتقدیرینده اوستون بولر، امروتدبیر
نده‌ده حکیم و قادردر.

ای جماعت! واقعا کوکل کوزاربرنی

اش و هنر باعشلاوچى خدائىڭ نى درجه ده بىلملى حكمتلى و قدرتلى ايكازلگنه شهادت بىرب تورادر. اى جماعت! ايندى كېلىك اوزبىزگه، حيوانلرنىڭ ايش كور- كاش بولغان آدم بالالارينه!

اللہ تعالیٰ بىزلىرىنى كور كاش صورت ايله صورتلەگەن الوم نعمت بولغان عقل و ذهن بىرب حرمتلەنگەن كىلىپىز ايرىشكان قدر طبيعتنىڭ سىرو قانۇنلارينه توشىپ تله گەنەز قدر مشروع بوللار ئىلە آلردان فائىدەلەرگە ايرىكلى قلغان. كوز آلدىزدا بېت! آتنى توتىپ جىگابىز؛ سىرنى ساواپىز؛ كچە سارق، قوش قورتلارنىڭ تىرىسىن، جون و ايتلەر ندىن فائىدەلەنەبىز جىل؛ سو، پارهم ايليكىترىك كىك كوچلەرنى اوزبىزگە خدمت ايتدەربىز. مونه ايندى جماعت! اويلاپ قاراساق - بتون مخلوقلار اللەنىڭ الوغلىغى حضور ندىن اطاعتدە؛ تسىبىح و حمد ايتەمەكە ايكان بولار بىزگە ظور عبىرە توگلمى؟!!

بىلگولى: بىزلىرىمە كور كاش سور- تلى، ذهن و عقل ايتەسى، جىر يوزىنىڭ خوجاسى بولب باراتلىق بىزدان بىگرە كەنە، اللە حضر تىنە سجدە ايتەرگە، آنىڭ عظمتى حضور ندىن باش ايتەرگە - تىز چوگەرگە بورچلىپىز، دىنيا آخرت سعادتىز اوچون بوپروقلارينه بوى صنپ طىبەتلاراندن طيلورغە تىوشلىپىز. اناللى و اناللىه راجعون (بىزلىرى باربىزدە اللە نقى و آكاش قايناجىقىز) بقرە آيت ۱۵۲.

آجب عبىرت ايله اويلاساك بلور بىزكى اللە تعالیٰ نى هر بىر مخلوق الوغلاماقده و هر بىر موجودات آكاش تسىبىح و حمد ايتەمەكەدر. خدائىڭ يوعارىلىقىدا بولغان دىجائىب مخلوقاتلارنى، توبەنلىكە - جىر جىردەگى نىس كىتىكچ موجوداتلارنى هر قايسى، اللەنىڭ حكمت و قدر تىندەن بولغان قانۇنى و تىرتىبى ايله اوزلەرىنە خاص و تىوشلى بورچلارن اوتەپ تىرالار و عىبچ بىر تىخلفسىز سىر، ودوران اوتلەرى ايله اللەنىڭ عظمتى حضور ندىن بوى سونلار و اطاعتدەلەر.

قاراڭىز قوباشقا! بتون دىنيانىڭ حىيات و تىركلىگىنى آخرىنە قدر آلب بارو اوچن بارلىق دىياعە جىلىق و ياقىلىق بىرور ندىن عىبچ بىرور تىندان كىچىكەمەنچە اللەنىڭ الوغلىغى حضور ندىن اطاعت ايتوپا تىز بورچلارنى اوتەپ تورا، قوباشقىدا بولغان شوشى خاصىتىلر و بوندىن بىشقا تىلر بىز سويلەودن، فىكرلار بىز اويلاودن عاجىز قالا تورعان آنداعى سىر و حكمت لىر كلىسەدە: «بىز بېت عزيز و قدر تلى بىر خدائىڭ صنعەتدان» دىب قىچىقرب تىرالار. دىخى كوز صالىق كوز آلدىزدا نى اومارتا قورتلارينا! اوزلەرى كچىكەنە بولسەلارە، هنر و اشلەگەن اشلەرىنىڭ بىس كىتىكچ ضورقلارنى ياساغان كەرمەز و جىعان باللار ندىنەى حكمت و خاصىتە تىرى، اويلاغان كەمسەلرنى طاشقا قالدرا كچىكەنە مخلوقلار بىنە بو قدر حكمتلى

٢ - تەندىب انسانىت - كىشىلىكنى
 آرولار - چن كىشى بولرغە طرشو ايدى.
 بو آرولار ايسه بر نيچه يول بلەندىر.
 آ - اى جماعت! بزلرنىڭ - آدم بالا-
 لارنىڭ، باشقە حيوانلار بلەن اورتاق
 ياقۇلار بىز. (صفالار بىز) بولغان كىك آلردان
 آيرلا تورغان ياقۇلار بىز مە بار. مثلاً بىزدە
 بىت باشقە حيوانلار كىك آشىپز اچەبىز،
 و باشقە چادە حيوانلىق وظيفەلەرنە اورتا-
 قىز. بىلە-گولى بو اشلەر مەسئەدە حيوا-
 نلار دادا بار. بىز بو باغىز ايلەن حيوانلارغە
 تىك بولدىق، آيرما بىز بىلمادى. اما اللە تەعالى
 بزلرگە حيوانلاردان آيرىل ب چن كىشى
 بولۇپ بىز او چن طولى عقل، اوى - فكر
 بىرگان: شونىڭ آرقاسىدە، بزلر، حق بلە
 باطلنى، توغرى ايلە آزىنى، يىشى ايلە
 ياماننى مە تازا ايلە شاقشىنى آيرا بىل ب
 آڭ، بىلم ساپەسندە، اللە طرفىدەن جىر
 يوزىنە خوجا و خلىقە ايتى پارا تلىغان
 بىنەسى بولۇپ بىزنى، مە شو طرىقە حيوا-
 نلاردان آيرارغە تىوش ايكانلىك بىزنى
 اونو تەسەقە كىرەك. قىسقالى: خىداينىڭ
 جىردە و جىر دائىرەسندە گى جىزىنەلەرنە
 قانەلەنە آلورلىق علم، مەنر حاصل ايتەرگە
 اسلام شىرىعتى بىزنىڭ اوستىبىزگە فرض
 ايتەدۇر.
 علم - اوقۇ امرلەرى اللە طرفىدەن:
 «افراء باسم ربك الذى خلق الایة» بىو-
 رقلارى ايلە. رسول اكرم گە اىڭ اولگى
 و حىدە لوك فرمان بىوراب علم كىشىنىڭ
 بىزنىچى وظيفەسى ايكانلىكن بلەرمشۇر.

«هل يستوى الذين يعلمون والذين
 لا يعلمون» (ايا بىلگانلەر بىر ابر مېدەر؟) زمر
 - آية ١٠.
 ب - جماعت دقت ايتىك! آدم بالاسى
 اوزىنىڭ آڭ و بىلمى ساپەسندە جىر يوزىنە
 خوجا بولسەدە، كل نرسەلەردەن قانەلەنە
 آلسادە - طىبىعت درياسى آدم بالاسىدە
 اطاعت ايتوب اڭنىڭ خىمىنەنە حاضر تورسادە:
 آدم بالاسى، اوزن بىك يوعارى صاب.
 اوزىنىڭ پارا تلىشىنى اونترغە، خاطرەنەن
 چىعارغە يارامى.

رسول اكرم حضر تلىرىنىڭ: «من عرف
 نفسه فقد عرف ربه» (اوزن تانىغان رىس
 تانر) دىگان سوزى بويىچە اوزن طانر،
 تىوشلى بولادۇر. يعنى: بزلرنى پارا توچى
 و خوجا قىلوچى اللە تەعالىنىڭ امر لىرىنا بو
 صىب - نماز، روزە، زكوة، حج كىس
 فرەضلارنى اوتەب. طىبىعتلارنىڭ اوتەنەن
 و اسلام شىرىعتى يولنىدا بولرغە بورچلىمىز.
 اللە تەعالى قرأندە: «يا ايها الناس اعبدوا ربكم
 الاية» (اى آدملەر! رىبىزغە قالىق قىلغۇز!)
 داىو بىوزادۇر. سورة بقرە آيت ٢١،

ج - مەدە جمەعت! بىزنىڭ جىان
 اجتماعىيە بىزدە (شەر، اول بولب بر گەلەب
 كۇن ايتووبىزدە) مەر قايىسىزغان انسان لارچە
 كون كوررگە، و بر - بر بىزنىڭ قىس
 رعايە قىلىشەرە، يالغىز اوزنىڭ اوچىنگەنە، توگىل
 بىلكە مەوم انسانلار قانەسەن اللە تونارغە
 تىوشلى بولادۇر. شولا يوق آدمنىڭ قىلىنەنە

دەن بولغان - حكمت، (۱) عفت،
 بىخەتەرلىك، كور كام خىلقار
 بىخەتەرلىك، بولارنىڭ كىرىسى بولغان
 كىرىسى، قومسۇلق، يۈرەكسىزلىك،
 ئىشلىتىلگەن دىن تىمىم يىراق بولغۇچە و شول
 ئارقىلىق كىشىلىكىگە ياراقلىق اىيەسى
 بولغۇچە طرشمق لازىمىر. چۈنكى رسول
 كرم خىزىرتلىرى «تخلقوا باخلاق الله»
 «خلقى ايله خىلقانىڭ!» دېيۈپ بېيۈر مشىر.
 د - جماعت! يوعا يىتە سىزگە سوف
 دىم: خىلىتعالى نى الوعلاو، آڭا قىلىق
 سو، علم ھىر اوگرەنۈ، كور كام خىلقار
 بىخەتەرلىك، بولار بىت بارسىدە، عقلبىز -
 دىمىل، تەننىڭ سلامت بولوو يىتە بار ب
 دىمىلەر! ايسە بىلىپ قارىق! بىر كىشى آورو
 ھىر بويىنا چىردان آرنىمى، مەنە بومسكىن
 تىن اوى و فىكرىنى اوز جانىنى كىنە يۈنەنلىرە،
 لىقە يافىلارغە كوڭل يۈر تە آلمى. شىرگا
 يۈرە قايا اول بىچار ھە علم، ھىر اوگرەنۈ؛
 بىر كىلىپ عبادة قىلىو. چۈنكى آڭ بار فىكرى
 بولغان جىرىنى كىنە و نىچىك سلامتلىرىنى
 بولساغىنە بولادىر. مۇنە شۇنىڭ اوچۈن دە
 بىر قايتىز سلامتە چاقىنى سلامتلىگىزنىڭ
 بىر نىمى بىلىپ، آنى يوعا تەماسقە طر شۇرغە
 بىر زىرلى نرسەلىر دەن، (ئەيتىك خىر، زىنا
 كى) ساقلىنىرغە تىيوشلى بولادىر. آزىنا
 بىر بولساقتە ھىچ كىچىك مەنپەئەتتە
 (۱) بولارنىڭ مەنى لىرىنى وعظىمە
 قىلارغە تىيوشلى.

طىببەگە مارجعت ايتىرگە بورچلىبىز. بو
 رسول اكرم خىزىرتلىرى: «اول مايسىل غنە
 العبد يوم اقيامه الم تصح» (قىيامە كۈنى
 قىلارنىدان صور الاچاق نىمە لىر نىڭ دە بى نىچى -
 سى ايا سلامت اولما دىمى - سلامتلىگىنى
 ساقلاما دىمى؟) دە دىيۈپ بولماچاق ھىم «تداووا
 عباد الله فان الله لم يرضع داء الا ووضعه لىدوا»
 (اى اللەنىڭ قىللىرى دوانىڭىز! چۈنكى اللە
 تىعالى ھىر آروغە دواسىن قوبىدى) دىيىپ
 فرمان ايتەدەر «رىناظلىمنا انفسنا وان لم تغفر لنا
 و ترحمنا لىنكونن من الخاسرىن» اعراف
 - آيە ۲۳. (اى بىزنىڭ رىبىمىز! چىن قىلڭ بولا
 آلمىچە اوزىزگە ظلم ايتىدىك، اگىر سىن
 بىز لىرىنى باغلاماساڭ و رحمت قىلماساڭ
 ھىمان خىسرت اھلىمىز دەن بولار ايدىك.
 ھ - شولايوق چىن كىشىلەر جىملەسەن -
 دەن بولار اوچۈن ھىلومگىز بىت آچ، يالماچ
 و محتاج بولماو بىز شىرط. چەنكىە محتاجلىق
 كىشىنى قۇل اسىر ايتە - عاجىز قالدىرا، مۇنە
 شول محتاجلىقدان قوتلور ئۇچۈن، بىتون
 تۈرمىش نىڭ نىگىزى بولغان اقتصادى جەھنكە
 - تۈرمىشنى بىخىر تىرغە بىك اھمىت بىررگە
 كىرەك. بوزنىڭ ئۇچىدە باش چاغىنىق علم
 آلورغە، نىندىن بولسا بىر اوپىرە نىرگ تى
 وش تىيوشكىنە توگىل بىلكە فرض. كىسب حقنى
 بىك كۈب آيت، حدىثلىر بار. بىيگىرە كىنە
 كىسبلىرىنىڭ آرتقى بولغان مارك اىگىن
 كىسبلىرىنى بىك نىق طر شۇرغە، شولايوق
 باقچاچىلىق، مان آسراو ھىم اومار ناچىلىق
 كىك ايك فائىدەلى كىسبلىر ايله شىللىرى -
 گە شىرىعتىز بويىنچە دە لازم بولادىر.

ایگنچیلک حقدده، رسول اکرم
 حضرتلہری: «احرثوا فان الحرث مبارك»
 (ایگن ایگنچونکہ اول مبارک کسبدر)
 دیب امر ایتکانی کبک، اللہ تعالیٰ قرآنده
 اومارناچیلقنکده فایده لئی اش ایکانلرگج:
 «بخرج من بطونها شراب مختلف الوانه
 فيه شفاء للناس ان في ذلك لايه لقوم
 يتفكرون» (اول قورتنک اپندن توسه
 لہری تورای و آدملہر اوچن شغالی بولغان
 شراب چعار، بوئشده فکر ایہلرینہ زور
 عبرتہ - آیتہ بارجر) دیگان سوزلہری ایلہ
 آگلاتمشدر. سورة نخل - آیت ۶۹.

۳ - تشکر نعمت - خداینک بیرگان
 نعمت لرینہ شکرانہ سیننی قلمق اییدی.

ای جماعت! یالقما عزیز! تیزدہن سو-
 زمنی تمام ایتم. منه ایندی آدم بالاسی
 ئوزینک حیوانلاردان آیر اووینا - چن
 کئی بولوینا اجتهاد ایتوب - اللہنی ألوع
 لاو؛ علم، هنر اویره نو؛ وقتیلہ عبادتنی
 قلو؛ کور کام خلقلار ایلہ خلقلانو، صحت
 وسلامت لکمنی صافلاو؛ ہم تور مشنی ایرکن
 ویخشی یولغا قویا آلسا، یعنی شولارنی
 اشلی السا: اول ایندی بحق چن انسان
 داوا آلا. آدملہر گہ خاص بولعان درجہ
 وکمالنکہ ایرشہ آلادر.

دییککک: بوندای آدملہر حیات میدل
 نندہ تورای یافدان اوگمالی عمر کی
 چرہلر، سعادتہ یاشیلر. لکن، انساننک
 کمالتی بونداعده توقنماسقه، اول عالیله
 کینی همانده آرتدرعا تیپوش: اوزندہ

بولغان بارلق بلمنی وعمتن اورنیلدیر
 ایتہر گہ، شوشی قدر درجہ وکمالنکہ ابر-
 شدروچی السلسنہ: یسار اتقان حوجاسنہ
 جیر یوزندہ گی بارلق نرسد گہ حوجاو
 خلیفہ قلوچی جناب رب العالمین نہ شک
 رانه قیلورغہ، وتشکر لرین عملہ کور-
 ساتر گہ تماما بورچایدر. «فاذکرونی اذکر-
 کم و اشکر والی ولا تکفرون» بقرة ۱۵۲
 شکرانہ ایسه - اللہ غہ شکر - اللہ غہ شکر
 دیو ایہ نکتہ بولما اینچہ، بلکک: خداینک
 بیر گہن علم و هنر لرنی باشغالارغہ اویر،
 تو، آلاعا دین و دیانت یوللاری کور-
 سہنو، کور کام خلقلی یولولارینہ طریق
 صحت و سلامت یولولاری اوچن نعمت
 صرف ایتو ہم شولایوق آلارنک (اورن
 لارینہ فالاجاق خلیفہ لرینک) طور مشلار-
 ندہ یخشی یولغہ قویو طور سندنہ سعی
 واجتهاد ایتو، فقیر و محتاجلارعا اتفاق و
 یاردم ایتو ایلہ گنہ بولادر. آدم بالاس
 شول چاقده عنہ خداینک بیر گہن نعمت
 ینہ چن شکرانہ ایتکان بولب تابیلادر.

حاصل: بزلو؛ اگرده یوغارینہ سو-
 یلہ گہ نمچہ اللہ نی چن ودرست تعظیم ایت-
 سہک، کشیلگیزنی آرولاساق، ہم جناب
 حقنک بیر گہن نعمت لرینہ قارشی شکر
 نہسنی قلساق - موته شول واقت داعنہ
 دینی و دنیاوی سعادتکہ ایرشب، عاقبت
 اللہ تعالیٰ نک قرآنده: «ارجعی الی ربک
 راضیہ مر ضیہ» فجر (ای جوش نفس! قل
 یت سین ربک، اول بیر گانک سین رضا

بولغىنى كېك، رېڭىدە سېنىدەن راضى بول-
 لغانى حالده قايت (دېگەن سوزلرېنە مە-
 باقى اولاقچىز!
 «رېنا واتنا، واعدتنا على رسلك ولا»

تخزنا يوم القيامة انك لا تخلف المعيا»
 عمران آية ۱۶۴.
 فتح العيان بن نور الدين

وعظ نمونەسى.

اما بعد ايها الناس قال رسوالله
 صلى الله عليه وسلم. «ان الله كريم يحب
 الكرم ويحب معالي الا خلاق ويكره
 مسافها الله تعالى جومارد، جوماردلغنى
 مام عالى و كوركام خلقلارنى سۇيە،
 توبەن و اشەككى خالقلارنى سۇيە. مگروه
 كوره» در.

ھەر قايسى بار ايدى: شفقت و مەرحەملى
 بولۇ، مەر تۇرلى آورلقلارغە صبر و
 تھمل ايتو، مەر كەمىڭ حقىنە رعايە ايتو،
 سوزدە تورو، راست سوزلى و كوزەل
 مەاملەلى، عدالتلى بولو، عفو ايتو، اوزى
 اۇچۇن - سويگىننى باشقىلارغەدا سۇيو
 كېك عالى صفتلارنىڭ مەر قابوسى باغى
 صفتلانغان كامىل حيا و تواضع ايىسى
 مبارك بر ذات ايدى.

كوركام خلق حقىنە قرآن كرىمدە
 بىك كوب آيت لەردىكىر ايتولە. رسولمىز
 محمد عليه السلام دا بو حقدە بىك كوب
 حدىتلەر ئىيتەدر: بر حدىتىدە «حسن الخلق
 نصف الدين - كوركام خلق دين نىڭ
 يارسى» دى: ايكنچى بر حدىتىدە: «افضل
 المؤمنىن ايماننا احسنهم خلقا .. مؤمنلەر -
 نىڭ ايمان جەننىدىن آرتقراغى ايمانلى
 كاملەر گى - خلقى كوركامره گى» دى.
 رسولمىز محمد عليه السلام نىڭ
 پېغىر بولوب جىبەرلەوى دە كوركام
 خلقنى كامىللەو و تامامللاوۇچون ايدى.
 رسولمىز بو حقدە: «اسما بعثت
 لانهم مكارم الاخلاق كوركام خلقلارنى
 تاماللاو ئوچون پېغمبر بولوب جىبەرلەم
 دى. رسولمىز دە كوركام ياشى خلقلارنىڭ

الله تبارك وتعالى نون سورەسىدە
 محمد عليه السلام حقىندا: «وانك لعلى خلق
 عظيم - سىن عالى و الوغ خلق اوزە -
 رىئەسك» دى. حضرت عائشە (رض عنها) د
 رسولمىز محمد عليه السلام نىڭ خلقى نىچك
 ايدى دىيۇب صۇراوچىغە، آنىڭ خلقى
 قرآن ايدى، قرآن اوفىسك توگلى «قد
 افلح المؤمنون الذين هم فى صلاتهم
 خاشعون» دىيۇب مؤمنون سورەسىنىڭ
 اولىدىن اون آيت اوقۇب جواب بىرگان
 ايدى.
 بو آيتلردە اللەتعالى، چن ايمان ايىسى
 بولغان مؤمنلەرنىڭ جىدى تۇرلى صفتن
 بيان ايتە: برنجى نماز اوقۇغاندا اللەدان

قورقۇب (آنڭ عظمت و قدسىتن ايسكە آلوب) آڭا توبەنچىياڭ قىلو،

۲) اشەكى و ناچار سوز و فائەسز
اشلەردەن صاقلانو (باش تارتو)، ۳) مانلار-
نڭ زكاتىن چىعارو، ۴) عورتلەرىن حرامدان
صاقلوو، ۵) امانتكە رعايە ايتو، ۶) سوز
و عهدىزە تۇرو، ۷) فرض نمازلارنى
وقتىدان كىچىكدرمىچە كامال روشدە اوتتو،
الله تعالى «مۇنە شول صىقتار بىلەن
صىقتلانغان مۇمىنلەر اۇستۇنلىك تابدى، آلا
جنت نڭ وارئلارى» دى .

حضرت عائشەنڭ، كوركام خلقنڭ
علامتلىرىن بيان ايتكەن بو ايتلەرنى
اوقۇب ج-واب بىرووى، رسولبىز محمد
عليه السلام نڭ شول ايتلەردە ئەيتىلگەن
صىقتار بىلەن صىقتلانغان بولۇپىن مەم
كوركام خلقلارنى حاصل ايتوب نجات
و فلاح تابو فقط شول ايتلەردە ئەيتىلگەنچە
بولغانداغىنە ايدىكىن آڭلاتو اۇچۇن بولسە
كېرەك،

اي حرمىلى مەسلەنلار! بوڭا قىر
سويلەگان، رەمەن سزگە ئەيتورگە
تەلەگانم شول :

الله تبارك و تعالى كوركام خلقلارنى سۇبە،
سامان و اشەكى خلقلارنى سۇيمى.
الله تعالى، بىنەھەرىنە بېرگان الوغ نەمتى،
دىن نەمتىن كاماللو، مكارم اخلاقنى
تەمالو اۇچۇن محمد عليه السلامنى پىغمبىر
ايتوب جىبەردى. آڭا قرآن ائىزردى.
پىغمبىر محمد عليه السلام نڭ خلقى قرآن

ايدى. اول كوركام خلقلارنى قرآن نڭ
اويرەتووى، ارزىنڭ شوڭا اطلووى و
شول يولدا طرش، وى بىلەن حاصل ايتى.
صحابەلەردە رسولبىز نڭ خلقى، اسلام اخلا-
قى بىلەن حلقەلەندىلار، آڭا ايپەردىلەر،
آنڭ يولنى تۇتدىلار، قرآن گرىم بولى
بىلەن باردىلار. شول سببەن باشقە
مىلتلەردەن اوستون بولدىلار. آلا نڭ
قرآن ايتلەرن اوقولارى و آنى ايشتولارى،
رسولبىز محمد عليه السلام بىلەن اولترشۇ.
لارى (صحبىتلىرى)، عمل و عبادتلىرى
بولارنڭ بارسىدا، اخلاقلارنىڭ تۈزۈلۈپىنە،
توغرى يولغە كونۈلۈلۈپىنە، ترقى و تەمىن-
لەرىنە قىسەسى آڭغە كىتولەرىنە سبب
بولدى. آلا قاشقەنە قرآن نڭ بىنۈن
حكىملىرى مەقس تانولا، اش و ەللەرنە
دستور نوتولا ايدى.

اي جماعت! آدم بالالارى و بىنۈن
مىلتلەر - كوركام خلقى سببىلى آڭغە كىنە،
بۇزۇق و ناچار خلق سببىندەن تۈبىن
توشە يوققا چىغا. بوڭا تارىخ شامى،
وحشت و نادالىقتا ياشاۋچى عربلەرنڭ
اسلام دىنىن قىبول ايتوب اسلام اخلاقى،
اسلام تەربىيەسى بىلەن تەربىيەلەنۈلۈرى آر-
قاسىندا، آزغىنە وقت اچىندە، بىك نىز
كونەرلۈب شول زەمان نڭ اياڭ آلمىنى
و مەرقى مىلتلەرىنە اورنەك بولو علوم و
معارفە استادلىق قىلو كىرەسەنە اير-
شولەرى وائۇل زەمانلارداغى بىك كۈب
مىلتلەرنڭ اخلاقسىزلىقغە سىفامىكە بېرلو-

چەتدەن توبەنلىككە سەبب بولغان:
شەرىئەتتە قاتى حرام ئىتكەن زىنا فەجىھ
ئىشلەر، ئىسرىتىكچىچىچە، ئۇتۇش ئوينىلار
ئوينار كېكەك ئاشىكى و يامان ئىشلەرنىڭ
بىز مۇسلمانلار ئارىسىدا تارالۇپ بارغانلىقى
كۆرۈنە، خەسەسە مەكەن يىللاردا مۇسلمان
ھەلىقىنىڭ ئىسرىتىكچىچىچە ئىستىمال ئىتوگە بېرىلۈ-
ۋى حتى بەزى ئىشلەر رەزە و قىرمان
غىنى كېكەك يىلىدا بىرگە بولا تۇرغان ئاشىكى
مۇقىس و ئاشىكى ئوغ دىنى بەيرەم ھەرمىنە
قۇرۇلغان ئۆستەللەردە ھەرمىنە ئاشىكىلەرنىڭ
بولغانلىقى سۆيلىنە.

نى زور ئۆزىگە كىشىلىك دىئاسىن
غراب ئىتە تۇرغان ئىسرىتىكچىچىچە ئىستىمال
ئىتوب ئۆزلىرىن ئۆزلىرى ھەلاك ئىتوچى
و ئوغ بەيرەمنىڭ قىر و ھەرمىنە كىتەر و -
چى مۇسلمان ئىسرىتىكچىچە كىشىلەرگە و نى
زور بىختىزلىك ئاشىكى ئاشىكىسىنە. ئاشىكى
ئاشىكىلەرنىڭ بەيرەم ھەرمىنە دىئاسىنە
چىشىدىغان ئاشىكىلەر، ھەزرەت ھەلاك
ئىستىمال، كىيگەن پاك و ياشىكى كىيىملىرى
دىن ھەرمىنە قىلغان بارلىق ئاشىكىلەر
شول ئىسرىتىكچىچە ئاشىكىسىدا بارسىدا يوققا
چىغا. ئاشىكىلەردە بەيرەمنى قىر، ھەرمىنە
ئاشىكىدىگەن نەرسە چىچە قالىدۇر. مۇنداقدا
زور بىختىزلىك بولۇرمۇ؟..

ئاشىكى ھەرمىنە مۇسلمانلار! اللەتەئالى
ئىسرىتىكچىچە ئاشىكى حرام ئىتەدى. كۆبى
ئىسرىتىكچە تۇرغان ھەرمىنە ئاشىكىلىكىنىڭ
ئاشىكىدا حتى تەچچىسىدا حرام. چۈنكى ئىسرىتىك

ھەرمىنە ھەلاك و ئىسرىتىكچە بولۇلار مىنم
سۆيلىگەن سۆزلەرمە دىلىدۇر!

ئاشىكى ھەرمىنە! شولاشىكى مۇسلمانلار
ئاشىكى قىرمان ئاشىكى، ئاشىكىنىڭ ئاشىكىلىرىدا
قىرمان ئاشىكىلىرى.

ئاشىكى ھەرمىنە، سەئەدە دورى ھەرمىنە
ئاشىكى. ئاشىكى ئاشىكىلىرىنىڭ دىئاسىلىكى،
ئاشىكىلىرىنىڭ ئاشىكىلىرى ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرى: ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا.

ئاشىكى بىز ئاشىكىلىرىنى ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا؟
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا؟
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا؟

ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا

ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا

ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا

ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا

ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا
ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا ئاشىكىلىرىدا

كېچى بىندەنى مەلاك ايتە تۇرغان بېك ضرراى نەرسە. بىتون اخلاقسىزلىق واشەكەيلىكلەرنىڭ باشى شوندىن باشلانا. شونىڭ اۇچۇندە رسولىمۇ محمدىيە السلام «اتقواالزخرفانها ام الخبائث ايسرتكىچەن صاقلانغز اول بىتون اشەكى نەرسەلەرنىڭ اناسى» دى. ايسرتكىچ نىڭ كىشىگە ضررلىرى سويلەپ بىترگىز انىڭ اشەكەيلىگى حەقىدەنى قىر كىوب سويلەنسەدە ضررىنە نىسبەنەن آز بولۇپ قالاچاق. اول بىندەلەردە بولغان اياڭ الوغ نەمەتلەردەن اۇچ تۇرلى نەمەتنىڭ: عقل، مال، سلامتلىك نەمەتلەرنىڭ بىرى-ولى كىنوويىنە سبب بولا.

(۱) عقل نەمەتى اياڭ زور نەمەت، عقلى بولماغان كىشى شىرىعت قاشىنداد، آدملىر آراسىندا دادا كىشىگە حساب ايتىلمى. آدم بالاسى شول عقلى بىلەنگەنە حيواندان آيرىلا. عقلسىز كىشى حيوان چەستىدە بىلكە حيوانداندان توبەن توشە. عقلسىزغە تۇرمۇش اۇچۇن كىرەك بولغان قىزلىق، قىممەتلى نەرسەلەرنىڭ ھېچ بىر تۇرلى قىزى قىممەتى بولمى. اول آلارنى وانا، جىمىرە، ھەلاك ايتە، يوققا-چىقارار. آگا اول نەرسەلەرنىڭ تۇرمۇش اۇچۇن ضرور بولغانلىغىدا اڭلاتو مەمكىن بولمى. چۈنكى اول آڭلاودان اوتكىن بولا. مونە شولاي ايسرتكىچ كىشىنىڭ كىشىلىگى بىترە تۇرغان و عقلدىن يازدرا تۇرغان اياڭ مەلىك بىر نەرسە.

۲ - مال نەمەتى دە اياڭ زور نەمەتلەر.

دەن. مال دنيا تىركىلىگىنىڭ زىنىتى، بىزەگى مانسىز ھېچ بىر تۇرلى اش قىلۇپ بولمى. حتى جانىنى دا آصراپ بولمى. اوزگىنى. عائىلەگىنى تىرىيلو اۇچۇندە مال كىرەك، علم ھىر حاصل ايتەر اۇچۇندە مال كىرەك، فقير و عاجزلەرگە، يتىم و يتىمەلەرگە و باشقە ھەر تۇرلى ياخشى اورنلارغە صىر ايتو و بولشلىق قىلو اۇچۇندە مال كىرەك. لىكن ھەر نەرسە اۇچۇن كىرەك بولغان شول مال سەببىزگە تەبلىمى. انىڭ اۇچۇن بېك كىوب كىوچ و قوت صىرف ايتەرگە، مشقت چىگەرگە توغرى كىلە. ايسرتكىچ اچۇچى، مونە شول رەوشدە، كىوچ و مشقت بىلەن حاصل ايتىلگەن شول قىزلىق مالنىڭە باشىنە جىتە. ايسرتكىچ اچۇچى شول مالنى اوز قولى بىلەن اوزى ھەلاك ايتە. شولاي ايتۇپ انىڭ مالىدا اوزىدە ھەلاك بولا. اول سىر خوشلىگى سەببىلى ياندىغى سىر مالنى يوعالتا، آلدىرا حتى اوستىدەگى پاك قىزلىق كىيىملەرىنە قىز بىلچرانا، نىچىلى. صۇڭقىدا بىلچىراقدا آونانغان خىزىر ھالىنە كىلە.

(۳) ايسرتكىچ اچو بىلەن ھەلاك بولا تۇرغان الوغ نەمەتلەرنىڭ بىرسى سلامتلىك نەمەتى ايدى. سلامتلىكنىڭ جان ايبەلىرى اۇچۇن قىر و قىممەتى نى درجەدە مەم ايكەنلىگى سويلەيدە توراسى يوق. عقلى آغولانماغان بىتون جان ايبەسى مونىڭ قىزى بېك ياخشى بىلە. اللەتعالى طرفىدىن بىرلەن چىكىسىز، حسابسىز نەمەتلەرنىڭ ھەر

توگە، صافى و پاك بولغان بالالارنىڭ
ادبىسى و اخلاقىسى لائىقلىرىنى، خاتۇنىنى
نىكاح بۇزا تۇرغان سوزلەر سويلەپ
نامشروع رەۋشكە، عمر سۇرۇپ نىسەل و
نىسەينىڭ بلچىر انووينا سەبب بولا. (۵) ايسىر-
تەكچ اچۇچى بىتون خلقى آلدىندا كۆلكى گە
قالا حتى صبى بالالارغە قىلر آنى كىمستە-
لەر، كۆلەلەر، مىسقىل ايتەلەر اول شولاي
ايتوب آدم مىسخرەسى بولا.

خلاصە: ايسىر تەكچ اچۇ آرفاسىندا كىشىنىڭ
عقلى كىتە، مالى بىتە، سلامتلىقى يوغالا
قىلر قىمەتى توشە.
ايسىر تەكچ بىتون اخلاقىسى لائىقلىرىغە،
اشەكى و حىرام نەرسەلەر گە قۇرال بولۇپ
ھەر تۇرلى ياخشى اش، ايزگى عمل و
عبادەتلەر گە مانع بولا. بوڭما قرانىنىڭ شول
آيتى شاھىد: «انما يرید الشيطان ان
يوقع بىنكم العداوة والبغضاء فى الخمر
والميسر و يصدكم عن ذكر الله و عن الصلوة
فهل انتم منتهون». (مائىدە سورەسىندە
۹۱ نچى آيت)

اى مىسلمانلار! صوغغى سوز ايتوب
شونى ئەيتەم. اللہ تعالیٰ نىڭ بىندەلەر اۋستىدە
حسابىز كۆپ نەمىتلرى بار. مونە شول
نەمىتلەرنىڭ دوامى آلارنىڭ قىلر بولۇپ
اورىنىدا استعمال ايتكەندە گنە بولادر.
عقل، مال و سلامتلىك نەمىتى كىك
ايك الوغ نەمىتلەرنىڭ يوققا چەۋرۈىدە، سەبب
بولغان ايسىر تەكچ اچۇ، شول نەمىتلەرنى
قىلر سىلەر، نەمىتكە حسابلاما، كىفران

ناجوسى بىلەن فائىدەلەنۇ، آلاردان لىتە آلۇب
راحت تابو فقط سلامتلىك بىلەنگە بولادر.
سلامتلىقى بولماغان كىشى علم، ھىر، مال
ورزق حاصل ايتو و بۇلار بىلەن لىتەلە-
نودەن عائىلە، قەردەش قىبىلە، دوست ايش
مەھمەللىرى بىلەن كۆكۈل تابو، حضور
بىتو كىك اشە دەن بىتونلەي محروم
قالا. الحاصل بىتون نەمىتلەرنىڭ فائىدەسىن
كۆرۈ ھەم تۇرەشنىڭ تەمە بەن تابو سەلە-
مىنىڭ بىلەنگەندە. ايسىر تەكچ استعمال ايتو
مونە شول الوغ و قىلرلى بولغان نەمىت-
قىلرە بىتەرەدز.

ايسىر تەكچ اچۇنىڭ بوسويلىنگەنلەردار،
سەفە دىخى بىك كۆپ ضررلارى بار:

(۱) ايسىر تەكچ اچۇ بىندەن سىبر و
بىك كىك فضىلىتى مىسقىلاردان محروم
ايتە، (۲) ايسىر تەكچ اچۇچى دە حىابىتە. حى-
بىك الوغ نەرسە حىاسىز كىشى ايمانسىز
كىشى دىلەر. (۳) ايسىر تەكچ اچۇچى
قىلىندا بو يارى بو يارامى دىگەن نەرسە
ھىچ قالماي. شونلىقدان آگا زنا فحش،
جىنەت ظلم، قىچقىش غاوغا كىك ھەر
تۇرلى اشەكىلىك لەرنىڭ يوللارى اچق بولا.
اول ھىچ بىر تۇرلى بۇز قىلغان تارتىمى
چونىكە اول بو وقت عقلىن بو عالتقان،
اوز مالى بىر ايرىنى كىشىلىگن ساتقان،
جىاسىز چىرتقان، وجدان ارعتقان بىر
خىس بولا.

(۴) ايسىر تەكچ اچۇ عائىلە طىنچسىزلىغىنە،
كناھزعا آتا آناسىن، خاتون بالالارن رىنچ-

نعمت ايتو بولۇپ؛ كفران نعمت، نعمت-
نىڭ كېتۈۋىنە سەبب بولسا. بۇ ئايەتتە ئاينى
ھىلاھت قىلىپ.

ئاي جىمات! بىلگىز ئەگەر بىزنىڭ ئارا-
بىزدا ئىسرىتىكىچ استىعمال ايتو شىكىللى
مادى بۇل-گۈنلىكىگە، اخلاقى تۈپەنلىگە،
سەبب بولغان يامان ئىشلەر ناچار عادتلىر
تامر جەيسە، قوت تاپسە بۇ وقت ھالبىز
ھازىرگىدەن مۇكەممەلەر درجە تۈپەن و ناچار
بولماق. كېلەچەككە ئامىدسىز و قورقۇنماق
قۇلماق. اللە ساقلاسون.

مۇنە شۇنى بارغۇدا، بارغۇدا، تۇشۇ-
نۇرگە كېرەك، بۇ ھال كېلمەسەن اللە
مۇنداق ساقلانۇرغە تېۋىش.

* ئاي قەردىشلەر! آدم بالالارنىڭ چىن
سەئادەت و چىن بختكە ئېرىشۈلەرى فقط
كۆرگەن خەلق بىلەن كەندەر.

ھەر تۈرلى ھىلاھت و ھىلاھتلىر،
سەھىھەت و ئىشەنچ خەلقلىرىدىن تەۋەسى
شىكىللى؛ ھەر تۈرلى ھىلاھت و كەلتىكە
ئېرىشۈلەردە كۆرگەن خەلقنىڭ نەتىجەسىدىر.
شۇنىڭ ئۈچۈن سىز ئۆزگىزىڭىز، بالالارغىزىڭىز
و باشقە ئائىلەگىزىڭىز و بىتون مەنئەتلىرىڭىزنى
كۆرگەن خەلق بىلەن تەربىيەلەرگە تەشەببۇس.
بۇ تەۋەسىدە مەلۇمات، جانغىزىڭىزنى ئايماسىز.

گۈزەل تۇرۇش شۇنداقلا بولۇپمۇ
بۇ ۋاقىت خەلق ئارا چىقارماق.
ھىلاھتلىق قەردىشلەر!

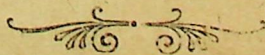
سىزنىڭ قولىڭىزدا اللەنىڭ ئايى قىلىرى
و ئايى قىممەتلىرى بىر نەمەتتە بار. اول نەمەت
دىن نەمەتتە، ئىسلام نەمەتتە. ئىسلام دىنى،
اللەنىڭ بىنەنەلەرگە بېرىگەن ئايى بىر
ئىنساننى، ئايى ۋەقە قىلىپ.

مۇنە بۇ زور نەمەتنىڭ قىلىرى بىلگىز،
بۇنىڭ قىلىرى بىلەن شۇنىڭ بولى، شۇنىڭ
ھەممى بىلەن يۈرۈپمۇ ئائىلە ئارا
تەبىئەتلىرىدىن تەبىئەتلىرى بىلەن بولۇپ

شۇنى بولساغۇ اللە تەئالى سۆيگەن،
رسول و ئىنسان تەۋەسىدىن كۆرگەن خەلق
بىلەن خەلقلىرىدىن و ئىنساننى سەھىھەتلىرى بىلەن
سەھىھەتلىرى بولۇپمۇ.

شۇنى بولساغۇ كىشىلىرىڭىز كەمەل
بولۇپمۇ و بىتون خەلق ئارا سۆيگەن
بولۇپمۇ دۇنيا ئاخىرە سەئادەتكە ئېرىشۈرۈپ.
«ئىنسان ئاممەت و كەمەل ئارقىلىق
ئىنساننى ئىنسانلىق دۇنيا و فى ئاخىرە
تەبىئەتلىرى كەمەتلىرى ئارقىلىق
(سۇرە ۶۴ يۈنۈس ۶۴ آيت)

ئافتىخ الدىن تەرجىمە ئى

حضرت ابراهيم هم حضرت لوط حقنداعى قرآن آيتلىرى.

«قال ومن يقنط رحمت ربه الا الضالون
ابراهيم ثم يتدى: من آلاى الله ناك رحمتين
اميدسى له نعيم الله ناك رحمتين اميدسى -
له نوچىبار آزغان. كشيلىر گنه بولا. (مينم)
عجبله نووم بز ناك كيك قارتلاردن عاتده
بالا بولمعا نلقدن غنه ديگان - وز بولادى).

«قال فما خطبكم ايها المرسلون،
حضرت ابراهيم قوناقلار ناك الله حى تلىرى
طرفندن بيبره لگان فرشتهلر بولولون
آكلاب بالاناك بولاچاغندان حىر بىرو
اوچون بره وسى كنه يتكان حالده كوب
بولوب كىلوار ندى. (۳) زور راق خدمت
ايله يورولورن چامالاب «الله طرفندن
بيبره لگان نى فرشتهلر نينده مين حىمت
ايته بيبره لگىز، ديگاج: قولوا انا ارسلنا
الى قوم مجرمين - فرشتهلر بز كافر لردن
بولعان قومعه بيبره لگىز» (۴)
«الا آل لوط اذ الم نجوهم اجمعين - لوطغه
يمان كيتروچىلر گنه بيبره لگىز
آلار ناك پار سنده آفاندىن قوتقار اچامىز»

(۳) كىلگىن فرشتهلر ناك كوب بو -
لولارن آيتدىن آكلاب بولسده سانلارن
آچق آكلاب بولمى. شونلقدىن حضرت
ابراهيمعه كىلگىن فرشتهلر ناك سانلارى
حقنده آچق سوز سويله ودىن صاقلانوتىيش
بولور.

(۴) آيتده گى مجرمين حضرت لوط
قومى (سوم) خلقى دىلر.

حجر سوره سنى: «و نبههم عن ضيق
اراهيم - اى محمد (عهم) خبر بىر سىن
آلارغه ابراهيم ناك قوناقلار ندان» (۱) «اذ
دخلوا عليه فقالوا اسلاما. قال انامنكم و جلون
- اول قوناقلار ابراهيمغه سلام بىر وب
كر دىلر. ابراهيم مين سز دن قور قامن»
دىدى. (۲) «قالوا اتوجل انان بشرك بغلام
عليم - آلار: سىن بز دن قور قما بز سىكا
علم اهلندن بولاچاق اير بالاناك بولولوى
ايله سيونچ بيبره بز» دىدىلر، «قال ابشر -
تمونى على ان مسنى الهمبر فبم تبشرون
قالوا ابشرناك بالحق فلانك من الفانطين
- ابراهيم عجبله نوب مين بيت قارت دى
نېچك آلای بز دن بازا بولو ايله سوينچ
بيبره سز، ديگاج: قوناقلار: سىن آلای
اميدسى بولما بز سىكا حىق نهرسه ايله
سيونچ بيبره بز شولای بز خبر بىر گايچه
سنىك اير بالاناك بولاچق ايتدى، دىدىلار.

(۱) قوناق اسمى بىر لولوى كىلگان
فرشتهلر نى حضرت ابراهيم قوناقلار دىب
اوبلا ووندىن بولعان

(۲) حضرت ابراهيم ناك قور قووى
ذاريات سوره سنىده گى: قال سلام قوم
منكروون فراغ الى امله فجاى يعجل سمين
فقربه اليهم قال الاتاء كلون فوجس منهم
خيفه آيتلر ناك آچق دلالتى ايله قوناقلار -
ناك اشامى اوظرو لهر ندىن تانولمغان نيات
كشيلىر بولولور ندىن بولمغان.

حضرت لوط علیہ السلام نے ایمان نہ لائے اور کفر سے باز نہ آئے۔
 نبی گنہ ہلاک ایتو اوچون بیبەرلرک دیگان
 سوز بولادور)

«الا امرأت» قہرنا انہالمن الغابریں
 - لوط ننگ آلمدن حاتوننی عنہ عذابدن
 فوتلاچق توکل. بز آنک کافرلر ایله برگہ
 قانوجیلر دن بولوون تلمدک» «فلما جاء
 آل لوط المرسلون .. و آتینک بالحق
 و انالصادقون - فرشتہلر لوط ننگ آنسی
 یازینہ کیلگاج: لوط مین سزنی تانویمن
 نیندہ بن اوی ایله یووگوزتی بلہ-یمین
 دیگاج بز سیگا شادقلی اش ایله کیلم-
 دک سینک قومک اوز امرینہ عذاب کیلووینہ
 شپہ ایله قاریلار آنا شول دشمانلار کنگ
 عذاب قیلنو خبرلری ایله کیلمک.

اول ایندی شہسز حق بز سیگا
 یلعانلاب نہ تمیمز، دیدیلر، فاسر باہلک
 بقطع من اللیل... حیث تؤمرون - بس
 سین ایمان کیتر وچیلرنی یورت-کیچ ننگ
 اوکعایلر بر وقتندہ آلارنی چاروب
 بیبەر اوزنگ آرتلارندان ایبەر ہیچ برگز
 آرتینہ ئەیلەنوب قارامسون (۵) الله طر-
 فندن قوشلعان اورنہ (شامعہ) بارگوز.
 «و قضینا الیذک الامر - بز لوط عہ بو
 اسرنی وحی ایله بلسردک» «ان دا بر
 ہر الاء مقطوع مصبحین - حقیقتدہ بو

(۵) تیزرہک قوزغالگوز آگا، موگا
 قاراماگوز تیزرہک قوتلووگوزنی قاراگوز
 دیگہن سوز.

کافرلر ننگ آرتتی تاگ وقتندہ کیسلمشدر
 تاگ وقتندہ تماما ہلاک بولوب ہتہ چکلر
 بولاردن ہیچ بر نسل قالما باچق» دیگان
 سوز بولادور. «وجاء اهل المدینة یستب-
 شرون. شادلانغاناری حالہ لوط عہ کافرلر
 (سدوم خلقی) کیلمیلر، «قال ان هو الاء
 ضیفی فلا تقضخون و اتقوا الله ولا تخزون
 - کیلمگان کافرلر گہ لوط: بو کشیلر
 (فرشتہلر) مینم قوناقلارم آلارنی رسوائی
 ایتو ایله مینمی رسوائی ایتمگوز (کافرلر
 امان اوی ایله کیلمگان بولالر) اللہ دن
 ساقلانگوز آلارنی خورلاو ایله مینمی خور-
 لامانگوز دیدی» «قالو اولم ننہک عن العالمین
 کیلمگان کافرلر: بز تلہ گان اشبزی
 ٹشلہر بز سینک آندہ ٹشک بولماسن دیب
 ئەللہ قاچان ایندی بز سینمی (حضرت لوط
 بولا) اشلہ گان اشلر بز گہ قارشی قیلودن
 طببق تو گلمی؟» دیدیلر.

«قال هو الاء بناتی ان کنتم فاعلین
 - حضرت لوط قوناقلارن حقارت قیلنودن
 قوتقارمق فکری ایله اوزینک قزلارینہ
 اشارہ قیلوب، مؤنہ بولار مینم فزلارم
 شولارنی نکاح لاب آلسگوز، دیدی» (اوشبو
 واقعہ گہ قدر حضرت لوط ننگ قزلارن
 صور اوچیلردہ بولغالانغان ذیلر) «لعمرك
 انہم لفی سكرتهم یعمہون - اللہ ئەیتہ ای

(۶) بز قوناقلارک ایله تلہ گان اشمز-
 نی اشلر بز. سین قاتناشما. قارشی کیلمہ
 دیگہن سوز بولسہ کبرہک،

زلزله وقتىدە كوكگە كوتەرلىك تاشلار
 بالچىقلارنىڭ يعمور اورنىدە يايوب تروولارى
 بولغىلاب تور اتورغان طبيعت حادثىلەرنىڭ
 بولسىدە حضرت لوط قومىنىڭ باشىدە واقع
 بولغان مذكور دەشتلى حاللار يايوزلقلارى
 وچون الله حضرتلارنى ترفىدىن عبرت
 اوچون مخصوص اشلەنگان بولا. اوزاق
 واقتلار علم كوچلارنى ايله تىكشورولرى
 نتيجەسىدە اوشبو ياشادىمۇز عالم ارواحنىڭ
 بارلىقى، عالم ارواحدە ياشاوجى روخلارنىڭ
 نەگەن وقتلارنىدە تورلنى صورتلار، تور-
 الى شكىللىرىدە عالم مادىدە ظاهر بولا
 آلورلىق اقتىدارىدە ماللىك بولولرى،
 شونلىقىدىن فرشتىلەرنىڭ آدم صورتىدە
 ظاهر بولولارى سنىيە الھىيە، قانۇن
 خلقىدە قارشى بەشەرگە تىلەوچى يايوز
 بىدەلەرنىڭ فرشتىلەرنىڭ قاتناشى ايله ھلاك
 ايتلولرى علم، نقتەسىدىن قار اوچىلار اوچون
 غرىب حادثىلەردىن سانالماسقە تىوش.
 نعمت الله بن فىض الله.

لوط مېن سىنىڭ غەملىك ايله آنط ايتىوب
 ئىتىمىن؛ سىنىڭ قومىڭ كافىر ار ايسرلىكلار-
 نە، عقلسىزلىقلارنىدە حيران بولغانلار آلار
 سىنىڭ ياخشى نصيحتىڭنى طىكللاو احتىمال
 للرى يوق» دىگەن سوز بولا. «فاخذ
 توم الصبحة مشرفين فجعلنا عاليها سافلها و
 امطرنا عليهم حجارة من سجيل. قوياش
 جىغان وقتىدە آلورنى قاتنى تاوش توتىدى.
 بىز آلارنىڭ تورغان شىرلەرنى اوستىنى آستىدە
 كىتىردىك اوستىلىرىدە تاشلار يايوردىق»
 «ان فى ذلك لعبرة للمتوسمين -
 اوشبو واقىدەدە اعتبار ايله فكر يورتو-
 جىنار اوچون البتتە الوغ عبرتلىرىد» «و
 انى لسببيل مقيم - لوط قومىنىڭ حراب
 ايتىلگەن اورنى خلقىنىڭ يورى تورغان،
 خلقىدە كورنە تورغان چىر دەتر» حضرت
 ابراهيم و حضرت لوط خقىدە يايوزلورغە
 اويلىغان ايتلار شوشىدە تىمام. دەشتلى
 زلزىلەر وقتىدە قاتنى تاوشلارنىڭ چىووى،
 جىرنىڭ اوستىدە بولغان شىر ھەم قوربەلەرنىڭ
 جىرنىڭ آستىدە كىتوب يوقىدە چىولارى

اخبار و استخبار، رجا. والتماس.

عالمى زىدىن اسلام حضرتلرى بىزنىڭ
 سىبىرىيەدە تىرىپ و نغى ايتولگان ايدى.
 مذكور عالم، قاين اويازى «اسپاس»
 اسملى بىر روس اولىدە عادتىدىن طىش
 غرىبتە و فلاكتىدە قالدى قىزغانچ روشدە
 كون اوتكاروب طوردى و نھابت مذكور

قاين (كاينىسكى) اويازىدىن مېر
 محمد افندى على اكىر اوغلى كارول،
 خصوصى مکتوبىدە اوشبو معلوماتنى ياز-
 غان ايدى:

بىرنچى، الكساندر ايكنچى ايمپىر-
 طور حكومەتى طرفىدىن قافقازنىڭ مشهور

قارشۇمۇز دە بولغانلارنى قىناغىلىنىدىغانلىرىنىڭ
دەلىللىرىمۇز دە كۆپ (۱)

زىد افندىنىڭ جانىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق
دەن ايتۇچىلىرىنىڭ (مۇنلار دە كافىكاز دەن سو-
رلىگان ايتىدەشلىرى بولسا سىر كى-كە)
سويىلەن سوزلىرى، كافىكاز سور گونلارنىڭ
آقا بېك تامبوف ولايتى اسپاس شەرىئەت
۱۲۹۷ نچى مەجرىدە وفات بولۇپ كۆمۈلگەندىن
سولۇڭ داغستاننىڭ الوغ عالملىرى دەن مو-
لقلارنىڭ بولغان علامەتلىرى مېرزا حسين بىن
عبداللەھالقادىرى اللە داغستاننى (ئودە سور گون
بولۇپ مەنكۇر اسپاس شەرىئەت دەن طورغان)
طرفىدىن سويىلەنگان مەرتىدە گى اوشىبو
بەيتلەر خاتىرىگە كىلىدى:

دەرىغا كۆچىدى دەن ايدىن رەقىق غەمكىسار آقا
دەن جانى ديار غەرىب ايتىدەش قىرار
آقا

سەبەب ايامنى امرار ايتىدۇب غەزەت دە
راحت دە
دەن ظلم ايله تەغرىب اولتمەش
پىرزىر آقا

(۱) ارحىۋادە ساقلانۇب طورغان
قايىن اوبازى مېترىكەلەرنىڭ وفاتلەر فىلى-
ملىرىدىن (۱۸۸۰-۱۸۸۱ نچى يىللار دە) اوشىبو
زىد خەتەرلەرنىڭ وفاتى يازغانى كۆرۈم دە.
دى. شونۇڭ ايتىدەش جەزەنى كىتروچىلەر
مەلە خادەملىرى دەن و متولىلەرگە خەبەر ايتىدەش
گانلار دەن بلكە اوزلارنى كىتروپ قەبرىك دە
كۆمۈپ لىتىكانلار دەن دىب طن ايتىدەش.

(ايمپراطورنىڭ كافىكاز دەنى عام و كلى)
طرفىدىن داغستاننىڭ مەشھۇر آدملىرى و
الوغ عالملىرى ايتىدەش روسىيەگە سورۇ-
لدىلەر. «چورتانلى» قەبرىگى دەن كۆمۈلگان
زىد افندى شول سورۇ گانلارنىڭ بىرىسى
ولار.

داغستاننىڭ غازى مەمۇق خەلقلىرىدىن
«كۆكلى» اسملى اول دەن طورۇچى زىد
اسمى دەن بىر عالم بولغانلىق و سولۇڭ وقتە دە
بولۇپ روسىيە ايتىدەش نەفى ايتىلگانلىك مەلۇم.
اللە اعلم شوشى ايتىدەش بىر كىشى بولسا لار
كېرەك.

داغستان دەن بولغان قەلەملىرىدىن و
كىشى قەبرىنى بولۇپ لار دەن التماس دەن
اوشىبو ايتىدەش زىد خەتەر اوزلارنى بلكە
قەلەم مەلۇمات يازۇپ بىزگە يېزىدەش
ايدى. چورتانلى دە بلكە دە «قايىن» ناخى-
سەن دە بولغان بىر آدمنىڭ قەلەملىرى قەلەملىرى
سېلىندى داغستان اول كەسەن دە بولغان اسلام
قەلەملىرىمۇ بىر طرف مەسلمانلارنى آدم
قەلەملىرى بىلەن بولسا ايتىدەش قەلەملىرى و
«ضعت اللبىن فى الصيف» «دەن سەنلەر ايدى.
بىر كىشىنىڭ كىمچىلىكى بىر لەبەر مەلەملىرى
نەمۇ مەلۇم. مەلۇملىرى قەلەملىرى
نوزۇ، مەلۇملىرى بوش دە اوتكارمى كەسەپ
ايتىدەش و اش اوستىدە بولۇ، علم اهلارنىڭ
قەلەملىرى بىلەن خەتەرلى اشلەرگە بىر بىرى
بىر لە بىلەن تورۇب تورۇب خەتەر دە
اوز خەلەملىرى بىلەن بىتۇن دەن ايتىدەش
قەلەملىرى افتخار قەلەملىرى دە خەتەر بار،

ادبيلردن داغستاندىن روسىيە ايجىنە نفى ايتولوگان زىد افندى حقنە مفضل معلوم مات بىرسونلر ايدى. اگرده «چورتانلى» ده كومولگان زىد افندى برله غازى غمىر قلى زىد افندى بر كشى بولسەلەر، اهل علمدن بولعائىنە حرمت ايتوب «فاين» (كايىنسى) مسلمانلرى آنىڭ تىرىسى اوستىنە تاش اوپورتاچقىلر و بزنىڭ طرە فمزدن كورسەتولوگان تارىخنى يازدراپقىلر بو خصوصى بو كوندىن سوز بىرەم، فابن مسلمانلرىنىڭ سوزىمى يالغانچە چقارماولر. يىنە اشانام.

تامبوف ولايتى «اسپاس» شېرىند؛ طوروچى اسلام خلقى از بولسە باردىر. شولر آراسىندە «آقايىك» قېرىنى بلوچىلر يوقىمى، قېرى آياق آستىندە تابقالوب و حرمتسىز بولوب ياتىمىمى؟ شوشى حقنە يازوچىلر بولسە ياخشى بولور ايدى.

زىد بن اسلم رحمەلله حقنە تفصىل برله يازوچىلر بولسە مېن آنى «آثار» نە درج ايتىدرا ايدىم.

رضاءالدين بن فخرالدين
اوقا طوقاى ۵۰

اولو بسن و اصل غمىران قويوسىمىن
بزلرى گر يان
نەلايق بېش نىفرنانان سىڭا تىز يەدار
آقا (۲)
گر اولسىدىن و فانىڭ اتقاق اهل و وطن
ايچرە
دو تاردى ماتىڭ اوندە تمام اهل دىيار
آقا...

* * *

«شورا» مجموعه سىنە «معلم عبدالعزىز الايلىمىتى» امضاسى برلە بىر ذات شعر لىر يازدرا ايدى. مونىڭ تىرىمە خالىقى ياخشى بولمىسىم دە مکتوبلارنى «سىمى» شېرىندە طورغانلىقى معلوم ايدى. مکتوبىدە خېر بىرلگان عبدالعزىز الايلىمىتىنىڭ شول «شورا» دە شعر يازوچى عبدالعزىز الايلىمىتى بولالغىنى ظن ايتىم. قارىندەش قېىلەسى، احبابى و تانىشلارى بولسە شوشى خېرىنى اېشتورلر بىلكە اوزلرى خېرلە شورلر دىب يازدىم.

داغستان، بولغان علم اهللارنىڭ و

(۲) كوموچى كىشىلرنىڭ بتونىسى بېش
ذات بولغان.

تفسىر حقنە استىضاح.

مسئله لارگە اورن بىرلەدر. از جمله: محترم ضياءالدين الكمالى حضرتلرنىڭ امضاسى آستىدا ۷-۸ نچى سان اسلام مجله سىندە

اسلام مجله سىنىڭ بعض سانلارنىدا دىنى ارشادقە احتىياج بولماغان عالملرنىڭ نظر بىنەغنە عرض ايتلور گە تىوش بولغان

نشر ئىتالگىن مقالەدر. اسلام دىنى و فىنى
 حقىقتىلر گە موافقتى سرلوقى حەلى مقالەسندە
 ئىدىتە:

دانسىغ دالوئى ھام اسملى ذات طرفندىن
 ئىرلر نىڭ نسل مادەسندە كوچاك جانوار-
 چق اولدقى كىشى ايدالمىشدر بسو ايسە
 برنجى وحى ايله ايندرلگان علق سورە-
 سندە گى (خلق الانسان من علق (۱)) آيت
 كرىمەسندە موافقت ايتەدر، چونكە علق
 جانوار چق مەناسندە دردى. ھم علق نىڭ
 مذكور مادە مەناسندە بولدقىنى ۴ نچى
 سورە ۱ نچى آيتدە: اتقوار بىكم الذى خلقكم
 من نفس و احدە، سافىنكز شول رىكز نىڭ
 امرلرىنە قارشودان كە اول كىشيلەرنى بر
 نوع نفس (جانوار) دن ياراتمىشدر دىب
 علق دن مراد نفس ايبەسى بولغان بر نوع
 فورتچى جانوار چق اولغاننى بيان ايتمىشدر-
 دى. لکن ضياء حضرتنىڭ اوشبو مطالعە-
 سىنە اوشبو شېھە بار:

اگرده مبدء خلقت آدم علق بولونى،
 علقنىڭ دە جانوار چق مەناسندە بولدقىنى
 فن تابىشلارنىڭ خاطرى اوچون گىنە قبول
 قىلساقدە، سورە المؤمنىن ۱۲ آيت ولقد
 خلقنا الانسان من سلاله من طين، ثم جعلناه
 نطفة فى قرار مكين، ثم جعلنا النطفة

(۱) (علق تەنگە بابشا، قاننى سورا
 نۇرعان وسودا يەشەوچى اچكەنە حيوان)
 دىمكىر بوتەرىفكە قاراغاندا بونداسۇلك
 مرد بولووى اچق معلوم.

عقله، فخلقنا العلقه مضغة الآية، يند سورە
 انسان دە: انا خلقنا الانسان من نطفة امشاج
 الآية، ھم سورە قىامە دە ۳۷ آيت: الم يك
 نطفة من منى يمىنى، ثم كان علقة فخلق
 فسوى الآية يند سورە حج دە: يا ايها الناس
 ان كنتم فى ريب من البعث فانا خلقناكم
 من تراب ثم من نطفة ثم من علقه، ثم من
 مضغة مخلقه و غير مخلقه لنبين لكم
 نقر فى الارحام مانشاء آية ايتلر بىڭ خلقت
 آدم حقندە غى تفصیلا نینە كوره و شوشى
 آيت كرىمە رده گى كلمەلرنى اوز و ضع
 لرنده قالد رساق تعاقب يولى برلە علقنىڭ
 اوچونچى دورە تور دقندە شېھە گە اورن
 قالمىدر. اگرده ايتلر نىڭ بو درجە اچىق
 يانينى اعتبار سز قالد رساق قرآن كرىم-
 گە احترام سزاق، علوبىتنە مناسب حسن
 ظن سزلك بلكە اعتقاد سزاق بولماسمى؟
 ھم ۴ نچى سورە ۱ نچى آيت: اتقوا
 ربكم الذى خلقكم من نفس و احدە و
 خلق منها زوجها وبث منها رجالا كثيرا
 آية آيت كرىمەسند، گى نفس واحدە تن
 جانوار چقنى ارادە قىلوبدە و خلق منها
 ديدكە گى منها ضميرنىڭ مرجعسى نفس
 و احدە بولغانلىقدان، لوئى ھام عقلىنىڭ
 تابىشىنە موافقت تابدر غە جرائت قىلسا-
 قدە، وبث منھما رجالا كثير اونساء قبلرینە
 كىلدكە لوئى ھام عقلىنىڭ تابىشىنە موافقت
 قىلدر و نىڭ ازىنى يوغالتساق كىرەك.
 اگرده ايكى سىنە مقدم فن لر نىڭ خا-
 طرى اوچون كىچمىش زمان آدم بالاسىنىڭ

قرآن کریم بوینچه قویر قلسنی بولمقنى
 آنگلارغه يول تابساتى ايدى، پرافيسور
 و استينخير (آدم بالاسينىڭ طبيعئندە
 مايمون بولوغه قىلبىت بارا قىندى. كشاف
 ايتىگان گىرم نىه عالمى) و تىككە شلرى
 قاشندە يوز قزاروب، سورة اعراف
 ۱۶۶ نچى آيت: فلما عتوا عمانا وعنه فلما
 لكم كونوا اقردة خستين) آيه كرىمەسى
 وافادەسى برلەشكەن آيه كرىمەلر نەزىرىدە،
 قرآن كرىمگە جفايتچى بولب تابلور ايدىك.
 ايندى فن نىڭ باشلانچق دورى ايدى.
 كى بتون علم ايبەلر نىڭ اعترافىلە حقيقت
 جملەسىنە كرگان بر نەسەدر، بويەلە ئىمكان
 باشلانچق دورندە بولغان فنارگە قرآن
 كرىمنى تارتقالاب، سوز عىلاب مو افقت
 تايىرب دافنلر ترقى ايتوب قرآن كرىمنىڭ
 ظاهرىنى ازەب كىلگان ساعتر نە تاسقى
 ايتەر. بولغە كرىمەسكە آداشوب يورگان
 عقل. خطاء بولغە كرگان علم، حقيقت
 اريغە تۇشب قرآن كرىمنى كىلب تاپاچا.
 غىنە شەهەسز بولورغەدە صبر ايتەرگە
 تىوشىز.

عموم مفسرلر علق سوز نەن نطفە
 حالندە قان حالينە ئەورلگان بر دورنى
 ارادە قىلغانلار، قرآن سوز نەن آنگلاشلغان
 ظاهر معنودە شول. بوڭا فن دە فارشى
 كىلمى. بو حالت فنادە ثابت، ضياء حضرت
 علق جانوار چق معناسندە ئىكەنلىگىنە بعض
 لغت كىتابلار نىڭ «العلق دويبة صغيرة»
 دىگان سوز لرن دايىل ايتوب كىترە، لکن

اول بو تعريفنى تماما آنمى، بلكە تعريفنىڭ
 اوز قراشندە موافق كىلگەن مىقدارن غنە
 آلاردر. تامامەن سكوت ايتە. تام تعريف
 ايسە: (العلق دويبة صغيرة تكون فى الماء تنع
 لىق بالبن وتمص الدم (۱) وعى من ادويه الحلق
 والاورام الدمويه لامتصاصها الدم الغالب على
 الانسان) بو تعريفچە علق دن جانوار چق
 مراد بولب، مبداء حلق تەدە شول بولونى
 دعوا قىنەسە، آدم سولو كەن ياراتلىدى
 دىمك بولا. چونكە، حضرتنىڭ استشهاد
 ايتوب كىترگان كىتابى صراحت شوى
 سويليلدر. علقنى بو معناسىنە حملەن
 ايسە فن دە منع قىلا.

بىنە مېنم عقلمنىڭ احاطەسندەن چىندە
 بولغان سوزلر نىڭ برسنى: طبيعتنىڭ صو-
 قر، نادان، نىوى ايدىكەنە شەهە بوق.
 ايندى نادان طبيعئەنىڭ بلسور ايشنور
 بيوك قانونلار توزور اولغان، انسانلارنىڭ
 وجودىنە مبداء اولوينى فن درست كورە
 ايكاز، هر حالدا عقللى انسانلار جملە
 سندن اولغان امى بر عرب ملتى ئچندە
 يىتتىشكان امى بر ذاتنىڭ دماغى، شرق و
 عرب كە بيوك انقلاب، عالم انسانغە بيوك
 انقلاب، عالم انسانغە برك سعادت، بخش
 ايدە يك اسلامنىڭ نچاينە مبداء اولوينە
 طبيعت مە عقل سليم مئەن توگلدەر، دى.
 نچە يىز مىليون عالملرنىڭ نچە
 وقوہ علمىەلرى آستندە تىزىب ايتىلگان

دە بىرنىچى دور دە بالىچى بولغان. بو سوز-
 لىرىير يوزىندە عمومى حىيات مېدا لىرىنە
 قاراب سويلەن گەن سوزلردىر. آدمنىڭ
 ياراتلىشىنى قاراساق كورەبىز كە آدمنىڭ
 صل خلىقت مادەسى بولغان ئىراڭ و خا-
 تونلىق عنصرلىرى (حىوانات منويە بلەن
 بوپىضەلر) قانداق قان آشالىق نەرسە لىردەن
 (حىوان وە ئولەنلەر) بىردەن بالىچىدان
 ياراتلغان بولا.

ئىككىنچى دور (ئىم جەلمناھ نطفە فى
 قرار مكين (۲) نطفە (افراز) آيرلىق
 مەنسلەندە بۇلنوب منى گە ئىتىلا گەن كىك
 خاتىلارنىڭ بىيىضە (كوكەي) قۇيا تۇرغان
 اعضاءدان چىققان (بوپىضە) كوكەيچىكلەر-
 گەدە ئەيتولەدر. قرآندە خاتىلار بوپىضە-
 سى ذكراً ئىتىلمەينچە (منى) سوز يىڭ گىنە
 مېدا خلىقت دىب يورتلووى عمومى خلق
 آراسىندا مشهور بولغان قاراشقا بنايدىر.
 قرآن، آڭلاتو مقصود بولغان نەرسەلرنى
 جەمئور گە و عموم خلق غە معلوم بولغان
 اصللرنى تەئىل قىلب اثبات ئىتە و بىر-
 كىتەدر. قرآن ايسە موندى نەرسەلەر گەنى
 قاراشلارنى ئويىرە تو ئوچون ئىنمە گەن،
 كوب آيتار دە آدملىرنىڭ منى دەن ياراتولا

(۲) نطفە اصلە صو، آفغوى نەرسە دىمك.
 بو اسم، ئىچىدە حىوانات منويە بولغان
 ئىر سووى بلەن ئىچىدە بوپىضە كوكە-
 يچىكلەر بولغان خاتونلار سوويندە ئەيتو-
 لەدر (المنار (۱)).

دىولمكىر، آڭا باشقە نەرسە قاتنىشى
 دىگەن سوز توڭل. شولاي بولغاچ يارانلە
 شنىڭ ئىككىنچى دورى نطفە بولا. نطفە،
 ئىچىدە حىوانات منويە بولغان ئىرلەر غە-
 صرى بلەن ئىچىدە بوپىضە (كوكەيچىكلەر)
 بولغان خاتىلار عنصرىنە ئەيتولە. حىوان
 منوى بوپىضە گە (كوكەيچىكلەر) قاتنىشىپ
 آشلىنىسە رحىمە (انالىقدا) قرارلانادىر.
 (حىوان منوى و بوپىضە لىردە دە حىيات بولغان
 لب ياراتلىشقا مە ئىكەنوسى بىرلىككە مېدا
 بولالار). قرار مكين خاتىلارنىڭ ئىچكى
 اعضاءلىرى رحىمدىر، كە آشلىنىپ و ئىك يارا
 تلىش شوندا باشلانادىر. حىوان منوى و
 بوپىضە (كوكەيچىكلەر) اشلىنىدۇن ئىك ئو-
 زلىرىنىڭ يەشەشە ولىرى ئوچون كىرەكلى بولغان
 مخصوص سىمىق نەرسەلەردە يۇزەلەر و
 شول نەرسەلەرنىڭ جەمئوعىسىنە نطفە دىب
 ئەيتولە و شول نطفە رحىمە قرارلانادىر.
 اوچونىچى دور (ئىم خاتىلار نطفە غە)
 بوپىضە (كوكەيچىكلەر) حىوان منوى بلەن
 آشلىنىدۇن سوڭ، كوب كىسەكلەر گە
 بولىدە حجىرەلەرى بىرى بىرىنە اوخشاغان
 كىچىك گىنە قان كىسە گىنە ئەورنلە بوخا.
 لىدە بو، غەلە كىلە دم، قان ئويوشماين
 بولا.

دور تىنچى دور (فخلفنا العلقه مضغ)
 مضغە غەلەدن زورراق بولب، آوزدا
 چەينەلور مقدارندە دىمكىر. تۇب بوپىضە
 (كوكەيچىكلەر) رحىم فارىدىغى ئىچىدە گى
 ساق سولار بلەن آز قانوب بولىدۇر.

لارى سببلى. علقى كۆپ حجىرەلەردىن قو-
شۇلغان (مركىب) بىۋىلا دە شوگا-مۇغى-
دەيۋىلەر.

بىشىنچى دور (فخلقنا المضعه عظاما)
مۇغىنىڭ بىرى بىرىنە اوخشاغان حجىرەلەرنى
آقۇرۇش بىلەن ئىككىنچى تۇرلۇ حجىرەلەرگە
ئەۋرەلەردىن سۇيەك ئىتىك دىمك.

آلتىنچى دور (فكسونا العظام لحمًا)
مۇغىنىڭ سۇيەككە ئەۋرەلەردىن قالغان حجىرە-
لەرنى، سۈرۈشكە اصل حجىرەلەرگە باشقا بۇ-
لغان مۇسۇجات حجىرە (خۇجەيرە توقۇما-
لارى) (ткань) گە ئەۋرەلەردىن بۇ مۇسۇ-
جات حجىرە (ткань) سۇيەككە ئەۋرەلەردىن
حجىرەلەرنى ئۇرۇپ آلا. شۇل ۋەقتدە بەزى
حجىرەلەردىن سۇيەككە ئەۋرەلەردىن كىچىك،
بەزىلىرى ئىپتى، ماى و باشقى نەرسە لەرگە
ئەۋرەلەردىن.

يەتتىنچى دور (ثم انشاءناه خلقاً آخر)
ياراتىش تامام بولۇپ تۇرغاندا سولۇق، بىر
نەرسە بىلمەگەن كىشى، تىرىجى سۈرۈشكە
كامىلەن، ئىپتى و ادراك ئىپتىسى مۇسۇجات
قۇسۇمىنى مالىك بىر مۇخلۇق بولۇپ، شوگا اشارە
قىلىپ اللە تەئالى (و اللہ اخرجكم من بطون
امها تكملوا تعلمون شىئاً و جعل لكم السمع
والابصار والافئدة الايه، دى. ئىپتىدى ئۇ-
زىنىڭ بارلىقى دە بىلۈرگە قادر بولغان بىر
نەرسە ئىپتى و فىكىرى بىلەن بىتون كائىناتى

ادراك و بىلۈرگە لىياقت كىسب ئىپتىدەر
(فتبارك الله احسن الخالقين)
سىگىزىنچى توقۇنۇش دور (ثم انكم
بعد ذلك لميتون، ثم انكم يوم القيامة تب
عثون) كىشىنىڭ ياراتىشىدا بولغان دورلار
قرآن كرىم بىيانچە اشبۇلاردر. لىكىن شو-
نى خۇدە تۇتارغا كىرەك كە، قرآن بىو
دورلارنى بىياندە فىسىۋولوغلار اصولچە تى-
سىلىكە كىرىشى، بارى اللە تەئالىنىڭ قۇدر-
تى بىلەن رو عالمى ياراتىش ئىشلىرىدە تىبىر
قىلۇغە كۈندۈرۈ ئۇچۇن، كىرەكلى بولغان
مۇقدار دە مۇمكىن ۋە خۇدەلەردىن يىراق بولۇر رە-
شە، اجمالا كىنە كۈر سۇب ئۇتەر. چۈ-
نكى قرآن، بالا ياراتىش رەۋشلىرى و باشقى
دۇنيانى ئىپتىدە تۇرۇش مۇقەددىمىسى،
دۇنيانى فۇنكسىيەگە ايسە كىشىلەر ۋەجى بۇ-
لغاندا باشقىدە ئىرىشە آلا.

دوقۇمۇر مۇھىم تۇفۇق سۇقۇنىڭ مۇ-
قىمى شۇندا تامام.

فۇن و لغت عالمى دوقۇمۇر سۇقۇنى اذ-
ىدىنىڭ اوشۇبۇ اىضاح و تىفسىرىنە كۈرە
(خلىقت انسان مسئله سىنە و دورلرىنە) قۇر
آندىڭ قاراشى آچىق آڭلاشلىق قىلدۇرغان، مۇجەلە
ادارمىسى بۇ خۇدە اوزىنە كۈندۈرۈلگەن
سۇلالىلەرگە جۇاب مۇقامىدە اوشۇبۇ تىفسىرنى
نقل ايلە اكتىفاء ايتىدەر.

تنقیدی مکتوب

که ترشوب بایتاق نرسه لر یازعالیلا
رسول الله طرفندن تکرار تکبیر و نوص
ئیتلگن اور دا شریفلسری و آرد
بولعان خواص و فضائل لرنی اخراج
قیلنغان بسد عتلاکه سانا ب سادومت
قیلوچیلارنی مبتدع حساب ئیتهلر. فارسی
عمده الاسلام کتابنه: (اللهم یاوای الاسلام
واعلمه مسکنا بالاسلام حتی نلتاک به و لانا
عنا راض غیر غضبان یا الله یا الله یا الله یا
حمتک یا رحم الراحمین) دیب دعا فیر
رغا مناومت قیلونسه باقی ایمان بلر
کوچوکه سبب بولور دبلگن. واورادترین
بر اوقوغه عادتانو قران اوقودان اصل
بیزدره چک توگل، بو حقه رسول الله
دورست رهوشنه کوچولگن حدیث و خبر
ار بار. (منظره الجواب) اسملی مبسوط
زیرلارکه فارسی یازالمان رسالمن
مرحوم مفتی عالم جان البارودی حضرتلرینه
کورسه تکمده بولار نی ئوچون بو فیر
اسلامیتنی انکار و اعتراض قیلالار دین
مرحوم چوایده. آلا کافران، کافرلرینه
انکاری و اعتراض تلاری برده عجب
توگل دیمش اییدی. ایندی بوندا بلار
دان اعتراض فلانلار عجب بولماسه
ئوز عالملرینک شوندی انکار و اعتراض
ضلاردا بولنولاری عجب. بو عالملر
اورنسنزعا هجوم اورنننا دیمه کله
توشکه بوم نرسه یازسالار فائیدالیره
بولماسه اییدی. حاضرکی کونده بوم

اللهم ارناالحق حق وارزقنا اتباعه
وارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه
سبحانک فقنا عذاب النار.
بوندا نلککی یازمالارمدا اسلام
مجلسینک اساسی حقه آشفعلق بلهن
بر قدر تنقیدلر یازب بیهر وویمه و بو
ئیمه احوال و اقتضای زماننی دورست
آکلی آلمومدن ناشی بولووینه تاسق
بیان ئیتتم، مین عمرمه میسیونیولرکه
فارشی ریهلر یازب عادتلهنگهنگه، هر
نرسه که تنقید کوزی بلهن قارارعا و شول
قاراش نتیجه سنده تنقیدی نرسه لریازارعا
ئویرهنب کیتکه نمن، بو عادت مینده
جبلی قیلنندن بولب کیتکه ن. تنقید
ایسه برجهتن فایدله ده هم تنقیدسز
توتکرو ممکن اش توگلده دیب اویلیم.
بعض بریش یازوچیلار بز سوز
و یازو ئیرکنچیلگینه بیرلوب دینی
ئیدرار یازغاندا اسلامیتنک خیلی مهم
ئشلرینه ئوز قاراش و اعتقادلارن اساس
ئیتوب قویارعه، باشقالرنک، حتی سلف
صالحون لرنکده قیامان و کیره کلی تابقان
ئشلیرینه اساسسز بر اش دیب قارارعا
ترشالار
بو یش عالملر بز اسلام دینینه
هجوم ایتوب یازالمان میسیونیولرر مقلا
اهلیرینه بر جمله بلهن ده مقابله ده بولنما
سهلاردا اسلامنک بعضی بر یشی عادتلرینه
هجوملار یاساب لارنی اساس کورستور -

بلدن مدح ایتلنوگه لایق بولغان اصحاب
 کرام عادتى بولمقان صکرا بونڭ قای
 یرینه اعتراض قیلورعه مەکن. قلم
 صاحبى اماملار بىز اسلامنڭ مقبول عملله
 رینه هجوم ئیتمهینچه، مسلمانلارنى علم
 حسن اخلاق و سعادت دارین گه سبب
 بولاچاق نهرسهلرگه سوقا یتسهلر کوب
 فائدهسى مائولدر.
 امام چقر اولی آم ک.

بونیزلردن قور قنچ قالمادی ایسهده لکن
 لار قابلاب قالدیرغان قارا پردهلر همانده
 توام ئیتمه، روسیه مسلمانلرن شول ایسکی
 سیاست نى قدر قارانغیلق و جهالتکه
 وئوردی، شول تاثیرلارنى جو یوصدندنه
 وئولوب مفید نرسهلر یازمق اسلامیتکه
 بى قدر ألوع خدمت بولور ایدی. قرآن
 اوراد شریفه اوقسو لقدرضی الله عن
 المؤمنین اذ یباجعونک تحت الشجرة) آیتی

دینی و فلسفى مقاله لهر (۱)

«تربیه فننڭ اساسلاری و دین اوقتو اصولی»

۱۹

(عالی توبغولار)

اخلاقى توبغو، ئوتكەنە، سويلەنگەن شىخى و اجتماعى توبغولارنڭ حاصل بولووى
 بىزنىڭ بعض بىر سىز و و اعضالار بىزنىڭ قاتشوو بىلەن بولا. اما اخلاقى توبغونىڭ
 ظەور نە كوبرەك «اوبلاو» ئىش كورە. مثلاً بىز ئوز ئىش بىزدەن دە باشقالارنىڭدان دا
 بعضىن «ياخشى ئىش» دىب يارانابىز. بعضىن «نچار ئىش» دىب يمانلىبىز. شولاي
 ئىت كىشى ئوز نە اخلاقى اوى ياكى ياخشىلىقنى يامانلىقدان آيرور ئۇچۇن مەلوم
 قەدەلەر بارلىقن تۇيا.

ئىككىنچى جەتدەن هر بىر جەمئىتە (كىشى تور كىمىدە) دىن بوپروقلار ئىنا و ئورمش
 قىلچىلار ئىنا بنا ئىتىلگەن اخلاقى قانۇنلار بولا. شول جەمئىت ئىچىدە يەشەگەن آدمىلر
 ئوزلەرنىڭ ئىشلەگەن ئىشلەرن شول اخلاقى طلبلەرگە موافقى، توگلىسى ئىكەنەن
 بىررغا عادتلەنەلەر، هم شول اخلاق قاعدەلەرنى موافق ئىتمەرگە ئوزلەرنىدە مجبو
 رىت تۇيالار. موندە اوشبو توبغو (اخلاقى توبغو) دىب آتالا. مونى (وجدان توبغوسى)
 هم (وظیفە توبغوسى) دىب دە پورتەلەر.

(۱) باشنى ئوتكەن سانلاردا.

كشى بر ياخشىلىقنى قىلسە شوڭا كىفى كىلە وظيفەمنى ئوتەم دىگەن تويغۇ ھەل بولا. اما كشى بر ياخشى ئىشنى ئىشلە و اورنىنا بر ناچارلىق قىلسە، اول وقتە آنە (وظيفەنى ئوتەمەم، ناچارلىق قىلمەم دىگەن آور تويغو - ئوكونو) حاصل بولا. مونى (وجدان عذابى) دىلر. لکن بو، ياخشىلىق قىلغاندە روحنىڭ راحتلە نووى، ناچارلىق ئىشلە گەندە عذابلانووى وجدانى صاف، اخلاقى تۇزۇك كىشىلەردە كىنە كۇچلى بولا. اما كوب قباھىتىك لەرنى قىلب وجدانى بلچرانغان آدم باخشىلىقنى قىلوو يەنە سۇيىمى، ناچارلىقنى ئىشلەوتتە كۇيىمى باشلى. شونڭ ئوچون بو تويغو كىشىنىڭ اخلاقى درجەسىنىڭ ئولچەوئى بولب ئورۇنلە.

اخلاق تربيەسى. اخلاقى تويغو كىشىنىڭ كور كەم عادتلەرنىڭ منبەى بولغانلاردان، غايەت اهمىتلىدەر. لکن كىشىنىڭ اخلاقى ترقىمى يىر يولى غىنا بولمىسى، باشدا اخلاق قانۇنلارى حقتە ناقص تصورلارنى غىنا حاصل ئىتەب، شوندىن سۇڭ آنڭ اخلاقى آقارلىق بلەن ترقى ئىتە؛ عموماً اخلاق تويغو سىنىڭ ترقىسى عقل و اخلاقى تربيە آرقاسىدا غىنا وجودكە كىلە. اخلاق تربيەسىندە مثال و اورنەك بولرلىق عالي شىخىلار. نڭ اهمىتى بىك زور. آندى عالي اخلاقلى كىشىلەر يەشلەرنى اختيار سىز ئوزلەرنىڭ جلب ئىتەلەر.

بالالاردا اخلاقى تويغونىڭ اوراعى بىك كىچىكەن وقتىندوق ظاھر بولا: شونڭ ئوچون بالاغا اخلاق تربيەسى بىرو بىك يەشىدەن باشلانرغا تىيىش. بالا آزغىنا اشارە لەرنى آڭلى باشلاغاچدا، آنك قىلغان ئىشلەرن باشقالارنىڭ اوخشاتوويندىن ياكى اوخشا تماوندان ياخشىلىق بلەن يىمانلىقنى آيرا باشلى.

تربيە علماسىنىڭ سوزلەرنىڭ كورە اون بر آيلىق بالادا بىرنى قدر اخلاق بولا. ئۇچ دورت يەشىنە يىتكەن بالالاردا عدالت، عدالتسىزلىك، ياراو، يارا، او حقتە بايتاق ترقى ئىتكەن اوبالار بولا. شول وقتە، آرادا بايتاق غىنا «مىن - مىنىك (ئىگو نىزم) تويغوسى باشلانا.

بالاداغى بو تويغونى كىموتە تۇرغان نەرسە آنڭ آنا انسان سو بوونى، خصوصاً آنانڭ ئوزن ئوزى فدا ئىتە درجەسىندە كى طمعسىز محبىتى بالادادا شونڭ اوخشاشى بولغان ياخشىلىق تويغوسىن تودرا.

بالا زور ايا تۇشكەچ ايسە عائىلەدە، مکتىبە، ئوزى يەشەگەن جەمئىتدە، آنڭ تىرە باغىنداغى كىشىلەرنىڭ مەاملەلەرنى اخلاقىنا انعكاس ئىتە. شونڭ ئوچون دە اخلاق تربيەسىندە كوزەل ئورنەك ئىڭ كۇچلى عاملەر.

دىنى تويغو. دىنى تويغولار كىشىنىڭ ئوزن ياراتوچى اللەسىنە مۇناسىبتن تۇبودان

عبارت. كىشى مەنىيەتنىڭ كىرەك قايسى دەرىجەسىدە بولسۇن، ئۇنىڭ روھى (أشائو، ئىچىم، يوقلاش، باشقىلاردان عبارت بولغان) يېرى يۈزىدە گىمى عادى تۇرمۇش بىلەن كىننە قىنا. غىنىمى، بىلكى مەگگۈلۈك بىر حىيەتنى كىرە كىسنىنە ھىم دۇنيانىڭ خىواجەسىنى ۋە ياراتقۇچىسى بولغان ئۇنى ئىزلى باشلى؛ لىكىن كۆپ كىشىلەر شۇل ئۇنى، عالمىڭ الامىنى تاپىدا يالغۇشلار. ھالەم جەمەسىدەن بولغان تۇرلى نەرسەلەرنى (الە) دىي تانىلار. فقط اللە طرفىدىن كىلگەن ھالى و كىتابى دىن اعللەر ئىككىنە بىر اللەغە اۇشانىب، شۇنى غىنا مەبۇد سانىلار.

تارىخ ادبان علماسىنىڭ سوزلەرنى كۆرە دىنى تويغولارنىڭ ظەورنى كىشىنىڭ واقىدا. ئى (نەس الامردە گى) حىياتى و قوتى بىلەن ئۇنىڭ غايە ۋەلى آراسىداغى آىرمانى تۇيۇدان كىلە. شۇل غايە ۋەلى بىلەن واقى (نەس الامر) آراسىدا زور آىرما كۆرگەن سوگىندا ئۇنىڭ كۆگىندە ھەملەردەن پاك و ھالى بىر ئۇنىڭ اۇشانىب، شۇل ئۇنىڭ غايە اخىرامدىن عبادت قىلو باشلانما. شۇنىڭ ئۇچۇن دىنى تويغو عبودىيەت تويغوسىدىن يوعارى و ئۇنىڭ سەببى سانالا.

كىشى ئۇنىڭ عاجىزلىكى، اللەنىڭ قىدرىن اويلا بىر عبادت ئىتودە روھىدە، باشقىە ھالىلەر گە چامىشرو مەمكىن بولماغان دەرىجەدە بىر راحى و تىنچلىق تۇيا. مۇنى ھىمىدە بىر گىنە مەرتەبە بولسەدە اخلاص بىرلە عبادەت ئىتكىن كىشى آگىلى. كىشىدە بولغان دىنى تويغو نورلى سەببلەر و چىتىدەن بولغان بەش بىر ئۇنىلەر بىلەن آزابغا خى قاي و قىندا بىلنەسلىك دەرىجەدە قابىلان بىر تۇرورغا مەمكىن؛ لىكىن اول كىشىدەن بىر ئۇنىلەرگە مەيچ بولماي. تۇرمۇشماغى او كىشىلەر لىقارغە اوچراغاندا ياكى ئۇل م قورقۇچى كىلگەندە دىنى تويغو تىشقا چىقى قالى.

آدىنىڭ باشىدا زور بلالار -- اورلىقلار كىلگەندە بىر بىر كىلگىلەك بىرۋچى ئۇنى چوانۇچى دىنلەر. طىيەتنىڭ سىزلىرى و الوغ ھادىلەرى بىلەن نى قىر تانىشساڭ، ئۇنىڭ ئۇنى كۆچىزلىگىنى نى قىر بىلسەڭ، دىنى تويغولار شۇل دەرىجە ترقى ئىتەلەر. دىنىڭ غايەسى كۆرگەم خىلقلىق (ھىزرت رسول) «مىن كۆرگەم خىقلارنى تاماملاو ئۇچۇن يىبەرلىم» دىگەن. شۇنىلدىن اجىماعى تۇرمۇشدا كىشىلەر بىلەن مەملىدە طىيى بول دىنلەر.

ماتورلىق، نفاست تويغوسى.

روحىدە ماتورلىق و علويت تودرا تورعان تويغولارنى ماتورلىق ياكى نفاست تويغولارى ديلەر. بو تويغولار ئىككى تۇرلىگە بولنىب، برسى سادە، ئىككىنچىسى عالي ماتورلىق تويغولارى ديب آتالادر. ئىشتو وكوره كېك تشقى سىزواهر آر قاسندىنا تورعان ماتورلىق تويغولارن سادە نفاست تويغولارى ديلەر. مثلاً، بر تۇرلى تۇسلەرنىڭ برگە جيلووى بزدە راحتك تويغوسى تودرا، شولايوق معلوم آواز لارنىڭ برسى آرتندان برسى ئىشتلووى، برگە قوشلولىرى خصوصاً آواز لارنىڭ اۇزۇن بولولارى بىزنىڭ كوڭلىبزدە ماتورلىق تويغوسىن تودرا. ئەدەر ماتورلىق تويغولارن ئۇندى تۇرعان سببلر سىزولەرگىنە بولمىچە، تصور و اويلاولار بلەن دە بەيلەنگەن بولسالار اول تويغو-لار تاعىندا تولئراق، تاعىندا كوڭللىرەك بولالار. مثلاً طبيعتدە گى چەچەكلەر، اورمانلار، دىڭگىز لەر، ئاولار، قويلشنىڭ يالترالوى، يولدىلارنىڭ تىلىمى، ياكى صنايع نفيسە ر سىملر نىدە گى تۇسلەرنىڭ بر برسى بلەن موافقت ئىتولەرى بىزگە دىئىدە كوڭللىرەك تۇيلا، چۇنكى اول طبيعى منظرلەر، اول تۇسلەر بىزنىڭ سىزو قوتلەر بىزنى گىنە اويغاتمىچە تصور هم اويلانولار بىزنى دە اويغاتالار. عمو ما بو عالي ماتورلىق تويغولارن بىرە تۇرعان طبيعت و صنايع نفيسە اثرلەرنى بىزنى سادە ماتورلىق تويغولارنى كېك يالقۇرمىلار، آلارنى بىز راحتلەن، اوزاقلاپ تىكلىبىز هم قارىبىز، چۇنكى بولارنى فاراغان و تىللاغان زماندە بىزنىڭ بتون قولەربىز. تويغولار بىز، تصورلار بىز و عقلىبىز بو ئىشكە قاتناش ئىشلىلەر.

عالي ماتورلىق تويغولارنى بىزنىڭ اخلاقى تويغولار بىزنى دە اويغاتالار؛ صنايع نفيسە آرقلى تۇيۇلغان وجدانى و اخلاقى مثاللار بىزنىڭ كوڭلىمىزگە تىزىرەك وە كوچلىرەك تائىر ئىتوچەن بولالار. شونىڭ ئوچون شەرلار و رومانلار دە تصور ئىتىلگەن قباحىلىكلر كوڭلىبزدە تىرەن ئىز ياساپ، بىزنى اول ناچارلىقلاردان بىزدىلەر؛ شونلىقدان دىشى صنايع نفيسە واسطەسىلە تصور ئىتىلگەن وجدانى و اخلاقى تىپلەرگە محبت ئىتىب، آلارغا تىقلىد قىلوچان بولا. اوشانداق عالي ماتورلىق تويغولارى زور و بىوك نەرسە. لەرنى كورگەچ دە حاصل بولا. مثلاً، زور مسجىدكە كرو، بىيىك تاوو دىڭگىز كورو كېك نەرسەلەر بىزنىڭ كوڭلىبزدە ماتورلىق تويغوسىن اويغاتالار.

* ماتورلىق تويغوسىنى تربيە.

بالالاردا ماتورلىق تويغوسى حاصل ئىتىو ئوچون برىنچى درجەدە گى چارە ئوزلەرن جولعاب آلمان طبيعت عالمن، آنىڭ بايلەن وە تورلىلىگىن بالالارغا كورسەتودر. تربيە

علماسندان نىمس دىتتس بالالار نڭ ماتورلىق تويغوسن تىرىپە ئىتو ئۇچۇن اوشبو نرسەلەرنى توغىپە قىلىپ ئىتە: «سىز بالالارغا سادە بىقىشەن، جىلمايغان ملايم گۇلنى، مەبەت چەچەكلى مۇن جىمىشلى آچىنى، يەشچەلەر ۋە چەكەلەر بلەن قابىلانغان ماتور بولۇننى، نىق تازا ئىمەننى، زىفا بويلى توپلىنى، عىرلىك زەر تاشلارنى، كوكلەرگە اۇزايغان ناولارنى، بىوك و ىراق كوكنى، ياقىچ بولك زولارنى، كوك بۇزىدە اقرىغىنا بۇزە تۇرغىن آينى، كوندىزى و توننى، ئىرتەنگى تاڭ و كىچىكى شىقنى، تۇرلى نوسدە گى سالوات كوپىن. آچىق تامچىلارن، يالتراعان يەشەننى عالمىڭ چىكىس زورلىن اللەنڭ طىبىعت عالمىدە غاىت انتظام و دائىمى قانۇن ئوزەرىدە خلىق ئىتەكەن مزلوق و صنعەلارن كورسەتكىز: دى.

دىتتس بو توغىلەرىدە كورو سىز ووى آرقلى حاصل بولغان ماتورلىق تويغوسن تىرىپە ئىتونڭ مەمچارەلەرن كورسەتە. البتتە اوشبو كەل و عىبب صنعەلەرنى اعتبار بلەن قاراب، آلا حقىدە اولو كىشە ئىڭ عالى ماتورلىق تويغولارن تودرا و اول عالى تويغولار دىشنىڭ اخلاق جەتتىدەن يوعارى كوتەرلوونى سەبب بولالار. ئىشتە سىز ووى آرقلى بولغان ماتورلىق تويغوسن ئوصدرو حقىدە دىتتس اوشبو لارنى كورسەتە: «سىز بالالارغا قۇشلارنىڭ كوڭلەن، شادلىق ساير اولارن، اورماننىڭ شىرتقىنا شاولون، دولقىنىڭ چەپلەون، جىلنىڭ كوچلى داون، ياكەر اعان كوك گۇلەرەون، و شونڭ كىك لەرنى ئىشتەرگىز»، دى.

بالادا ماتورلىق تويغوسن تىرىپە ئىنوگە انى چولعاب آغان طىبىعت ياردەم ئىتەكەن شىكىللى، انڭ تىرە ياعىداى حاللەر و انڭ بلەن بواغان كۇنلىك مەاملەردە موڭازور تەشىر ئىتە: مىلا، ئوى ئچىدە گى جەزلارنىڭ اورنلى و تىرىپلى قوبىلوونى، بالانىڭ ئوستى - باشى و اورن بىرى پاك توتلووى اناردا كورو سىز ووى آرقلى بولغان ماتورلىق تويغوسن تودرالار. مۇندا ئش جەزلارنىڭ و كىم سالومنىڭ كوبلىگىدە، قىمەتلى نارسەلەردەن ئشلەن وندە توگل، بەلگى آلارنىڭ سادەلىگىدە وە پاكلندە، ئۇينىڭ نظاملى و تەرتىبلى بولوونىدەر. شولايق بالالارغا يەوشاق وە جاعىلى سوزلەر بلەن ئۇندەشو، تورلى كوڭللى شەرلەر آلارنىڭ ئىشتە سىز ووى آرقىلى بولا تۇرغان ماتورلىق تويغولارن ئوسدەرە.

فكرى تويغو. تويغولارنىڭ بر تورلىسىنى تصورلار آراسىداى معلوم بر مناسىت سېنىدەن ظەور ئىتە و آلا (فكرى تويغو) دىب آبالالار. بو تويغولار تصورلارنىڭ بر تۇرلى منطقى اۇيشولارنى تعلقلى بولدىلارنىدان آلارنى (منطقى تويغو) دىب دە

آتىلار. عجبلىەنو، شېھلەنو، تىنا قىزنى تۇيۇ، اوشبو فكىرى تويغو جملەسۇنە كرەلەر. ئەگەر بىز بىر ۋەقت دىقىمىزنى بىرەر تۇرلۇ تصورعا حاضرلى آلماسلىق، بىزدە عجبلىەنو (تەجىب) تويغوسى حاصل بولا. يەنى بو تويغو بىرەر تۇرلۇ تصور بىزنىڭ آڭمىزدا كۆتمەگەندە ظھور ئىتەب، دىقىمىز شوڭا حاضرلەنە آلمى قالووندىان بولا.

بىزنىڭ تۇرلۇ تصورلارغا بىر تۇرلۇ مۇناسىبىتىمىزگە قاراپ اۇشانسو ياكى شېھلەنو ظھور ئىتە،

ئەگەر بىزگە سۇيلىەنگەن يايىسە اوقوغان كىتابدە بازلغان فكىرنىڭ آغشىدا آچىلىق، منطىقىلىق ۋە آڭلانو حىكم سۇرسە، آندىغى آغش بىزگە راحىتلىك تويغوسى تودرادىر. اما مونىڭ خىلافى، يەنى فكىردە چوالچىلىق، منطىقسىزلىق ۋە آڭلاشلىمولار راحىتسىزلىك تويغوسى كىتەرە.

تصورلار آراسىنداغى تىناقىزى، مۇناسىبىتىزلىكنى تۇيۇ راحىتسىزلىك بىرگەنگە كرەر. رىياضىيات مۇسئەسىمىن اۇزاقى حل ئىتە آلمىغان شاكرد، ئوزۇننىڭ شىعرلارنى ۋە ۋە قافىيەگە توغرىنى كىتەرە آلمىغان شاعر فكىر جەھىتىدەن بورچىولا ۋە عىبابلانا. اما تصورلار آراسىنداغى تىناقىزلارنى بىبىرۋە، شولاي اوق تۇرلۇ تصورلار آراسىنداغى اۇحشاشلىقنى آچو بىزگە راحىتلىك بىرە.

بعض ۋەقتدە فكىرى تويغو ماتورلىق تويغوسى بىلەن بىرگە قاتوشا، مىثلا مېن بىر عرب شىعرىن ماتور ئىتەب ۋە آڭلاب تىرجىمە ئىتەسەم، ئول مېنىدە بىر ماتورلىق تويغوسى ھەم فكىرى راحىتلىك تىدرا.

فكىرى تويغونىڭ مەملەرتىدەن بىرسىنى حىقىقت (چىسنى) بىلەن يالغان آراسىنداغىنى آيرىمانى تۇيودىر. حىقىقت بىلەن يالغان آراسىندا آيرىمانى نظرى ياكى عقلىلى جەھىتىدەنگەن مەھم توڭل، بلىكى بولار آراسىنداغىنى آيرىمانىڭ تويغو ئۇچۇندە بىك زور اھىمىتى بار. حىقىقت كىشىنى ئوزۇننە جلب ئىتەكەن آنى ھەر تۇرلى فېدا ئىلەكلەرگە سوقا فېلغان شىكىللى، يالغان كىشىنى ئوزۇندەن بىزدەرە، كوڭلەن سووندىرا. حىقىقت بىزگە روھداغى قاراڭغىلىقنى بىبىرە تۇرغان ياقىلىق بولب، تصور ئىتەلە، شونلىقدان بىز اول ياقىلىقنى سۇبەبىز، آڭا ئومتولابىز ھەم شونىڭ ئوچۇندە كۆپ آدملىر حىقىقتىنى ئزلەو بولۇنا بىتون عىمرلەرنى صرف ئىتەلەر. ئوزلەرنىڭ حىقىقت دىب تاپقان ۋە اعتقاد ئىتەكەن نەرسەلەرنى ئىرشو بولۇندا ھەر تولى جفا ۋە مەختىلەرنى حتى ئولمىنىدە ئوستلەرنىدە آلالار. حىقىقت تويغوسى حىقىقتىنى باۋگە چاشىدىرلسا بو تويغو حىقىقتىنى بولونى آلدان خىبىر بىرۋى ئورنىن توتا. بو تويغونىڭ كورسە توۋى بويىنچا، بىز بىر تۇرلۇ فكىر يورنەبىز، بىر

ئېلىنىپ كېتىشكە مەكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بالالارنىڭ ئاڭلامىچا يالغانلارنى دۇقتىنىپ، ئۇلارغا چىقىقنى ئاڭلاتىپ، وقتىدا خىطالارنى تۈزەتەرگە تېيىش. بالالارنى يالغان-لاۋدان ساقلاۋ، آلارنى توغرىلىقعا ئۇيرەتۈ ئۈچۈن تىرىپە علماسى اوشبو چارالارنى تۈسبە قىلالار: ۱) ھر بىر مەاملەدە بالاعا كامىل اوشانىچ كۈرسەتەرگە كېرەك. بالا آنا آناسى، مەربىلەرى ئۈزىنە تمام اوشانلار دىپ، بالانىڭ آلردان بىر نەرسەنى ياشىروون، ياكى آلارنى آلدوون ھېچ كوڭللەرىندە كېتىمىلەر دىپ بىلسن. ۲) الوەلار بالالارغا ھېچ بىر وقتدا شايارىقتادا يالغان سۆيلىمەنلەر. ئەگەر دە بالا آلدىدا بىر يالغىش سوز سۆيلىنەنە آنى شول سەعت دىستەرگە كېرەك. ۳) بالاغا ھېچ بىر نەرسە يالغانلارغا يول قويماسقا تېيىش. ۴) ھىمىتىسز نەرسە حقىندە بولسەدە بېرگەن وەدەنى، ئوتەرگە كېرەك وەدە، بىر بىر آلدووا قراغىدا ھېچ وەدە بېرمەو كۆب آرتق.

بتمەدى

ت.ك.

رەھىمى قىسم:

دېنيە نظارتى رەئىسى مەفتى رضاالدېن خىزىنىڭ ئۇنىق رەئىسى ئىپادەش كالىنىنغە بېرگەن تېلىغرامى:

К созыву Халифатского Конгресса.

Протест мусульманского населения Р. С. Ф. С. Р.

Подведомственное Центральному Духовному Управлению мусульманское население Р. С. Ф. С. Р. всецело присоединяется к протесту индийских мусульман против созыва Халифатского конгресса в Каире, конгресс должен быть созван в стране, находящейся вне сферы влияния империалистических держав; этому условию не удовлетворяет состоящий под господством Англии Египет, где нет гарантии для свободного выражения мусульманами их истинного мнения. Созыв конгресса в Мекке, как священном для всех мусульман месте, вполне соответствовал бы задаче, лежащей перед конгрессом, при условии ограждения этого города от влияния происков империалистов.

Муфтий Фахрегдинов.

Копия верна: Секретарь Ц Д У М Акчурин.

ترجمەسى:

خليفةلك كونفرەسن جىيوغا عاثر.

ر س ف س ر مسلمانلارنىڭ پىراتىستى.

ر س ف س ر نىڭ دىنىيە نىظارتىنە تابىع بولغان مسلمان خلقى ھىند مسلمانلارنىڭ
خليفةلك كونفرەسن قاھىرەدە جىيوغە اظھار ايتكەن پىراتىستلارنى قوشىلا،
كونفرەس ئىمپىرىيالىست دولتلىرنىڭ نىفۇزىدىن تىش بولغان ئولسكەدە جىيولرغە تىمىش.
انگلىيە قولى استىدا تورا تورعان مصر ئولسكەسىدە بو شرط تابلما، مېنداي
يېردە مسلمانلارغا چن تلىكلەرن اظھار ئىتەرگە تامىنات يوق، ئىمپىرىيالىستلارنىڭ
تائىر و نىفۇزىدەن امىن بولو شرطى بلەن، بو كونفرەسنى ستون مسلمانلارنىڭ
مقدس يىرلىرى بولغان مەكە شەرىئە جىيو، كونفرەسنىڭ كوزەتكەن مەصدىنە، واد
فق بولور ئىدى.

مفتى فخرالدينوف.

نظارت سر كاتىبى ا. افچورين.

ترجمە اصلى بلەن دورست سر كاتىب ولى محمد ترجمانى

۲۹ نچى مارت ۱۹۲۶ يل.

ناشر و محررى: كشافى الدين ترجمانى.

اعلان:

بو ۱۱ - ۱۲ سانلار بلەن «اسلام» مجلەسى، ئوزىنىڭ يىللىق آبونەچىلىكىگە
وعدە قىلغان سانلارنى بىرۈپ بىردىن بىر ئىشلىتىشنى بىلەن تەمىن قىلدى.
«اسلام» مجلەسى بۇ ساندىن سوڭ ئىككىنچى يىلغە كىرگەن ئوزىنىڭ
ئۈستىگە يۈكلىنگەن ۋەزىپەسىنى ادا قىلىشقا كىرگەن. بۇ ئىشنى اول،
ئۆتكەن يىلداغى كىچىك ئىشلارنىڭ مەقسەتلىك مەسئۇلى بولغان مەنىسى
مەقسەتلىك بولسا، قىلغۇچىلارنىڭ ادا قىلىشىغا قۇدرەت بولماقچى:
«اسلام» مجلەسىنىڭ ئىككىنچى يىلى ئۈچۈن آبونە قىلىشقا باشلىدى،
ۋە آبونە بەھاسى ئۆتكەن يىلداغىچە يىللىق ۵ سوم. يارتى يىللىق ۲ - ۷۵ تىن
قالدى. مەقسەتلىك ر.س.ف.س.دە يەنە ئىككىنچى مەسئۇلنىڭ مەركىزىي مەسئۇل
ھۆججەتلىرىگە ۋە مەسئۇلنىڭ مەسئۇلنىڭ مەسئۇلنىڭ مەسئۇلنىڭ مەسئۇلنىڭ
بۇ مەسئۇلنىڭ مەسئۇلنىڭ مەسئۇلنىڭ مەسئۇلنىڭ مەسئۇلنىڭ مەسئۇلنىڭ
مەسئۇلنىڭ مەسئۇلنىڭ مەسئۇلنىڭ مەسئۇلنىڭ مەسئۇلنىڭ مەسئۇلنىڭ مەسئۇلنىڭ

Адрес: Уфа. Тукаевская 50, редакция „ИСЛАМ“.